

לקט
ציונים והערות
לשולחן ערוך אדמו"ר הזקן

דיני רפואה בשבת

הלכות שבת סימן שכח

סעיפים א - י

מאת

הרה"ת מרדכי ביסטריצקי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים וחמש לבריאה

'לקט ציונים והערות' - הלכות שבת

מאת: הרב מרדכי ביסטריצקי

LEKET TZYUNIM VHAOROS

כתובת המחבר:

ת.ד. 6275 / גבעת שושנה 4, צפת - ישראל 13410

rmbtzfat@gmail.com

גרפיקה ועימוד: מ. שכטר

©

כל הזכויות שמורות All Rights Reserved

נדפס בישראל ה'תשע"ה (2015) 5775 Printed in Israel

פתח דבר

בשבח והודיה להשי"ת הנני מוציא לאור תדפיס מתוך הספר "לקט ציונים והערות לשו"ע אדה"ז - הלכות שבת".

את המלאכה הגדולה החל אאמו"ר הגה"ח ר' לוי זללה"ה, ונדפסו ממנה שני חלקים (ח"א סימנים א' - מ"ה יצא לאור בשנת תשמ"ב, ח"ב סימנים מ"ו - קנ"ז יצא לאור בשנת תשמ"ו). לאחר פטירתו, בעודו בעיצומה של מלאכתו מלאכת הקודש - בעול הרבנות והוצאת יתר ספריו שנתקבלו בחיבה בקרב לומדי התורה, נטלתי על עצמי המשך מלאכה גדולה זו.

לפני שלוש שנים זכיתי להוציא לאור חלק על הלכות שבת סימנים רס - ש.

לרגל הבר מצווה של בני הת' יוסף יצחק שי' הנני זוכה להו"ל תדפיס על סימן שכח (סעיפים א-י) העוסק בדיני רפואה בשבת לפי אדה"ז.

חלק זה העוסק בדיני רפואה בשבת, מוקדש לע"נ סבי ר' יהודה לייב ב"ר מרדכי ביסטריצקי שהקים את ארגון הצלה בקראון הייטס ועסק ברפואה והצלת נפשות בימי חול, שבתות וחגים.

למעשה, שמו הצנוע של הספר מעיד במעט בלבד על התוכן העצום שהוא מקיף. שכן, יעודו ומטרתו של הספר אינו רק לסמן הציונים ולהעיר הערות, אלא להגיש בפני המעיין מכלול שלם של נושאים הקשורים להלכה המסוימת הנלמדת, כמפורט להלן:

- פסקי רבינו הנוגעים להלכה זו המפוזרים ברחבי שו"ע ובסידור.
- שאלות ותשובות שונות מספרות השו"ת הרחבה הדנים בדברי רבינו.
- פסקי הלכה הדנים בדברים שרבינו לא הזכירם, אך קשורים לאותו הנושא.
- דיוקים שונים בדברי רבינו, והשוואת פסקי הלכה שונים מספרי הלכה ושו"ת שונות עם שיטת רבינו, כמובן הכל בדרך אפשר.

קראתי ללקט זה בשם "מדרכי הלוי" בו נרמז אותיות שמי ולהבל"ח על שם אאמו"ר זללה"ה שמסר את עצמו ללימוד שו"ע אדה"ז וזכה להו"ל יותר מעשרה ספרים על שו"ע אדה"ז.

כדי להקל על הלומד והמעייין הודפס גם גוף השולחן ערוך ומתחתיו הציונים והערות. ובסוף כל סעיף נעשה סיכום ההלכות בסגנון של שו"ת בשפה קלה ומעשית.

כאמור, מלאכה זו דורשת מאמץ ויגע רב - הן באיסוף החומר, הן בגיבושו, וכמובן - בבירור וניפוי הדברים התואמים את שיטת רבינו. כאן המקום להודות להרה"ג הרב רפאל שוואב שליט"א על עזרתו הרבה בעריכת החומר ועל הערותיו והארותיו המועילות.

שגיאות מי יבין, למרות המאמץ להוציא דבר מתוקן, באופן טבעי - בפרט בעבודה מורכבת מסוג זה - יתכנו תקלות, לפיכך במידה ונתקלת בטעות או לכל הערה והארה, נא לפנות אלי על מנת שאוכל לתקן למהדורה הבאה.

כאשר הוציא לאור אאמו"ר ז"ל את החלק השני הכניסו לכ"ק אדמו"ר נשיא דורנו וזכה למענה "גרם נחת רוח רב אזכיר על הציון", דברי צדיקים חיים וקיימים לעד ובוודאי גם תדפיס זה יגרום נח"ר לכ"ק אדמו"ר נשיא דורנו.

תפילתי להשי"ת כי זכותו של רבינו תעמוד לי שלא אכשל בדבר הלכה, ואם יתרום לקט זה ליעודו של רבינו: "שיתעסקו בחיבורו וילמדו ממנו למען טובת כלל ישראל"¹ יהא זה שכרי. ובודאי יזרו את התגלות מלך המשיח בבנין ביהמ"ק השלישי תיכף ומיד.

מרדכי בלאמו"ר הרב לוי ז"ל ביסטריצקי

יב מנחם אב ה' תשע"ה
צפת עיה"ק תובב"א

מדרכי הלוי

הקדמה

בבואנו לדון אם מותר לחלל שבת לצרכי רפואה, שומה עלינו לבדוק תחילה את רמת החולי של החולה. בהלכה מצינו חמשה מצבי חולי שונים ולכל אחד השלכה הלכתית משלו, כדלקמן:

א. חולה שיש בו סכנה [וה"ה מכה בחלל הגוף, כדלקמן ס"ג] – מחללין עליו את השבת אפילו במלאכות דאורייתא, ואפילו אין בו אלא ספק סכנה, וכלשון רבינו [ס"ב] "מצווה לחלל עליו את השבת, והזריז הרי זה משובח, והשואל הרי זה שופך דמים". חולה נפש, אם הוא מסוכן לעצמו, נחשב כחולה שיש בו סכנה – יסודי ישורון [מערכת פיקוח נפש], שו"ת ציץ אליעזר [ח"ד סי"ג ח"ח סט"ו פ"ב סק"ה]. חולה שכרגע אינו במצב סכנה אך אם לא יקבל טיפול תוך כמה שעות יגיע למצב של סכנה, דינו כחולה שיש בו סכנה – משנ"ב [ס"ק מט]. חולה שהיה במצב סכנה ויצא ממנו, עדיין מוגדר כחולה שיש בו סכנה משום שחוששים שמא יחזור למצבו הקודם [רפואת השבת פ"ז ס"ה ומקור דבריו בספר יסודי ישורון שם].

ב. חולה שיש בו סכנת אבר – כשאין חשש סכנה לחיי האדם, אך מחמת החולי יש חשש סכנה לאחד מאבריו, אין מתירים לעשות מלאכות דאורייתא, אבל מלאכות דרבנן מותר, וכן מותר לומר לגוי לעשות עבורו מלאכות אף מדאורייתא. נחלקו הפוסקים מה נקרא "סכנת אבר", ו"א שכשיש סכנה שהאבר לא יתפקד כראוי כל ימיו כגון צליעה או נכות ביד וכד', נחשב הדבר לסכנת אבר, אף שאין חשש שהאבר יפסיק לתפקד לגמרי. וכך כתב הקצות השולחן [סימן קלח סוף ס"ק חי]. ו"א שאינו נקרא סכנת אבר אלא אם ישנו חשש שיאבד כל האבר. ומכל מקום, בימינו דעת הרופאים שכמעט כל סכנת אבר כרוכה בפיקוח נפש משום חשש לזיהום ועוד חששות [שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סימן טו פ"י סק"ט, ילקוט יוסף ח"ד סימן שכח ס"ד].

ג. חולה שאין בו סכנה – כשאין סכנה לחיי האדם, ואין בו סכנת אבר, אך הוא בגדר חולה שמחמת חוליו נפל למשכב או שחלה כל גופו [וה"ה בקטן הצריך לאיזה דבר – רבינו [סכ"ב, ובסימן שמג ס"ה], והיינו עד גיל 9/10 בהתאם למצב התפתחותו - שו"ת מנחת יצחק [ח"א סימן עח], ובקצות השולחן [סימן קלד ס"ק חי] כתב שזהו כל זמן שנותנים לו מאכל המיוחד לקטנים] - אסור לעשות כל מלאכה דאורייתא ע"י יהודי, אך ע"י שינוי או ע"י נכרי מותר – רבינו [סי"ט]. ובמלאכות דרבנן, נחלקו הפוסקים האם מותר ע"י יהודי, ולמעשה פסק השו"ע [סעיף יז, ורבינו סעיף יט] שאין לעשות אלא בשינוי, ומכל מקום מותר לו לקחת תרופות.

ד. מקצת חולי – אדם שלא נפל למשכב מחמת החולי, ולא חלה בכל גופו, ואין סכנה לאחד מאבריו, לא התירו לו לקחת תרופות, ולעשות מלאכות דרבנן ע"י ישראל [אפילו בשינוי], וכן אין לעשות מלאכות דאורייתא ע"י נכרי [ובשינוי, על ידי נכרי מותר], אבל מלאכות דרבנן ע"י נכרי, מותר – רבינו [סימן שז ס"ב, ובסימן שכח ס"ב], משנ"ב [סי"ק נב משו"ע סימן שז ס"ה]. במה דברים אמורים, כשהוא חולה אבל אין לו צער גדול, אבל אם יש לו צער גדול, התירו לעשות לו מלאכה דאורייתא על ידי נכרי בלי בשינוי, וישראל מותר לעשות לו רק מלאכה דרבנן על ידי שינוי [סעיף כ', קצות השולחן קלד, ה. ואף שבשו"ע החדש מצטט לסעיף מ' כדי להתיר מלאכה דאורייתא בשינוי על ידי ישראל, זה אינו, כי בסעיף מ' מדבר בגונח, שזהו מקרה שנפל למשכב, כדמוכח מסעיף יט. וראה מזה עוד לקמן].

שכח דין חולה בשבת ובו נ"ה סעיפים:

א מי שיש לו מיחוש בעלמא¹ שאין בו חשש סכנה כלל והוא מתחזק והולך

מדרכי הלוי

ה. מיחוש בעלמא – אדם שאינו סובל הרבה מחמת החולי אלא קצת לא מרגיש טוב כגון כאב ראש קטן או שיעול קל וכד', לא התירו חז"ל שום איסור אפילו ע"י גוי ואפילו במלאכות דרבנן – רבינו [סי"ב] משנ"ב [סק"ג]. [יש להדגיש שמוכן מדברי רבינו שלא רמת הסבל היא הקובעת, אלא רמת החולי, כדלקמן סעיף ג' (לגבי כאבי שיניים): 'אבל מיחושים בעלמא אינן נקראים מכה... אפילו אם כואב לו מאד' (וראה לקמן סעיף ג ביאור דברי רבינו ביורה דעה שצער נחשב מכה). אלא שמכל מקום, בסעיף כ', לגבי מקצת חולי, כתב רבינו: 'וגם אינו מצטער כל כך עד שנחלש כל גופו אבל על כל פנים יש לו צער גדול', הרי מובן מזה שלגבי הקטגוריה של 'מקצת חולי', צריך להיות גם 'מכה' וגם צער גדול, ואם חסר 'מכה' או שיש מכה ואין צער גדול, זהו 'מיחוש בעלמא'. וראה עוד מזה לקמן].

• • •

1 "מיחוש בעלמא"

כתב בשם הגרשז"א: רפואה היא רק למי שיש צער הגוף או שמרגיש חולשה [דהיינו שכשאין צער וחולשה אין איסור, ולכן גלולות למניעת הריון (למי שקיבלה היתר לכך מרב) - מותרות], ומסיים שם שמהספרים לא משמע כן, ושצ"ע בדבר. וראה דברי רבינו [סעיף מג], לגבי מאכל ומשקה שאינו מאכל בריאים, שכתב שאם אין לו מיחוש כלל ואינו מתכוון כלל לרפואה אלא לצורך אחר... מותר, אבל כשמתכוון לרפואה אסור אע"פ שהוא בריא גמור ואין לו שום מיחוש, דהיינו שבבריא האוכל מאכלים שאינם מאכל בריאים האיסור תלוי בכוונה [וראה גם שש"כ פרק לד הערה יג]. אבל ראה עוד דברי רבינו [סעיף מו] שדבר המשמש לרפואה במקום אחר, אסור [נראה שהוא גדר שונה, שבסעיף מג מדבר על מאכל שאינו מאכל בריאים, אבל אינו משמש לרפואה, ובסעיף מו מדבר על דבר שמשמש לרפואה במקום אחר]. ולפי זה, גלולות למניעת הריון, אם הן משמשות לרפואה במקום אחר, יש לכאורה לאסור. ואולי הכוונה של הגרשז"א שאין לאסור דבר המשמש תרופה במקום אחר, אם אינו מתכוין לרפואה, רק למי שיש לו חולשה, כמו שיכור, אבל לא למי שבריא לגמרי [דהיינו שגם דבר שאינו מאכל בריאים וגם

א. היינו כאב קל בראשו, בשיניו, בגרונו או במעי, נזלת או שיעול קל וכיוצא בזה – ועל פי מש"כ רבינו להלן סעיף לח]. ובספר רפואת השבת [פל"א ס"ב-ד] הוסיף דוגמאות כגון: צרבת, סחרחורת, גירויים שונים בעור, שריטה או חתך קל. וכתב רבינו [לקמן ס"ג] שהוא הדין במי שיש לו כאבים גדולים בשיניים, אבל לא נתקלקלו השיניים ואין שם מכה [כאמור לעיל, שכאב גדול ללא מכה ג"כ בכלל מיחוש בעלמא, וראה עוד לקמן סעיף ג, ושם שאם מצטער הרבה עד שנחלש כל גופו דינו כחולה שנפל למשכב].

ב. ובמיחוש שרפואתו אינו תלויה בתרופות וסממנים, ויש לו צער, מותר לטפל בו בשבת - שו"ע המחבר [סמ"ג], רבינו [סמ"ה]. ובמשנ"ב [ס"ק קל, וכן הביא דבריו בשמירת שבת כהלכתה פרק לד סק"ה] מתיר אפילו שלא במקום צער [אם אין בטיפול משום עובדין דחול], ראה לקמן. ואם לפעמים משתמש גם בתרופות כדי לטפל באותו מיחוש, אסור לרפאותו בשבת אפילו ללא תרופות - שו"ע המחבר [סמ"ב], רבינו [סמ"ז].

ג. בשמירת שבת כהלכתה [פל"ד הערה פג]

מדרכי הלוי

בוויטמינים אם יש לו צורך לקחת בכל יום וגם בשבת. דלמה אנו צריכים להמתין עד שיחלה אם אפשר למנוע את המחלה שלא תבוא, אבל אם יש ספק אם יחלה, אסור - שולחן שלמה [ס"א]. ומדבריו ניתן ללמוד לגבי לקיחת כדור נגד לחץ דם גבוה, שהיות ובלא זה עלול להגיע למצב של חולי, לכן אף שכעת אינו אלא מתהלך כאדם בריא, מ"מ מותר. וכן מבואר בשמירת שבת כהלכתה [פלי"ג ס"א]. אבל מי שמצב הלחץ דם שלו אינו כל כך גבוה וגם אם לא ייקח פעם אחת אינו גורע במצבו הרפואי, ובפרט - כפי שמסר לי רופא משפחה ירא שמים - שהכדור פועל בגוף למשך 24 שעות, כך שלא יגרם נזק, לכן טוב להימנע מלקחת כדור זה בשבת. והוא הדין במי שלוקח/ת חומצה פולית, סידן וכד'. אך יש לשאול רופא לפני שמחליט ולהתחשב במצבו הרפואי הכללי.

ז. רפואה מונעת - כגון אנשים הרגישים למעבר בין עונות השנה, כגון עונת הפריחה וכד', והדבר גורם להם לשיעול כרוני או קשיי נשימה, נזלת, גירוי ושאר תגובות אלרגניות, ועל פי יעוץ רפואי עליהם לקחת תרופה למניעת תופעות אלרגניות אלו, מותר לקחת אותם בשבת, וכל שכן אם יש חשש שיגרם להם חולי אף שאין בו סכנה, אם יש חשש שיפלו למשכב - רפואת השבת [פרק לב ס"ו]. אבל בשו"ת אז נדברו [ח"א סימן עט אות נו, ובח"ד סוף סימן לד] כתב שאם הוא דרך רפואה, אסור, אפילו כשכוונתו רק למניעה, משום ששייך בזה הגזירה שהוא בהול שלא יחלה. וכן כתב להחמיר בשולחן שלמה [סוף סק"א]. ואולי יש להקל בחולי אלרגיה שעלול להגיע למצב של סכנה, או לכל הפחות למצב של חולה שאין בו סכנה ומצטער בכל גופו.

ח. קטן שיש לו מיחוש קל, דינו כחולה שאין בו סכנה [כנ"ל בהקדמה וראה גם סימן רעו, סעיף ו']

דבר שמשמש לרפואה במקום אחר מותר אם אין לו מיחוש ואינו מתכוון לרפואה], וזה החידוש שמדגיש הגרשז"א בדבריו.

ד. אסור לקחת תרופה בשבת להפגת השינה ולשיפור הערנות - שו"ת מנחת יצחק [ח"ג סכ"א, הו"ד בשש"כ פל"ד סל"א] ואע"פ שמי שאין לו מיחוש כלל, מותר לאכול דבר שאינו מאכל בריא (כנ"ל), מ"מ גם בריא אסור לקחת דבר שפעולתו כרפואה לשאר דברים (רבינו סעיף מו), לכן כדורים להפגת השינה ששייך בהם רפואה לדברים אחרים, אסורים [ולפי זה אם ימצא כדורים שמיועדים רק להפגת השינה ואינם משמשים לשום רפואה אחרת - יהיה מותר. ויש להעיר שמשמע מכאן שהמנחת יצחק חולק על הגרשז"א שבאות הקודמת, שהגרשז"א מתיר דבר שמשמש לרפואה במקום אחר אם אין לו מיחוש ואינו מתכוון לרפואה, ובמנחת יצחק אוסר, עיי"ש. אך לפי שיטתו צ"ע מנין להתיר גלולות למניעת הריון. וראה מזה עוד בהמשך].

ה. בשו"ת שבט הלוי [ח"ח סימן טו] מסתפק האם מותר לקחת תרופות במקום שיש לו מיחושים, וגורם לו נזלת, או דמעות באופן שמתבייש וכד', האם יש להתיר משום כבוד הבריות, ונשאר בספק כיון שזהו דבר רגיל בחברת בני אדם ואינם מתבזים בזה. ובכללות ענין כבוד הבריות ראה מש"כ רבינו בסימן שיא [סעיף ב'], גדול כבוד הבריות שדוחה מצווות לא תעשה שבתורה שהיא לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך. ובסימן שח [סעיף ע"ג] כתב, מותר לפנות גרף של רעי משום כבוד הבריות [וראה גם לקמן סעיף לד].

ו. אדם שעלול בקל להצטנן ולקבל דלקת ריאות או מחלה אחרת אשר לאחור שיחלה בה יהיה מותר להתעסק בגללה ברפואה אפילו בשבת. מותר ודאי להשתמש

כבריא² אסור לעשות לו שום רפואה בשבת³ אפילו ע"י נכרי⁴ אלא ע"ד שיתבאר

מדרכי הלוי

ע"י נכרי אפילו במלאכות גמורות של תורה – רבינו [סי"ט].

3 "אסור לעשות לו שום רפואה בשבת"

מובן מדברי רבינו [סימן תצו ס"ד-ה], וכן כתב המשנ"ב [שם סק"ה, ובסימן תקלב סק"ה (מדיקו המג"א בדברי המחבר שם)] שגם ביו"ט גזרו על עשיית רפואה משום שחיקת סממנים, ותנאי ההיתר זהים לשל שבת [כגון שבמקום מקצת חולי מותר לעשות ע"י גוי]. אבל ביו"ט שני הקילו יותר, שבמקום שיש 'מקצת חולי', בשבת ויו"ט מותר לעשות איסורים דרבנן רק על ידי גוי, וביו"ט שני, אף על ידי ישראל בעצמו. וכן ב-נפל למשכב, שבשבת ויו"ט פוסקים למעשה שאסור על ידי ישראל, אבל ביו"ט שני מותר. ולגבי תרופות ביו"ט (ביום הראשון), במנחת שבת [סימן צא סק"ט] הבין מספר החיים דלא ברור לו כל כך שביו"ט מותר לשתות [תרופה] לצורך רפואה אפילו במיחוש בעלמא [שלא כדבריו שהביא שם בס"ק יג]. וכן כתב לאסור בשו"ת אבני נזר [או"ח סימן שצד שצה], עיי"ש באריכות. ומפורש לאיסור במג"א סוף סימן תרל"ב. גם הכנת תרופה ביום טוב (גם ביו"ט שני) על ידי מלאכה (בישול או טחינה) והעברתה מרשות לרשות אסורה – שמירת שבת כהלכתה [פרק לג, כח וש"נ]. ובדעת תורה [סימן תקל"ב ס"ב] כתב לחלק בין שחיקת תבלין ביו"ט דמותר משום שתפקידן לתקן המאכל והן עצמן אינן נאכלים, אבל ברפואה הן עצמן מרפאים ולכן אסור, ולפי"ז כתב דאם מניח לרפואה דבר הראוי לקדחה, שרי. וכן כתב בשו"ת שבט הלוי [ח"ח סימן פב אות ג].

4 "אפילו ע"י נכרי"

א. ואף שהאיסור אינו אלא מדרבנן ואיסור

ויכול לקחת תרופה, וכמו כן לקחת ויטמינים לתינוק עפ"י הוראת הרופא בכל יום מותרת, משום שתינוק נחשב כחולה שאין בו סכנה - שולחן שלמה [הערה ב]. ובאורחות שבת [עמ' רפח הערה קצט] הביא שמוותר לתת לילדים בתחילת החורף ויטמינים או חיזוקים למניעת חולי אף שכעת הם בריאים.

ט. מעוברת, יולדת וכד' - מניקות ומעוברות [וה"ה בקטנים, כנ"ל], מותרים ליטול ויטמינים בשבת, אך אם אפשר לקחת הויטמין לפני שבת ומיד בצאת השבת לקחת טוב, יש להקפיד על כך ולא לקחת בשבת - שו"ת אז נדברו [ח"ו סימן עב]. ולדעת רבינו [סעיף יט] יש לומר שהדבר תלוי, אם הן בכלל מצטערות שנחלש כל גופן, מותר להן לקחת ברזל, ויטמינים או תרופות, אך אם הן אינן מרגישות חלשות, אין להן לקחת בשבת.

י. כוויה קלה בעור, מותר לשטוף במים קרים או להניח על הכוויה קרח, ואם נתרפא, נתרפא, ולא חוששין לגזרת שחיקת סממנים משום שאין הדבר מוכח שעושה כן לרפואה אלא יכול ולומר להנאת עצמו עושה כן - מחבר [ס"ל], רבינו [סל"ו].

2 "והוא מתחזק והולך כבריא"

א. הרמב"ן [שער המיחוש כ"ז] ביאר שהגדר של 'מתחזק והולך כבריא', היינו "שאינן אדם חולה ממנו", כלומר, שזה מיחוש שלא גורם להיזק בגוף לא בהווה ולא בעתיד, אלא האדם שסובל ממנו "מתחזק והולך", שאינו עתיד ליפול למשכב ממנו.

ב. ואם יש לו מיחוש שמצטער כל כך עד שנחלש ממנו כל גופו, שאז אע"פ שהולך, נכפל למשכב הוא דומה, הרי צרכיו נעשין

מדרכי הלוי

[בס"כ] שבמקרה כזה לא התירו לו לקחת תרופות ולא התירו לעשות מלאכות דרבנן ע"י ישראל [אפילו בשינוי], וכן אין לעשות מלאכות דאורייתא ע"י נכרי [ובשינוי, על ידי נכרי מותר], אבל מלאכות דרבנן ע"י נכרי, מותר [וכן כתב רבינו בסימן שז סי"ב, ובסימן שכח סי"כ], וכן כתב המשנ"ב [ס"ק נב משו"ע סימן שז סעיף ה']. וראה מנחת שבת [סימן צא סק"א, שמביא את הפוסקים החולקים על הנשמת אדם כלל ס"ט שמחמיר בזה להחשיב מקצת חולי כמיחוש בעלמא ואוסר על ידי נכרי, שלא כדעת המג"א]. במה דברים אמורים, כשהוא חולה אבל אין לו צער גדול, אבל אם יש לו צער גדול, כתב רבינו [שם] ש-מותר לעשות לו על ידי ישראל כל שבות הנעשה בשינוי, אפילו הוא מלאכה. ובפירוש התיבות "אפילו הוא מלאכה", כתב בקצות השולחן [סימן קלד ס"ה]: 'וישראל מותר לעשות לו מלאכה דרבנן, ומבואר מדבריו שמלאכה דאורייתא על ידי שינוי, אסור בישראל. אך דבריו צריכים עיון שהרי לקמן [סי"מ] מבואר ש-הגונח מכאב לב... מותר לינק [מבהמה] בשבת מפני שפרק כלאחר יד הוא', הרי שאפילו מלאכה דאורייתא מותר בשינוי. ויש לומר ששונה דינו של הגונח כיון שנחשב נפל למשכב, כמפורש בדברי רבינו בסעיף יט שכתב: 'נפל למשכב או מצטער הרבה עד שחלה ממנו כל גופו... על ידי שינוי מותר לעשות אפילו מלאכה גמורה, כגון הגונח, שמותר לינק בפיו... שכיון שמשנה בעשייתה אינה אסורה אלא מדברי סופרים', ולכן מותר לו מלאכה דאורייתא בשינוי, אבל אם לא נפל למשכב, אין להתיר בשינוי אלא מלאכה דרבנן.

ד. בענין סיוע לנכרי לעשות מלאכה במקרה של 'מקצת חולי' - אם יש לאדם נזלת קשה [הנחשבת 'מקצת חולי', ולא רק

אמירה לאינו יהודי הוא גם כן מדרבנן, וא"כ הוי שבות דשבות, ומצינו בכמה מקומות שמקלים בזה, מ"מ כאן אסור, כיון שהוא רק "מיחוש בעלמא" והוא מתחזק והולך כאדם בריא. וראה מש"כ בעולת שבת [סק"א]. אבל הבית מאיר [להרב מאיר פוזנר] הביא מש"כ המחבר [סימן שז ס"ה ורבינו סי"ב] שבמקום "מקצת חולי" מותר לומר לנכרי לעשות שבות. ורצה לפרש דהוא הדין במי שיש לו "מיחוש", דהא אין מיחוש בלא צער קצת, ונשאר בצ"ע. ומלשון רבינו שכתב [ס"כ] "אבל אם אין לו אפילו מקצת חולי אלא מיחוש בעלמא, אסור לעשות לו אפילו ע"י נכרי" - מובן שלא כדעת הבית מאיר. וראה עוד באות הבאה.

ב. בשו"ת שבט הלוי [ח"ח סימן סט] כתב לדייק בדעת המשנ"ב, לגבי מש"כ השו"ע שאסור לעשות שום רפואה עבור מי שיש לו מיחוש, ביאר המשנ"ב [סק"ב] דהיינו שאסור לעשות אף דברים שאין בהם מלאכה. אבל לגבי מש"כ בשו"ע שאסור לעשות רפואה ע"י אינו יהודי עבור מי שיש לו מיחוש, ביאר המשנ"ב [סק"ג] שכוונת השו"ע שאסור לעשות ע"י אינו יהודי אף דברים שאיסורם הוא רק מדרבנן, ודייק השבט הלוי דרק רפואה שיש בה מלאכה אסור לעשות ע"י אינו יהודי, אבל רפואה שאין בה מלאכה מותר ע"י אינו יהודי. אבל רבינו כתב בפירוש להיפך [סעיף לח]: 'החושש בשינוי... ואפילו על ידי נכרי אסור לעשות לו שום דבר אף על פי שאין באותו דבר שום סרך מלאכה אפילו מדברי סופרים אלא שניכר שהיא רפואה'.

ג. במקרה של 'מקצת חולי', כלומר שהאדם לא נפל למשכב מחמת החולי, ולא חלה בכל גופו, ואין סכנה לאחד מאבריו, מבאר רבינו

ואפילו דבר שאין בו משום סרך מלאכה⁵ אפילו מדברי סופרים ואין בו שום איסור

מדרכי הלוי

אפילו כזו שלא יכול להשתלשל ממנה שחיקת סממנים, אסורה בשבת משום גזרה כללית שמא יטעה הוא, או מי שיראהו, ויחשוב שמותר כל ענין של רפואה, אפילו כזו שכרוכה בשחיקת סממנים. אבל מדברי הרמב"ם [הלכות שבת פכ"א הלכה ל"א] משמע שלא כרש"י, אלא שסוג רפואה שלא שייך בה שחיקת סממנים אינה בכלל הגזירה והיא מותרת. הבנה זו מבוססת על דברי הרמב"ם שם שמותר לכפות כוס על הטבור בשבת כדי להעלותו [ענין שם עוד מקרים] ומסיים שם הרמב"ם: "שכל אלו וכיוצא בהן אין עושין אותן בסממנים כדי שנחוש לשחיקה ויש לו צער מהן" [אבל כשדרך הטיפול בסממנים, אפילו אם עכשיו עושה בשיטה אחרת שלא על יד סמנים, אסור כמבואר שם ובמחבר סעיף מב].

מקרים אלו מובאים גם בדברי רבינו [סעיף מה], ולפי זה יש להקשות איך בסעיף א' פסק כדעת רש"י ובסעיף מה כדעת הרמב"ם. יתירה מכך יש להקשות על דעת רש"י שהרי המקרים שמביא הרמב"ם מפורשים בגמרא.

והנה, על דברי המחבר [סעיף מג] שמביא את הרמב"ם הנ"ל כתב העולת שבת [ס"ק מו. מובא גם בציץ אליעזר שם]: "ויש לו צער מהם, דאי ליכא צערא אסור לעשות כן בשבת משום דנראה כעובדין דחול, ועוד דבמקום דליכא צערא גזרו על כל רפואות אפילו ליכא שם סמנים משום רפואות על ידי סמנים וכן כתב הב"ח". ובפשוטו יש לומר שההבדל בין שני הפירושים שלו, שלפי הפירוש הראשון לא גזרו על כל הרפואות בשבת רק על אלו שיש בהם חשש שחיקת סממנים, כמבואר לעיל בדעת הרמב"ם. אבל הפירוש השני הוא כשיטת רש"י, אלא שבמקרה של צער

'מיחוש בעלמא', מותר לנכרי ליתן טיפות באף וכן ליתן בו משחת אף, אך אסור לו להפעיל מכשיר לעשיית אדים – שמירת שבת כהלכתה [פ"ח סט"ו, עפ"י מש"כ המשנ"ב סק"א דמסייע אין בו ממש]. ואף שיש פוסקים שחולקים בענין מסייע [ויתבאר לקמן סעיף כא], מ"מ לדעת רבינו [סכ"א במוסגר], מסייע אין בו ממש, ומבואר יותר בסימן ש"מ [ס"ב במוסגר] וז"ל: "מסייע אין בו ממש באמת, אלא שחכמים גזרו עליו גזירה שמא יבוא לעשות בעצמו". ואעפ"כ התיר רבינו [בסכ"א] להוציא השן, וכן [בסימן שמ שם], לגבי אשה ששכחה מערב שבת ליטול הציפורנים ובשבת ליל טבילתה, כתב רבינו שמותר לה לפשוט ידיה כדי שהנכרית תיטול ציפורניה, לפי שבמקום מצווה לא גזרו על הסיוע כמו שלא גזרו על האמירה לאינו יהודי, אבל אם מדובר במקרה שהנכרי לא יכול לעשות זאת אלא עם סיוע החולה, אסור אף לחולה עצמו לסייע – רבינו [סכ"א].

5 "ואפילו דבר שאין בו

משום סרך מלאכה"

א. ראה בשו"ת ציץ אליעזר [ח"ח סימן טו פט"ו אות א ואילך] שלומד שנחלקו בדבר זה רש"י והרמב"ם. רש"י [שבת דף גג:] כתב וז"ל: "במידי דרפואה גזור רבנן, דאי שרית שום רפואה אתי למשירי שחיקת סממנים, והוא איסורא דאורייתא דהוי טוחן", היינו שהגזרה אינה על רפואה ששייך בה מלאכת טוחן, אלא היא גזרה כללית, שאם נתיר לעשות שום רפואה בשבת, יבוא גם להכין תרופה על ידי שחיקת סממנים, ויתחייב משום טוחן. הרי ששיטת רש"י כל רפואה,

מדרכי הלוי

הרפואה משום גזירת סממנים (וראה סימן שכז סעיף ג במחבר ובדברי רבינו), אך דברי בס"ק קל צ"ע. וראה חוט שני פרק פ"ט שפוסק כפי האופן הראשון דלעיל).

למסקנה יוצא בדעת רבינו שהגזירה היא גזירה כללית לכו"ע [רש"י והרמב"ם]. וראה עוד בפתח הדביר (סימן שכח ס"א) שדן באריכות בגדר הגזירה, ודעתו ג"כ כפי הפירוש השני הנ"ל (מובא בציץ אליעזר שם). וכן הוא בלבוש, בתורת שבת ס"ק לו, כף החיים דלקמן. מסקנת הציץ אליעזר שם, ועוד], שכל דבר של רפואה אסור בשבת. אלא שיש הבדל בגדר ההיתר, שתרופה ששייך בה שחיקת סממנים מותר לקחת רק אם נחלש כל גופו, אבל לא במצטער, ורפואה שלא שייך בה שחיקת סממנים מותר לעשות אפילו לא נחלש כל גופו, אלא רק מצטער, ואז מותר לא רק כשאינ דרך הטיפול בבעיה זו בתרופה ששייך בה שחיקת סממנים [סעיף מה], אלא אפילו אם הדרך לרפא בתרופה ששייך בה סממנים, מותר לרפא בדבר שלא שייך בו סממנים, כמו להקיא על ידי שמכניס ידו בתוך גרונו [סעיף מד]. וראה סעיף כ' שמאכלים הניכרים שהם לרפואה אסור גם כשיש לו צער (וראה בדי השולחן ע"ק בביאור הכפילות בשו"ע, שבסעיף מ כתב שהחושש במעיו מותר ליתן עליהם כוס שעירו ממנו חמין, ובסעיף מ"ג כתב שמותר לכפות כוס חם על הטבור ולהעלותו. ומבאר שם שבסעיף מ"ג העלאת הטבור מותרת כיון שאין עושים רפואה זו בסמים, ובסעיף מ מותר לרפא מעיו למרות שעושים זאת גם בסמים, כיון שיש לו צער].

ב. גם תרופות שאין דרך להכניס על ידי שחיקת סממנים אלא על ידי מלאכות אחרות כמו בישול, גם הם בכלל הגזירה – חוט שני [ח"ד פ"ט סק"ב]. ויש להעיר שאמנם שם אזיל לשיטתי' שלא כל טיפול רפואי

הקילו והתירו רפואה שאין עושים אותם על ידי סממנים [כמפורש בדברי הרמב"ם והמחבר]. ולפי הפירוש השני אין מחלוקת כלל בין רש"י לבין הרמב"ם. והנפק"מ בין הפירושים, שלפי הפירוש הראשון, רפואה שאין עושים אותה בסממנים ואינה נראית כעובדין דחול, מותרת, אבל לפי הפירוש השני הרי היא אסורה.

ולפי זה מובן שרבינו פסק כפי הפירוש השני של העולת שבת [ולכן אין סתירה בין הסעיפים, ולא קשה על רש"י]. אבל המשנ"ב [ס"ק קלו] כתב: "ויש לו צער, דאי לאו הכי היה אסור על כל פנים משום עובדא דחול". ומקורו בדברי המג"א [ס"ק מח], שזהו כפי הפירוש הראשון של העולת שבת [וכן מובן מדברי המשנ"ב ס"ק קל, לגבי התעמלות כדי להזיע, שרפואה שלא שייך בה סממנים מותרת אפילו אם מתכוין לרפואה, אבל בדברי רבינו (סעיף מב) יש לפרש שלהזיע לרפואה אסור תמיד, ואפילו שלא לרפואה, אסור, כיון שבמקום אחר פועלים דבר זה עם תרופות ששייך בהם שחיקת סממנים]. ויש לומר שרבינו השמיט כאן את דברי המג"א כיון שאינו סובר כמותו [שלא כדרכו בשו"ע ש"ל]. ויש לדייק גם מדברי המחבר כדעת רבינו שהרי המחבר כתב [בסעיף א'] 'אסור לעשות שום רפואה', שזהו כפי הפירוש השני. גם יש לתמוה על המשנ"ב שפירש [שם]: 'היינו אפילו דברים שאין בהם משום מלאכה, ג"כ אסור, וכדלעיל בסימן שכ"ז ס"א ולקמן בסעיף ל"ו וכה"ג'. בסימן שכ"ז מדובר על סיכת שמן עם חומץ, ובסעיף לו על שיפשוף השניים במסטיכי, ולפי הפירוש הראשון הנ"ל היה צריך להיות מותר כיון שדוחק לומר שבזה יש משום עובדין דחול [ואולי גם המשנ"ב (ס"ק קלו) מסכים שאסור גם משום רפואה, ולכן הוסיף על דברי המג"א שאסור עכ"פ משום עובדין דחול, פירוש, גם לולא איסור

כלל לבריא מכל מקום כיון שעושה לרפואה וניכר הדבר שמתכוין לרפואה אסור⁶ משום

מדרכי הלוי

במפורש כמה מקומות שרבינו אוסר דברי רפואה מחשש שיגיע למלאכות אחרות חוץ ממלאכת טוחן. ולמשל: סכ"ח "גזריה שמא יסחוט". ס"ל "גזרה שמא ימרח". אלא שיש לחלק, ששם חוששים שבמהלך עשיית הרפואה יכשל באיסור, ואין זה גזירה שמא יבוא לעשות ולליצר תרופה אחרת].

6 "מ"מ כיון שעושה לרפואה וניכר הדבר שמתכוין לרפואה אסור"

א. מקור דברי רבינו בר"ן [לט: סוף ד"ה ומהא] דכתב: "ולא עוד אלא אפילו דברים המותרים לבריא אסורין לו כל שמעשיו מוכיחין שהוא מתכוין לרפואה". ויש לעיין מה הדין כשחסר אחד משני תנאים אלו, דהיינו או כשמתכוין לרפואה אבל אינו ניכר הדבר, או כשניכר הדבר והוא אינו מתכוין לרפואה.

והנה, משמעות לשון הר"ן ודברי רבינו שגם אם מתכוין לרפואה, אינו אסור אלא אם כן ניכר הדבר, הרי שאם מתכוין ואינו ניכר, מותר, וכן מבואר בדברי רבינו לקמן [סעיף מח, לגבי רחיצה, מובא באות הבאה, ובסעיף לח לגבי חומץ, ובסעיף לט לגבי שמן בגרונו. ובסימן שכו סעיף א לגבי שמן וחומץ במתניו]. ועד"ז יש לבאר לקמן [סעיף מג] שמאכלים שאינם מאכל בריאים אסורים אם מתכוין לרפואה, שכיון ששם מדובר על מאכלים שאינם מאכל בריאים, אזי באם משהו אוכל את זה, אזי באופן ממילא – ניכר שזה לרפואה. ולגבי מאכל בריאים שמצד עצמם אינו ניכר שהוא לרפואה, מבואר בסעיף לח שאסור לפלוט את החומץ, וכן בסעיף לט נאמר שהחושש בגרונו לא יערענו בשמן, שכיון שאין זה הנהגת בריאים, ולכן ניכר הדבר. ואם ניכר הדבר ואינו מתכוין, ראה לקמן [סעיף מו]

אסור בשבת [ראה את הקודמת], ולכן יש צורך לכלול את התרופות שמכינים אותם על ידי מלאכות אחרות בגזירה, מה שאין כן לפי השיטה שכל טיפול אסור [כנ"ל בדעת רבינו וכן משמע מהמחבר], אולם בכל זאת יש לומר נפק"מ גם לדעת רבינו, במקום צער [כדלקמן] שאם אין עושים את הטיפול בדבר שיש בו שחיקת סממנים ויש לו צער, מותר. ולפי זה, אם גם שאר מלאכות בכלל הגזירה, אזי כל תרופה שמכינים אותה על ידי מלאכה אסורה במקום צער, אבל אם שאר מלאכות אינם בכלל הגזירה, אזי תרופה שמכינים אותה על ידי מלאכות שאינם טוחן, מותרת במקום צער.

ג. וראה כף החיים [ס"ק ריח] שבספר החיים כתב דבדבר שצריך בישול, ובשלו מער"ש, מותר לשתות לרפואה בשבת דליכא למגזר שמא יבשלו בשבת, דהכל יודעים שאסור לבשל בשבת, והביאו ארחות חיים [אות כז]. ומקשה עליו בכף החיים דנהי דאין לחוש לבישול, אבל יש לחוש לשחיקת הסממנים שכן גזרו חז"ל על כל רפואה משום שחיקת סממנים. ולפי הנ"ל יש לתרץ שגם לשיטת הכף החיים שסובר שגזרו על כל רפואה [כנ"ל בדעת רבינו], מכל מקום נ"מ להתיר תרופה כזו במקום צער, שאם מכינים את התרופה בבישול ולא בשחיקת סממנים, מותר כשיש צער. וראה גם בשו"ת ציץ אליעזר [ח"ח סימן טו פט"ו אות ד, מובא לקמן] שכתב שגם איסור לש בכלל הגזירה, וצ"ע.

אך באמת נראה שלדעת רבינו אין נפק"מ אם רק טוחן בכלל הגזירה או גם שאר המלאכות המשמשות להכנת תרופות, כיון שהוא אסור לאכול כל המאכלים הניכרים שהם לרפואה, אפילו כשיש לו צער [סעיף כ'. לכאורה מוצאים

גזרה שמא ישחוק סממנים⁷ לרפואה כשיהיה מותר לעסוק ברפואות בשבת ויתחייב

מדרכי הלוי

רפואי בשבת [כך דעת רבינו ועוד, ויש חולקים, כ"ל]. אלא שמכל מקום גבולות האיסור שונה אם אכן הטיפול נעשה בדבר שמצרים אותו על ידי שחיקת סממנים או שהטיפול נעשה בדבר אחר, כדלקמן:

החלוקה הראשונה – טיפול בדבר שמצרים אותו על ידי שחיקת סממנים.

אם אותו הדבר משמש לרפואה במקום אחר - אסור, אפילו כשאינו מתכוין לרפואה [סעיף מו] וגם במקום צער [ויש מתירים אם הוא בריא גמור, כדלקמן]. אבל אם אין הדבר משמש לרפואה במקום אחר - מותר. כמו כן אם הוא מאכל בריא, מותר, אפילו אם מתכוין לרפואה, כמו שלא אסרו אכילת תבלינים בשבת.

החלוקה שניה – טיפול בדבר שאין מצרים אותו על ידי שחיקת סממנים.

בזה, כיון שהקרבה למקור הגזירה - גזירת סממנים - רחוקה יותר, לכן ההלכה מקילה יותר:

א. אם גם בריאים מתעסקים בדבר, או אוכלים מאכל זה - מותר, אפילו כשמתכוין לרפואה, כיון שאינו ניכר שהוא לרפואה [סעיף לח ו-מח]:

1. כתב המחבר [סעיף לז] כל אוכלים ומשקים שהם מאכל בריאים, מותר לאכלן ולשתותן לרפואה אע"פ שהם קשים לקצת דברים [כך הוסכם הגירסא באחרונים, ובמודפס 'בריאים'] ומוכחא מילתא דלרפואה עביד, אפילו הכי שרי:

משמעות פשט דברי המחבר, לגבי מאכלים קשים, שגם אם מוכח שהוא לרפואה, מותר

שאסור לקחת גלולה שמשמשת כתרופה גם אם אינו מתכוין לרפואה. עוד יש טיפולים שניכר בהם שהם לרפואה ובכל זאת התירו במקרה של צער, כיון שלא שייך לעשות טיפול זה על ידי שחיקת סממנים [ראה סעיף מה]. ומאידך, יש דברים שאינם רפואה ואין הוא מתכוין לרפואה, אבל הדרך לעשותם על ידי סמנים, וגם הם אסורים משום גזירת סממנים [ראה סעיף מז].

ב. וראה תורת שבת [סק"א] שבהמשך לדברי הר"ן כתב: 'ונלע"ד דכל הדברים שאינו עושה לרפואה ואינו אסור רק משום דמחזי כעושה לרפואה דשרי במקום שאין רואים כמ"ש בסי' שא סקמ"א [שאין מראית העין באיסור דרבנן, רבינו שם סי' נו וסימן שה' ס' יד], ולגבי דידי' ליכא למיגזר משום שחיקת סממנים שהרי אינו עושה לרפואה, עכ"ל. אלא שדבריו צ"ע מהן הדברים האלו שאסורים משום מראית העין כשאוכל אותם ואינו מתכוין לרפואה, שהרי אם אינו מתכוין לרפואה מותר לאכול אפילו מאכלים שאינם מאכל בריאים [לקמן סעיף מג], וכן מותר להתרחץ במים שמוכח שהם לרפואה אם אינו מתכוין לרפואה [סוף סעיף מח], ואין גוזרים משום מראית העין. וראה לקמן שיש מפוסקי זמנינו שהביאו סברה זו כדי לאסור בליעת גלולות שונות שאינן משמשות לרפואה. ולפי זה גם האוסרים מטעם זה יש להם להתיר כשאין רואים אותו.

7 "שמא ישחוק סממנים"

למרות ששחיקת סממנים אינה שייכת בכל עניני רפואה, ויש טיפולים שלא שייך לבצע אותם על ידי דברים ששייך בהם שחיקת סממנים, בכל זאת חכמים אסרו כל טיפול

מדרכי הלוי

האוכל שרפים המתוקים והגומע ביצה חיה], מותר רק אם אינו מתכוין לרפואה [סעיף מג].

1. כתב המחבר [סעיף לז] וכל שאינו מאכל ומשקה בריאים, אסור לאכלו ולשתותו לרפואה. ודוקא מי שיש לו מיחוש בעלמא והוא מתחזק והולך כבריא, אבל אם אין לו שום מיחוש, מותר. עכ"ל. מובן מדברי המחבר שאם אין לו שום מיחוש, מותר לאכלם אפילו אם מתכוין לרפואה [וכן מובן בב"י]. אלא שהמג"א חולק ומוכיח שאסור לבריא לעשות דבר שמוכח שהוא לרפואה גם אם הוא בריא, אם מתכוין לרפואה, וכן פסק רבינו [סעיף מג]. וראה כף החיים [אות רכא] דעות המסכימים עם המג"א, ומה שכתב בשם הנה"ש [אות י"א] שגם הב"י מודה בזה [וראה עוד דעת הבאר משה [ח"א סל"ג] שהב"י והמג"א לא נחלקו, לקמן בעניין הוויטמינים].

ולפי זה, אכילת 'דברי מאכל' ללא טעם אך עם ערכים תזונתיים גבוהים [כגון זרעים למיניהם וכד'] - אם סתם בני אדם רגילים לאכול ממאכל זה [אף לא לשם רפואה] הרי הוא מאכל בריאים ומותר אף לצורך רפואה. אבל אם אין רגילות לאכול מאכל זה רק לצורך רפואה, אם הוא חולה, אסור לאוכלו, ואם הוא בריא, לדעת המחבר [סל"ז] מותר לאכלו, אפילו אם מתכוין לרפואה. אבל לדעת המג"א [סקמ"ג] ורבינו [סמ"ג] שאם מתכוין לרפואה, אסור.

כתב רבינו [סעיף מג]: 'אבל אם אין לו מיחוש כלל, ואינו מתכוין כלל לרפואה אלא לצורך אחר, כגון האוכל שרפים מתוקים וגומע ביצה חיה, כדי להנעים הקול, מותר. אבל כשמתכוין לרפואה אסור, אע"פ שהוא

חולה לאוכלם, כיון שגם בריאים אוכלים אותו. ויש מקום להבין מדבריו שגם אם אין הבריאים אוכלים אותו תמיד, - כיון שקשה לקצת דברים, ולכן מוכחא מילתא דלרפואה עביד - מכל מקום מותר. אבל נראה מדברי רבינו [סעיף מג] שהיה קשה לו בדברי המחבר איך מוכחא מילתא דלרפואה עביד אם הם מאכלים ומשקין שהם מאכל בריאים [כגון טחול שקשה לבני מעיים וכו'], ולכן ביאר שאין הכוונה שמוכחא מילתא ממש דלרפואה עביד, אלא רק שניכר קצת שמתכוין לרפואה, ולכן מותר לאכלם גם לרפואה.

2. ואף אם רק מקצת הבריאים אוכלים ממאכל זה, כתב המשנ"ב [סימן שכא ס"ק עב] שנחשב מאכל בריאים, ולא צריך שיאכל על ידי כולם בכדי להגדירו כמאכל בריאים. וכן נראה דעת רבינו שכתב "שדרך הבריאים לאכלן לפעמים".

3. וראה מש"כ רבינו לקמן [סעיף מח, מט] דרוחצין בשבת לרפואה במי גרר ובמי חמתן [מדינות שיש בהם מעיינות חמים כחמי טבריא] ובמי טבריא ובמים היפים שבים הגדול אעפ"י שהם מלוחים לפי שכן דרך לרוחץ בהם אף שלא לרפואה. ובתוספת שבת [ס"ק עד] כתב דכיון שעכשיו המנהג לאסור רחיצה א"כ מוכח שלרפואה עביד ואסור [ואם כן אינו ניכר שהוא לרפואה]. אבל בתהלה לדוד [ס"ק עג] כתב שכיון שמותר לטבול בשבת לקרי וגם נוהגין לטבול בהם משום קדושה, לכן לא מוכחא מילתא דלרפואה עביד. אבל אין רוחצין במים המשלשלים ולא בטיט שטובעים בו... מפני שכל אלו צער הם וכתבי וקראת לשבת עונג.

ב. אם אין הבריאים מתעסקים בדבר זה אבל גם אינו מוכרח שעושה לרפואה [כגון

מדרכי הלוי

1. מבואר לעיל שישנה שיטה שלפיה לא כל רפואה נאסרה בשבת, רק מה ששייך בה שחיקת סממנים [או שאר מלאכות], ולפי שיטה זו, תרופה שאין בה שחיקת סממנים וגם אין טורח לעשותה ואין בה עובדין דחול, מותרת בשבת גם שלא במקום צער - שו"ת ציץ אליעזר [ח"ח סימן טו פט"ו סוף אות ד]. אולם כבר ביארנו שאין כך דעת רבינו.

2. כתב בשמירת שבת כהלכתה [פל"ד סעיף כט ס"ק קיא]: מותר לשים בשבת פלטה של שיניים או מתקן ליישור גב וכדומה ואין כאן משום גזרת שחיקה בסממנים. וכן הוא בחוט שני [פרק פ"ט], אלא שמפורש שם [בשש"כ בהערה קיא ובחוט שני] שהוא לפי השיטה הראשונה דלעיל שלא גזרו על כל רפואה משום שחיקת סממנים. וכן מבואר באורחות שבת [פ"כ סקנ"ד] ובהערה [ריח] פירט שאף שגם ברפואה כזו שא"א לעשותה בסממנים לא התירו אלא אם הוא מקום צער, עיין משנ"ב סקל"ו שהטעם משום עובדין דחול, ובנדו"ד שאין הפעולה של יישור שיניים ניכרת כלל רק אחר זמן ארוך מסתבר שאין בזה עובדין דחול. ולפי זה, לשיטת רבינו שכן גזרו, ולא התירו רפואה שלא שייך בה שחיקת סממנים רק במקום צער, יהיה אסור. וראה בקובץ מבית לוי [גיליון ג עמי קלח] שכתבו להתיר כיון שדברים אלה אינם מרפאים בסממנים, וכן יש לדון אם זה בכלל רפואה כלל שלפעמים אינו אלא לשמור על האבר שלא יתענע במקומו [שסיבת היתר זו נכונה גם לשיטת רבינו]. עוד כתבו סברה להתיר שכיון שהתיקון לא ניכר מייד רק בזמן ארוך, ובזה לא גזרו. עוד נראה לבאר, לדעת רבינו, שגם זה בכלל צער, שכיון שאח"כ לא יוכלו עוד ליישר את השיניים, ויהיה צער מהמראה הלא יפה, לכן יש להתיר.

בריא גמור ואין לו שום מיחוש. ויש להבין שמכיוון שהוא 'בריא גמור' כיצד יתכן ש-'מתכוין לרפואה'? ויש שרצו לדייק מכאן שהכוונה שמתכוין לחזק גופו [ראה משנ"ב ס"ק קכ בשם הפרמ"ג בביאור דברי המג"א], וביאור הלשון 'לרפואה' הוא לפעילות רפואית וכו', וללמוד מכאן בנוגע לוויטמינים שגם לבריא אסור, מכיוון שמתכוין לצורך רפואי [ראה כעין זה באגרות משה או"ח חלק ג סימן נד]. אבל אפשר לדחות, שהרי צריך ביאור שמאחר שהוא 'בריא גמור' מה הצורך להוסיף 'ואין לו שום מיחוש'? אלא הכוונה ב-'בריא גמור' שאינו לא חולה שנפל למשכב ואין בו מקצת חולי, ואפילו לא מיחוש, שכל הגדרים האלו נמדדים לפי מראה העיניים מה שניכר אצל החולה ומה שהוא מרגיש. ולכן ניתן לפרש שהכוונה שאין הבעיה הרפואית שלו ניכרת כלל, ולכן אין לו שום מיחוש, אבל מ"מ הבעיה קיימת, לפי איבחון הרופא וכדומה, ולכן אסור, אבל כשאינו אוכל לצורך טיפול בבעיה רפואית שאובחנה [חריגה ניכרת מהנורמה הרפואית], כמו ויטמינים לחיזוק הגוף - מותר.

2. דוגמאות למאכלים שאין הבריאים רגילים לאוכלם הנכללים בגזרה: כדורים, סירופים, אבקות שונות, עשבי מרפא וכיוצא בזה שאין אדם בריא רגיל לאוכלם אלא לצורך רפואה - רפואת השבת [פ"ב ס"ג].

ג. אם אין הבריאים מתעסקים כלל בדבר הזה, אבל הדבר משמש לרפואה במקום אחר, אסור, אפילו אינו מתכוין לרפואה. אלא שבמקום צער התירו אפילו מתכוין לרפואה [סעיף מה], ואפילו אם אפשר לעשות טיפול זה בסם [סעיף מד], כיון שעכשיו אינו עושה את הטיפול בתרופה ששייך בה שחיקת סממנים.

משום טוחן⁸:

מדרכי הלוי

[אבל ראה לעיל שיש לדון אם שאר המלאכות ג"כ בכלל הגזירה. ולמעשה, לגבי איסור לש, ראה בשבת כהלכה פכ"ב סע"ה שמותר לעשות זאת בשבת משום שהאבקה נמסה והופכת למשקה, עיי"ש].

ב. תרופות טבעיות, כגון אלו העשויות מתערובת צמחים, פרחי באך וכד', הסברה נותנת שבהם יותר שייך לאסור משום גזירת סממנים מאשר תרופות של בתי מרקחת, כיון שאכן דרך הכנתם על ידי שחיקת סממנים ולא דווקא בבתי חרושת וכו' אלא גם באופן פרטי.

ג. ראה ארחות חיים [סימן תקלב סוס"ק ב] דמשמע שע"י שינוי, כגון שכורך התרופה בנייר, מותר במקום צער [הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה פרק לד הערה ו']. ובדעת רבינו [וישאר פוסקים] צריך עיון שהרי בס"כ כתב "ואם לא נפל למשכב... (אבל על כל פנים יש לו צער גדול) מותר לעשות לו על ידי ישראל כל שבות הנעשה בשינוי... אבל אסור לו לאכול מאכלים הניכרים שהם לרפואה", שלכאורה היה יכול לציין שמותר לאוכלם בשינוי. וכן בסכ"ה כתב שמותר לתת יין על גבי העין, כי לא ניכר שזה לרפואה, והיה יכול לכתוב שמותר כי זה בשינוי. יתירה מזה, מבואר שם שאם שם את היין על גבי העין והוא פותח וסוגר, אזי אסור, כי ניכר שמתכוון לרפואה [ומקור דבריו רבינו בטור, ובבית יוסף סד"ה אין נותנים, וכן הוא בלבוש ס"כ, ובט"ז סקט"ו], ולכאורה הרי זה נעשה בשינוי, וזהו שלא כדעת הארחות חיים.

ד. ומ"מ לרפא גוי חושבני דשרי כי לא יבוא לשחוק סממנים, ורק לרפא את עצמו או ישראל חברו חיישנן שמא ישחוק סממנים אבל לא לנכרי, וצ"ע – שולחן שלמה [סק"ב].

חלוקה שלישית: טיפול בדבר שאין מייצרים אותו על ידי שחיקת סממנים אבל הרגילות לטפל בבעיה על ידי דבר ששייך בו שחיקת סממנים, בזה חכמים אסרו אפילו אינו מתכוין לרפואה [סעיף מז].

8 "ויתחייב משום טוחן"

א. ראה מה שכתב בקצות השולחן [סימן קלד סק"ז עמ"י 2] שאיסור רפואה משום שחיקת סממנים קיל טפי בזמננו, כיון שעכשיו אין בקיאים בשחיקת סממנים, והרפואות נעשות ע"י הרוקחים בבית המרקחת, לא שייך למגזר דלמא אתי לשחיקת סממנים, ומביא באריכות תשובה מבעל התורת חסד בעניין גזרת חז"ל שבטל הטעם האם בטלה הגזרה, עיי"ש באריכות. ולמעשה מסיים דבריו שהיות ויש מקומות בעולם שעדיין מעשה אבותיהם בידיהם לטפל ברפואות ביתיות ושוחקים בעצמם הסמנים, א"כ כיון שהטעם לא בטל לגמרי, י"ל דעדיין הגזרה במקומה עומדת. והיות שעם התקדמות הרפואה המושג של שחיקת סממנים הולך ובטל, לכן ניתן לעשות מסברה זו סניף, כגון במקום שיש מחלוקת הפוסקים, יש לצרף סברה זו לקולא, וכן מי שיש לו צער גדול, ומספקים האם הוא נחשב כנחלש כל גופו וכו' יכול לצרף סברה זו להתיר, אבל במיחוש בעלמא, שלדעת כולם אסור ברפואה, אין להתיר. ובשו"ת צ"ץ אליעזר [ה"ח סימן טו פט"ו אות ד] כתב להחמיר דאין לדון זה להתיר משום שישנם מחלות שדרך לרקוח תרופות ביתיות וממילא במחלות כאלה יהיה אסור גם לקחת תרופה שא"א לעשותה באופן עצמאי, וכן ישנן מחלות שבית המרקחת מוכר לחולה רק את האבקה של התרופה ועליו מוטל לערבבו במים מזוקקים ויכולים לעבור על איסור לש וזהו ג"כ בכלל הגזירה

מדרכי הלוי

לסמוך על המהרש"ק [ספר החיים. ראה לעיל "מיחוש בעלמא" שמי שעלול ליפול למשכב נחשב כבר מעכשיו כחולה], מה גם שעיקר מה שאדם בהול הוא בתחילת הטיפול. ובשו"ת רבבות אפרים [ח"ג סימן רכז, ח"ד סימן צז אות נד] כתב להתיר למי שהתחיל לפני שבת. ובברית עולם [רפואה בשבת, סכ"ט] כתב דחולה הצריך לקחת תרופה במשך שבעה ימים או יותר, יכול להמשיך אף בשבת משום שאם יפסיק יכול לבוא לחולי שאין בו סכנה, אבל אם צריך לקחת התרופה לפחות משבעה ימים, אפילו התחיל לפני שבת, צריך להפסיק. וראה גם מש"כ בשו"ת אז נדברו [ח"א סל"א אות ה]. ובשמירת שבת כהלכתה [פלי"ד סי"ז ובהערה עו] כתב, דמי שחייב לפי הוראת הרופא לקחת במשך ימים רצופים, ושבת ביניהם, ועצם האיחור יגרום לו נזק, או אם התחיל לפני שבת וההפסקה תגרום לו נזק, אז מותר. אבל בשו"ת אגרות משה [או"ח ח"ג סי"ג] כתב דלכאורה לא מובן צד ההיתר בזה, ואולי מצד ההפסד הגדול בחולי שלא יוכל להירפא בדרך הטבע נעשה מצער ביותר, שלכן אולי יתחשב כמיחוש שמצטער טובא. ולמעשה סיים דאם אכן עלול להגיע למצב של מצטער כל גופו, אז מותר בשינוי, ואם א"א בשינוי, מותר לגמרי, אבל אין מצוי אנשים כאלו, וסתם בני אדם אסור להם. ובשו"ת שרגא המאיר [ח"ב ס"מ] כתב להתיר, והביא ראיה מדברי המחבר [סימן שכא סח"י] שכתב "אם שתה ממנו יום חמישי ויום ששי וצריך לשתות גם בשבת, מותר שכך הוא דרך רפואתו לשתותו שבעה ימים זה אחר זה" [וראה גם רמב"ם הל' שבת פכ"א הכ"ב שתי גירסאות].

ה. אבל ברפואת בהמה לא גזרו משום שחיקת סממנים, מפני שאין אדם בהול כל כך על רפואת בהמתו שיבוא לשחוק סממנים – רבינו [סימן שלב ס"ג].

ו. כתב בספר החיים [להגר"ש קלוגער סימן שכח פרק ו עמ' מב] מרגלא בפומא דאינשי לומר שאם כבר התחיל לעסוק ברפואות קודם השבת, מותר לו לעשותה אפילו בשבת, ואם לא התחיל בחול, אין לו להתחיל בשבת. ולא נודע מנין יצא להם היתר זה, ונראה שלמדו זה מדין רטייה [שמבואר במחבר סעיף כה ובמשנ"ב שם, ורבינו ס"ל] שמותר להחזיר כי כבר הכין מה שצריך מערב שבת, ולא שייך שחיקת סממנים אלא ברפואה חדשה שמא יבוא לשחוק [כדכתב רבינו בס"ל], ואף שיש לדחות דאינו דומה ממש לרטייה, מ"מ דמיון יש לזה, ומלתא דמסתברא הוא בלאו הכי, דהיכי שכבר התחיל מבעוד יום, אין לחוש לכך. ובדעת תורה [סל"ז] כתב שאין בזה דמיון כלל, דהתם הרי היתה מונחת אותה רטייה גם בשבת עצמה. ובשו"ת ציץ אליעזר [ח"ח סימן טו פרק טו אותיות טו–יז] הקשה על דבריו, ועיקר קושייתו היא, שהרי טעם הגזרה היא שמא יראוהו הרואים שלוקח רפואה בשבת ויבאו להתיר גם במקרה אחר שאין להם תרופה וישחקו סממנים. א"כ מה משנה לנו האם התחיל כבר מערב שבת, הרי ההיכר הזה הוא רק לעצמו אבל אחרים לא רואים אלא שלוקח רפואה בשבת, וא"כ למה התירו הגזרה [וראה דברי רבינו סעיף כז: "סבור הרואה שהוא יין", הא בלאו הכי אסור]. וסיים דבריו שבמקום שלא ימשיך לקחת התרופה יגרם לו כאבים היוצאים מגדר מיחוש בעלמא או שיצטער מזה, ניתן

מדרכי הלוי

לקמן עוד מקרים של טיפולים ספציפיים שדנו בהם הפוסקים

א. כדור 'אספירין' – נחלקו הפוסקים האם הוא בכלל גזירת שחיקת סממנים – בשו"ת באר משה [ח"א סל"ג] התיר במיחוש קל משום שכיום מאכל בריאים והרבה נוטלים בכדי למנוע הצטננות וכד'. אבל הקצות השולחן [סימן קלח ס"ק לא] וכן בשו"ת מנחת יצחק [ח"ג סל"ה אות ב] כתבו להחמיר משום שהוא לרפואה [כדעת הט"ז שכיון שמשמש לרפואה אסור גם שלא לרפואה, ולדעתו יש לומר שאינו נקרא מאכל בריאים כיון שעיקרו נעשה לרפואה] ואין להתיר כי אם במקום צער בלבד [אם יצור האספירין אינו כרוך למלאכת טוחן, זהו הגדר הרגיל של ההיתר במקום צער, ואם כרוך למלאכה, אולי הטעם שצער מועיל, למרות שהט"ז אסר כשמשמש לרפואה במקום אחר (סעיף מו בדברי רבינו), שכיון שגם בריאים לוקחים אותו, יותר יש להקל (אבל אם סוברים שגם מניעת הצטננות הינה בכלל רפואה אזי צ"ע מה מועיל צער)]. ובשערים מצויינים בהלכה [סימן צא סק"ג] הביא ששמע ממגידי אמת ותלמידי חכמים שהגה"ק המנחת אלעזר הקיל לבלוע אספירין בשבת למי שחש לו ראשו ביותר [יש לכאר הטעם כיון שאז הוא בכלל נחלש כל גופו (סעיף יט)].

ב. טיפות להקלה בצום – לדעת הגרשז"א מותר - שולחן שלמה [שם הערה א]. אבל לדעת השבט הלוי [קובץ מבית לוי בין המצרים] יש להמיס את הכדור בערב שבת במים או לערבו במאכל ובשבת מותר לאכול או לשתות אותו.

ג. שימוש במי פה רפואיים בשבת, מעיקר הדין מותר משום שאין חשש של שחיקת סממנים שאין זה רפואה על דבר שכואב ורוצה לשכך הכאב, אלא משתמש במים אלו כדי שלא יבוא הכאב [יש לומר שלמרות שמשמש לרפואה במקום אחר, כיון שכעת אין לו שום מיחוש, ואינו מתכוין לרפואה, מותר (ראה לעיל "מיחוש בעלמא" אות ג, והגרשז"א לשיטתו)], אולם כיון שבוויטמינים שאין זה מידי דאכילה אנו מחמירים לנהוג עמהם כדיני רפואה כיון שזה מחזי כרפואה, ראוי להחמיר בשבת שלא להשתמש גם בזה – שולחן שלמה [הערה ד]. וברפואת השבת [פלי"ד הערה א] כתב דהיות והוא דרך בריאים וניקיון הגוף, מותר, דהרי כל אדם בריא רוחץ את שיניו כדי שלא יזדהמו ויבוא לידי חולי. ולהעיר ממה שכתב רבינו [סעיף מב]: "אין לועסין מין שרף הנקרא מצטכי ולא שפין את השיניים בסם, אימתי בזמן שמתכוין לרפואה אבל אם אינו מתכוין אלא משום ריח הפה מותר". משמע שמותר רק אם מתכווין רק בשביל ריח הפה, אבל אם זה גם לשם רפואה אסור. אלא שנראה שאם רוב האנשים משתמשים בזה בעיקר בשביל הריח ולא בשביל רפואה, מותר.

ד. מותר לקחת תרופות לזש"ק גם בשבת משום שאין זה מחלה ולא חוששים לשחיקת סממנים אלא בחולה או שיש לו מיחוש – שו"ת באר משה [ח"א סל"ג אות ח כיון שאינו בכלל גזירת חז"ל כיון שאין מחלה כלל. ואולי יש להביא ראייה מתקנת עזרא לאכול שום בליל שבת (סימן ר"פ), אף שמתכוין לפור". מכאן נראה שדברים אלו אינם נקראים 'רפואה'. אבל יש לדחות ולומר ששום הוא גם כן מאכל בריאים]. וה"ה בתרופות למניעת הריון - שמירת שבת כהלכתה [פלי"ד ס"ט. עיי"ש, וראה לעיל "מיחוש בעלמא" אות ג שנראה שהכוונה שאין לאסור דבר המשמש תרופה במקום אחר, אם אינו מתכוין לרפואה, רק למי שיש לו חולשה, כמו שיכור, אבל לא למי שבריא לגמרי]. וכן כתב להתיר באגרות משה [אבהע"ז ח"ד סימן סז]. שו"ת ציץ אליעזר [ח"א סימן לו. כיון שאין הכוונה לרפואה אלא למניעת נזק].

מדרכי הלוי

ובשו"ת חלקת יעקב [ח"ג סוף סכ"ג] התיר משום שאם לא יקחו את התרופה יצטרכו להגיע לניתוח, ויש להתיר בחולה שאין בו סכנה ומצטער בכל גופו, אך הוסיף שאם אפשר, ייטול בשינוי, כגון שימיסו מערב שבת.

ה. משככי כאבים - במקרה של כאב ראש קל אין לקחת אקמול או כל דבר נגד כאבים [אף שמונעים כאב ואינם מרפאים - שו"ת אז נדברו ח"א סל"א]. אך אם הוא סובל מכאבי ראש קשים עד שמחליש כל גופו, מותר - קצות השולחן [סימן קלח ס"ק לא]. וכן הדין במשככי כאבים טבעיים. ובשולחן שלמה [רפואה ח"ב עמ' קפ] כתב להתיר משום שכדורים אלו נמצאים בבתים, ומילתא דשכיחא לא גזרו, ולמעשה לא פסק להקל בזה. ובתשובת הרב נויברט ז"ל [בעל מחבר ספר שמירת שבת כהלכתה, נדפס בספר אסיא ח"א עמ' 58] כתב, היות וכל האיסור הוא מצד גזרה שמא ישחוק וכו' ויעבור על טוחן בשבת, לכאורה הרי רוב התרופות כבר טחונות וא"כ אין טחינה אחר טחינה, וכן בדרך כלל התרופות שלנו צריכות בישול ולא שחיקה ומנין לנו לעשות גזרה חדשה, שמא יבוא לבשל תרופות? ולמעשה כתב כדעת הקצות השולחן הנ"ל, עיי"ש.

ו. הורדת חום - מי שיש לו חום גבוה קצת כגון 38 שזה נחשב כבר לחום יתר על המידה, נראה שמותר לו לקחת כדור ההורדת החום, אע"פ שאין בו סכנה, אבל בכלל חולה כל הגוף שהרי החום ממלא כל אברי האדם. אבל אם אין לו חום אלא רק כאבי ראש אף שמצטער הרבה קשה להתיר לו לשתות רפואות - קצות השולחן [סימן קלח עמ' ק] וראה עוד לעיל בעניין משככי כאבים.

ז. לקחת כדור שינה בשבת - כתב באשל אברהם [בוטשאטש סימן שכז ס"א] שמותר לשפוך י"ש על הראש בשבת מצד מיחוש, שכבר נהוג לבריאים לשפוך על הראש כדי לישון תיכף, וכל הנעשה לבריאים אין חשש. ובשולחן שלמה [ס"ק נז] הביא דבריו, וביאר שהרדמה אינה רפואה, ואפילו לרפואה מתיר, משום שמדמה להנעמת הקול [בסעיף לח ורבינו סמ"ג] ולמעשה נשאר בצ"ע. ובשמירת שבת כהלכתה [פרק לג סט"ז] כתב דמי שמצטער הרבה מחוסר שינה יכול לקחת בשבת כדור לשינה. ובקצות השולחן [שם ע' צט] כתב דמותר לקחת בשבת כדורי שינה דאין זה רפואה לחולי, כי העדר שינה אינו חולי, והסם אינו מרפא אלא משכר ומביא שינה עיי"ש. אבל בשו"ת מנחת יצחק [ח"ג סימן כא וכן בסימן לא] כתב לאסור עפ"י מה שכתב המג"א [ס"ק מה] שמי שנשתכר מותר לסוכו בשמן ומלח להפיג שכרותו, משום שאין דרך רפואה זו בסממנים, משמע דבסממנים אסור. וכן כתבו לאסור בשו"ת חלקת יעקב [או"ח ח"א סימן קנג סק"ג] ובשו"ת אז נדברו [ח"א סימן כט] ובשו"ת צ"ץ אליעזר [ח"ח סימן טו פרק טו אות יג יד]. וראה בהרחבה באורחות שבת [עמ' רצ הערה רד] מה שכתב לחלק בסיבת השימוש בכדורי שינה לכמה סוגים, ומה דין כל סוג. ובדעת רבינו נראה לדייק ממה שהביא בסעיף מו את דברי המג"א הנ"ל, אך הוסיף את דברי הט"ז [ס"ק כז] שאין ללמוד היתר לאותם שנוהגים בקצת מדינות להשים תוך החוטם אפר מעשב כתוש להפיש השכרות, כי אותו אפר פעולתו כרפואה לשאר דברים ג"כ ושייך בו גזרת שחיקת סממנים, ע"כ. היינו שהאיסור הוא משום שאותו אפר פועל כרפואה בשאר דברים, אבל אם אינו פועל רפואה בשאר דברים, כגון כדור לשינה שאינו אלא לצורך זה, מותר, וראה קצות השולחן [שם, וסימן קלח ס"ק כז].

מדרכי הלוי

ת. סוכריות מציצה – אין לקחת סוכריות מציצה בכדי להקל על כאב גרון, משום שהם אינם מאכל בריאים, לכן יש בזה גזירת שחיקת סממנים, ואף שסוכריות אלו נראות כסוכריות רגילות מ"מ אין בזה את ההיתר של נתינת תרופה באופן שאינו ניכר [כדמצינו במחבר סעיף כא ורבינו כז] משום שההיתר הזה נאמר רק כאשר יש לאדם הנוטל התרופה היכר, שעירב אותה במשקה מבעוד יום, אך בסוכריות אלו אין היתר זה קיים – אורחות שבת [פ"כ הערה קצג].

ט. צרבת – בעבר היה מקובל לשתות מים עם חומץ וסודה לשתיה כדי למנוע צרבת, אנשים בריאים לא היו שותים משקה זה סתם כך, א"כ יוצא שמשקה זה הוא לרפואה. ונחלקו הדעות בנושא השימוש בו בשבת. הדעת תורה [סל"ז] נוטה לאיסור. אך הקצות השולחן [סימן קלח ס"ק לא (ע' צח)] כתב, בשם המנחת שבת לקחת בשינוי [כנ"ל שי"א שמותר לקחת תרופות בשינוי]. ובשמירת שבת כהלכתה [פל"ד ס"ד] כתב שמותר לו לאכול מאכלים המועילים לצרבת, אך אינו יכול לשתות משקה הנ"ל, אך בשעת הדחק אם הוכנה מבעוד יום היתר [שאז אינו ניכר שהוא לרפואה, ראה דברי רבינו סכ"ז לגבי קילורין רכין וצלולין שהכין מערב שבת]. אך כיום שמשתמשים בכדורים מיוחדים לצרבת ואין בהם כל שימוש אחר, אין לקחת אותם בשבת.

י. מי שסובל מטחורים, מותר לו לשתות שמן פרפין, משום שעיקר שתיית השמן אינו לרפואה, אלא כדי לשמור שלא יוזקו וורידיו היציאה, ויש לדמותו למי שנותן בגד על המכה כדי שלא יסרטו הבגדים את המכה [במחבר סעיף כ"ג ורבינו סכ"ט] שאין הבגדים לרפואה אלא כדי שלא יסרטו הבגדים את המכה – שו"ת ציץ אליעזר [חי"א סימן לז].

יא. טיפול להקלה בדרכי הנשימה כגון: טיפות אף לפתיחת גודש, וכן חומר הרחה לפתיחת דרכי הנשימה – הכף החיים [ס"ק ריד] הביא מספר פדה את אברהם שמותר להריח בשבת צמח אורגאנו מפני הנזילה, דריחא לאו מילתא. וכן כתב בשו"ת באר משה [ח"א סימן לג אות יב, ובחלק ו סימן מא אות נג]. אבל הקצות השולחן [בבדי השולחן סוף סימן קלח] נוטה להחמיר. ובשו"ת ציץ אליעזר [חי"א סימן טו פט"ו אות כא] כתב להקל ודחה את דברי הקצות השולחן [משום שבטאבק שואפים את האבק עצמו בנחיריים והוא כמו תרופה]. ומיהו אף לדברי המקלים – אם מריחים דרך מכשיר מיוחד שעשוי לחולה כגון "משאף" – אסור, אלא אם כן הוא בגדר חולה שהתירו לו לקחת תרופות.

יב. משקה חריף – מותר לשתות משקה חריף בכדי להקל על כאב שיניים משום שהוא כדרך שתיה רגילה, אך אסור להשהות את המשקה על השן הכואבת או להעבירו ממקום למקום בפה כי זה ניכר שעושה כן לצורך רפואה – שמירת שבת כהלכתה [פל"ד ס"ז], אורחות שבת [פ"כ סעיף קכח].

יג. אבקת טלק למניעת הזעה, מותרת, משום שאין בה שחיקת סממנים – שמירת שבת כהלכתה [פל"ד ס"ב]. אך אם יש בה חומר תרופתי אסור – אורחות שבת [פ"כ סעיף קנו].

יד. מותר לעשות פעולות הנחשבות כרפואה סגולית – קצות השולחן [סימן קלח סק"ז]. ומותר לענות בשבת שרשרת או צמיד בריאות [נגד כאבים ריאומאטיים] – שמירת שבת כהלכתה [פל"ד ס"ז], עיי"ש שלומדים דין זה ממה שמותר למדוד האזור של מי שכואב לו ראשו וללחוש על

המדידה [במחבר סימן שו סעיף ז', ובדברי רבינו שם סעיף י"ח], ואזור הוא חגורה, ומה שלוחשים על המדידה הוא רפואה סגולית [ולפי זה גם צמיד בריאות הוא רפואה סגולית].

טו. ויטמינים לצורך רפואה, או לצורך חיזוק הגוף - בשו"ת ציץ אליעזר [ח"ד ס"נ עיקר הנידון להמשיך לקחת ויטמינים למי שלוקח גם בימות החול] מתיר אף כשלוקח משום חולשת הגוף או חיזוק המזג [שכיון שנתפשטה אכילת הוויטמינים גם לבריאים בתור תוסף מזון, אם כן הרי הם כמו מאכל בריאים ומותר אף אם כוונתו לרפואה, ועוד שאפילו אינו מאכל בריאים, דעתו כדעת הבי"י ולא כדעת המג"א, ראה לקמן בביאור האגרות משה]. אבל בשמירת שבת כהלכתה [פ"ד ס"כ הערה פה, וכן בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן לד אות לז] כתב שאין להקל לקחת ויטמינים אלא אם הם באים כתחליף למיני מזון דאז הוא כמאכל [ולפי"ז מותר לקחת תוספי מזון בשבת משום שהם באים כתחליף לאוכל], אבל סתם לחיזוק אסור [דעתו שחיזוק הגוף נחשב כמו רפואה, ושהוויטמינים אינם מאכל בריאים. ומכל מקום כשמתכוין כמחליף למזון, מותר, כיון שאינו מתכוין לרפואה]. וכן פסק לאסור בברית עולם [דיני רפואה ס"ח]. וראה בשו"ת באר משה [ח"א ס"ג] שכתב להתיר לקחת ויטמינים לחיזוק הגוף [שהוא סובר שגם כדי לשמור מזגו מותר, ולא נחלקו המג"א והב"י, שהב"י מתיר כדי לשמור מזגו, וזהו כוונת הבי"י ולא דווקא לרעבו וצמא, והמג"א מסכים לכך רק אוסר לרפואה] אך לא לרפואה ממש [כיון שאינו מאכל בריאים. וראה גם, לגבי מי פה, משולחן שלמה, שנוהגים לאסור ויטמינים כיון דמחזי כרפואה, וראה גם לגבי טיפות להקלת הצום]. ובשו"ת אגרות משה [או"ח ח"ג סימן נד] כתב שאף שלוקח כשהוא בריא יש על מי לסמוך להקל, מ"מ כיון שיש מחמירים ייקח בשינוי, היינו שיבלע עם מאכל, ואף לחולה יש להתיר בשינוי [באגרות משה תולה את המחלוקת בדברי המג"א שאוסר לבריא לאכול מאכל שאינו מאכל בריא, אם כוונתו לרפואה - ולדעתו היינו כשמתכוין לחיזוק הגוף - וההיתר הוא כשיטת המחבר שמשמע מדבריו שלבריא תמיד מותר (ודחה שם את דברי המג"א), וראה לעיל (החלוקה השנייה ב) מה שכתבנו שאפשר שלדעת המג"א חיזוק הגוף אינו כרפואה, וכן נראה מהבאר משה דלעיל]. ובתשובות והנהגות [ח"ג סימן קד] כתב שהמציאות היום שונה מפעם דמי שלא היה לו מיחוש ולקח רפואה לחזק מיזגו ניכר שהוא לרפואה. אבל בזמננו שנתפשט מאוד לקחת כדורי ויטמינים לחיזוק במקום אוכל, נראה שאין לאסור בזמן הזה כרפואה אף לדעת המג"א. ולפי דברי המשנ"ב [ס"ק קנ] שסובר שאסור לבריא אם מתכוין לחיזוק גופו, נראה לאסור אלא אם כן מתכוין לאכול במקום מזון [כגון שלא להשמיין - ראה ציץ אליעזר שם]. ולדעת רבינו אולי יש להקל גם לחיזוק הגוף [כפי הבנתו שחיזוק הגוף אינו לרפואה]. ובשולחן שלמה [ס"א] הוסיף שאם רופא בדיק ומצא שזה חיוני עבורו ובלעדי זה ייחלש מאוד ויהיה בגדר נפל למשכב או חולה כל גופו אז בוודאי מותר, אבל מ"מ חושבני שאף מי שצריך לקחת כל יום ויטמינים, אם יכול עדיף לקחתם בערב שבת סמוך לשבת ומיד במוצאי שבת ולא יצטרך לקחת בשבת. [וראה עוד לעיל באריכות ולקמן סעיף מג בעניין תרופה שלוקחים בלי כוונה לרפואה אבל שימושה לרפואה במקום אחר, ולפי זה יש לאסור כל הוויטמינים כיון שלוקחים אותם גם במקרה של מחסור חמור, לצורך רפואה, אלא אם כן אין לו שום מיחוש, כנ"ל בשיטת הגרשז"א, או שנחשב מאכל בריאים כיון שרבים לוקחים אותם].

טז. תרופות לבריאות הנפש, לטיפול או הרגעה - מי שסובל מבעיות נפשיות, עצבות וכד', או שזקוק לתרופות לבעיות קשב וריכוז [ריטלין וכד'] מותר לקחתן בשבת, ובפרט מי שרגיל לקחת כל יום - שו"ת חלקת יעקב [או"ח סימן סד, כיון שנחשב חולה שנחלה כל גופו וסמך מן הפסוק (תהלים קמז, ג) "הרופא לשבורי לב ומחפש לעצבותם" שו"ת שבט הלוי [ח"ד סימן לד כיון שבהרבה

מקרים יש בדבר ספק פיקוח נפש או חשש שיהיה פטור מן המצות שגם זה בכלל פיקוח נפש]. הוט שני [ח"ד עמ' קנג, אם מצבו נחשב כחולה שאין בו סכנה (שנחלש כל גופו)]. ובשו"ת ציץ אליעזר [חי"ד סי"ג סק"ה] מתיר סוג כזה של תרופה שאינה מרפאה אלא באה רק כדי להשקיט מתח ועצבנות יתר.

יז. תרופות להרזיה, דיכוי תיאבון, גמילה מהרטבה, עישון, והרגלים שונים – מותר לקחתם בשבת דאינן בגדר טיפול בחולי [וכשאינן כוונה לרפואה מותר לאכול מאכלים שאין הבריאים אוכלים אותם] - אורחות שבת [פ"כ סעיף קנח], וכן כתב בחוט שני [ח"ד עמ' קנב] שאין זה אלא ליתן תחושת שובע. אבל בשו"ת מנחת יצחק [ח"ג סימן כא] כתב לאסור [שם עוסק בתרופה שמשמשים גם לרפואה במקום אחר - כדורים לשמור על עירנות - עיין לעיל "מיחוש בעלמא" אות ד ומה שכתבנו שם].

יח. תרופות הומאופטיות עשבים וצמחים או טיפות טבעיות – בשו"ת שבט הלוי [ח"ה סימן נה] כתב שאם נתקבל לרפואה ע"פ מומחים, ואם כבר יש ניסיון רב על הדבר, דינם כשאר תרופות, ואם לא, הרי דינם כדין רפואה סגולית. [כנ"ל, ובסימן שא].

מדרכי הלוי

סיכום הדינים העולים למעשה:

א. מי שסובל מאלרגיה הגורמת לו לנזלת או דמעות חזקים והוא מתבייש מזה, האם מותר לו לקחת תרופה למנוע מצב זה? ראה בפנים בשם השבט הלוי שמסתפק בזה.

ב. אדם המוגדר כחולה בסיכון ולוקח כדור נגד לחץ דם גבוה, אך מתהלך כאדם בריא לחלוטין, האם מותר לו לקחת בשבת את הכדור? בשמירת שבת כהלכתה מתיר, אך אם הלחץ דם אינו גבוה כל כך ולא יגרם לו נזק רפואי אם לא ייקח, טוב להימנע מלקחת בשבת, אלא שיש לשאול רופא לפני קבלת החלטה זו ולהתחשב במצב רפואי הכללי.

ג. האם מותר לקחת בשבת תרופה כחלק מטיפול הנקרא רפואה מונעת? אין לקחת תרופות למניעת תופעות אלרגיות בשבת משום רפואה בשבת, ויש מתירים, אך אם עלול להגיע למצב סכנה, או לכל הפחות למצב של חולה שאין בו סכנה אך מצטער בכל גופו, יש מקום להקל. ולגבי קטן ראה שאלה הבאה.

ד. האם מותר לתת לתינוק ברזל או ויטמין אחר בשבת? קטן הלוקח, לפי הוראת רופא, ויטמינים כל יום, מותר לו להמשיך גם בשבת.

ה. האם מותר לאשה בהריון לקחת תוספת ברזל או ויטמין אחר בשבת? אין לאשה מעוברת לקחת ברזל או שאר ויטמינים בשבת, ואם היא סובלת מחולשה וכד' יש להקל.

ו. מהי גזירת שחיקת סממנים, ומה נכלל בגזרה? חז"ל אסרו כל טיפול רפואי בשבת, משום גזרה שמא ישחוק סממנים בשבת, ואף ששחיקת סממנים איננה שייכת בכל עניני הרפואה, ויש טיפולים שלא שייך לבצע אותם על ידי דברים ששייך בהם שחיקת סממנים, בכל זאת אסור [ראה בפנים באריכות].

ז. האם מותר לשתות ביצה חיה לשיפור הקול בתפילה? מותר משום שאינו רפואה, אך במקרה שמתכוון לרפואה, אסור.

ח. מי שהתחיל לקחת תרופה לפני שבת האם יכול להמשיך גם בשבת? אם מוכרח לקחת את התרופה במשך שבעה ימים ברצף, יכול לקחת גם בשבת, אך כשצריך פחות משבעה ימים, יפסיק בשבת, ואם ההפסקה או האיחור בהתחלת

מדרכי הלוי

לקיחת התרופה יגרמו נזק - יש שהתירו, ובאגרות משה התיר לקחת בשינוי (או ללא שינוי כשאינן ברירה) אם עלול להצטער בכל גופו (אך אינו מצוי).

ט. האם מותר לקחת בשבת כדור אספירין.

נחלקו בזה הפוסקים, יש שהתירו אף במיחוש קל, ויש שכתבו להחמיר והתירו רק כשיש צער. ובשם המנחת אלעזר הובא להתיר למי שחש בראשו.

י. ערב צום שחל בשבת האם מותר לקחת בשבת כדור או טיפות להקלה בצום?
לדעת הרב אויערבך מותר, אבל לדעת השבט הלוי יש להמיס את הכדור במים או לערב במאכל בערב שבת.

יא. הרופא המליץ לי לשטוף את הפה כל יום במי פה, האם מותר לשטוף בשבת?

אם מטרת השימוש היא רק למניעת ריח רע בפה, מותר. אך אם המטרה היא גם לשם רפואה, אסור, אלא שאם רוב האנשים משתמשים בזה בשביל הריח ולא לרפואה, אפשר להקל

יב. בקיץ אני סובל מזיעה ומאוד חשוב לי להשתמש באבקת טלק, האם מותר להשתמש בה בשבת?

מותר, משום שאין בה שחיקת סממנים, אך אם יש בה בנוסף גם חומר רפואי, אין להשתמש בה בשבת.

יג. נפסק בשו"ע שאין לקחת תרופה בשבת, מה דינם של תרופות לפוריות, ותרופות למניעת הריון שצריכים להקפיד כל יום לקחת את התרופה?
מותר לקחת תרופות אלו בשבת (ויש שכתב שראוי לקחת בשינוי).

יד. מי שסובל מהפרעות בשינה ואינו מסוגל להירדם, האם מותר לו לקחת כדור שינה בשבת?

מותר לקחת כדור שינה בשבת משום שאינו רפואה, ראה בפנים בהרחבה.

טו. האם מותר לקחת תרופה נגד צרבת, טחורים, ולפתיחת דרכי הנשימה?

1. צרבת - אין לקחת בשבת כדורים נגד צרבת, אך מותר לשתות בשינוי חומץ וסודה לשתיה כדי למנוע צרבת, ולאכול מאכלים המועילים לצרבת מותר.

2. טחורים - מותר לשתות שמן פרפין בשבת משום שאינו לרפואה.

3. טיפות אף לפתיחת גודש וחומר לפתיחת דרכי הנשימה - נחלקו הפוסקים, גם לדעת המקלים אסור במכשיר המיוחד לחולה, אלא אם הוא בגדר חולה שהתירו לו לקחת תרופות.

מדרכי הלוי

טז. האם מותר לשתות משקה חריף להקלה בכאבי שיניים ?

מותר, אך מבלי להשהות את המשקה על השן או לחכך בפיו, אלא רק בדרך שתיה.

יז. האם התרופות הבאות דינם כשאר תרופות האסורות בשבת ?

1. תרופות נפשיות לטיפול והרגעה - מותר לקחת ובפרט אם רגיל ליטול כל יום, ואף אם התרופה להרגעה ולא לרפא, מותר.
2. תרופות להרזיה, או לגמילה מעישון, מהרטבה ומהרגלים שונים - נחלקו בזה הפוסקים, יש המתירים משום שאין זה בגדר טיפול בחולי, ויש האוסרים.
3. הומאופתיה - יש לבדוק את טיבם אם להחשיבם כתרופה רגילה או כרפואה סגולית, אם הוכח שמרפאים דינם כתרופה, ואם לאו דינם כרפואה סגולית, כדלקמן.
4. רפואה סגולית - מותרת בשבת [לכן מותר ללבוש שרשרת או צמיד בריאות, נגד כאבים ריאומאטיים].

יח. האם מותר לקחת ויטמינים בשבת לצורך רפואה, ולצורך חיזוק?

יש שהתירו לצורך רפואה, ואף כשלוקח רק לחיזוק, מכיוון שנתפשט השימוש בוויטמינים גם בבריאים, הרי שדינם כמאכל בריאים ומותר אף כשמתכוון לרפואה. ויש שפסקו שאין להקל בזה אלא אם זה בא כתחליף למזון. ויש שכתבו להתיר ע"י שינוי [ראה באריכות הפרטים בפנים].

יט. האם מותר לאכול מאכלים ללא טעם עם ערכיים תזונתיים גבוהים בשבת [כגון זרעים וכד']?

אם סתם בני אדם רגילים לאכול ממאכל זה אף לא לשם רפואה, הרי הוא נחשב כמאכל בריאים ומותר אף לצורך רפואה, אבל אם הרגילות לאכול ממאכל זה רק לצורך רפואה, אם הוא חולה, אסור לאוכלו, ואם הוא בריא, אם מתכוין לרפואה, אסור, ואם לאו, מותר.

כ. מי שנתקף בכאב ראש בשבת, האם מותר לו לקחת כדור אקמול להעביר את הכאב?

מי שסובל מכאב ראש ללא חולי וחום, אסור לו לקחת כדור אקמול בשבת. אבל אם נפל למשכב או אינו יכול לתפקד בגלל כאב הראש, מותר [ראה בפנים]. אך אם יש לו חום, מותר.

כא. האם מותר לקחת סוכריות מציצה בכדי להקל על כאב גרון בשבת?

אין לקחת סוכריות מציצה בכדי להקל על כאב גרון, משום שאינם מאכל בריאים, לכן יש בזה גזירת שחיקת סממנים, ואף שסוכריות אלו נראות כסוכריות רגילות, מ"מ אין בזה את ההיתר של נתינת תרופה באופן שאינו ניכר כיון שהאדם לא עשה שום מעשה מערב שבת.

מדרכי הלוי

כב. החש בשבת במיחוש בגופו, האם מותר לו לעשות פעולות רפואיות להקל מחושיו?

חז"ל אסרו לעשות כל פעולה רפואית בשבת למי שסובל ממיחוש קל בגופו, כי חשש שמא יבוא לטחון סממנים לרפואה. אך אם נפל למשכב מחמת חוליו, התירו לעשות עבורו פעולה שאין בה עשיית מלאכה. כגון, נתינת קומפרסים ספוגים במי מלח מערב שבת להרגיע כאב ראש (כשאין בזה חשש סחיטה).

כג. מי שתקפו בשבת שיעול קשה מלווה בליחה עד שנפל למשכב, האם מותר לו לבקש מגוי שידליק מכשיר אדים חמים בכדי להקל את השיעול?

הנופל למשכב מחמת חוליו, אף שאין בו סכנה, מותר לו לבקש מגוי שידליק עבורו מכשיר אדים חם, אף שיש בהפעלתו איסור דאורייתא, משום בישול המים - ראה רבינו סעיף יט.

כד. רב או מומחה שאינם יודעים להכריע בחולי מסוים האם הוא בגדר מיחוש בעלמא, או בגדר נפל למשכב, האם יש לדונו כחולה שנפל למשכב?

אם מסופקים בחולה האם נחשב מיחוש או נפל למשכב, מותר להקל להחשיבו כחולה שאין בו סכנה שנפל למשכב, שדינו שיכול ליקח תרופות ושמותר לחלל שבת ע"י גוי עבורו באיסורים דרבנן בלבד (פסקי שבט הלוי הו"ד במשנה סדורה ס"א תשובה ה).

ב מי שיש לו חולי של סכנה⁹ מצוה לחלל עליו את השבת¹⁰ והזריז הרי זה

מדרכי הלוי

שבת, אבל אם עבר על איסור דרבנן מותר, עיי"ש.

ד. חילול שבת לצורך מומר לחלל שבת – הפרמ"ג [סק"ו] כתב בפשטות שאסור לחלל שבת בכדי להציל מומר המחלל שבת בפרהסיא. וכן כתב המשנ"ב [סימן שכט סק"ט]. וכן משמע מדברי רבינו [הלכות ריבית סעיף עט, ראה מ"מ וציונים סימן שכט ס"ה]. ולמעשה היום מחללין אפילו על מומר כזה – שו"ת חלקת יעקב [ח"א סמ"ה ובדפוס החדש סימן קנד], שו"ת ציץ אליעזר [ח"ח סימן טו פ"ה ופ"ו, ח"ט סי"ז פ"ב אות ח]. ובשו"ת חת"ס [יו"ד סימן שמא] ושו"ת מהר"ם שיק [או"ח סימן קמ] התיירו מטעם אחר, שמא הרהר בתשובה כשהרגיש במצבו. ובנשמת אברהם [עמ' קסז] הוסיף דהוא הדין אם איבד הכרתו כך שלא היה כל אפשרות לדעת שהוא חזר בתשובה, זאת מכמה טעמים, כפי שביאר בהרחבה בשו"ת חלקת יעקב [שם, ובדורנו רובם ככולם הם תינוקות שנשבו [שיחת ש"פ ויחי תנש"א] ואולי יש בזה היתר לכתחילה, ולא רק משום איבה].

ה. חילול שבת לצורך הצלת גוי – בשו"ע [יו"ד קנח ס"א] נפסק שאסור להציל גוי עובד עבודה זרה אף ביום חול, אך במקום שיש חשש "איבה" מותר. ובכנסת הגדולה [יו"ד שם אות ו] כתב שדברי השו"ע נאמרו דווקא בעובדי עבודה זרה, אבל מי שלא עובד ע"ז אפשר שיש להקל. ולענין שבת – כתב המשנ"ב [סימן של סק"ח] שבאיסור תורה אין להצילם אף כשיש חשש לאיבה, ובאיסור דרבנן הפרמ"ג [א"א סק"ה] מסתפק, והתוספת שבת [סק"ה] מתיר. אבל החת"ס [יו"ד סימן קלא] מתיר אף באיסור דאורייתא. ועל פי זה כתב בשו"ת מנחת יצחק [ח"ג סי"כ],

9 "חולי של סכנה"

א. בשולחן שלמה [הערה ו] כתב שדין מחלת הנפש הצריכה טיפול ככל מחלת הגוף, ובמקרה של התפרצות המחלה, הרי זה פיקוח נפש לכל דבר.

ב. חולה שאין יודעים מה מצבו ומה יש לו, אם הוא נראה במצב של סכנה – אף שאינם מבינים ברפואה – בעיני מי שנמצא לידו, מחללים עליו את השבת. ואף אם אומר שאינו במצב סכנה, מחללים. ואם אינם יודעים אם הוא במצב סכנה, צריך לקרוא לרופא שיאמר מה מצבו – חוט שני [שבת ח"ד פפ"ט עמ' קנו סק"ד].

חילול שבת לצורך עובר ברחם אמו – ראה נשמת אברהם [סק"ו] שהביא דעות המקלים ודעות המחמירים, וה"ה לגבי עובר פחות מ-40 יום. וכן מובא בשמירת שבת כהלכתה [פ"ב ס"ג ובהערה יג]. ולדעת רבינו פשוט שסובר שמחללים לצורך העובר, דכתב [סימן תרי"ז ס"ב] "עובר שהריחה מאכל ואם לא יתנו לה מהמאכל אפשר שתפיל עוברא.. ונמצא שניהם מסוכנים" [העובר ואמו]. וזהו מדברי רש"י, וכשיטת הרא"ש [יומא פ"ח סי"ג] שלכו"ע יש לחלל את השבת עובר העובר, כי כל סכנה לעובר הרי זה גם סכנה לאם. ובסי' ש"ו [קו"א סק"א] משמע שדעת רבינו לחלל על העובר מטעם "חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה".

ג. מי שחילל שבת בפרהסיא וחלה האם מותר לחלל עליו את השבת? ראה שו"ת קול יהודה [להרב יהודה ליבש הלפרין, סי"ז, הו"ד בכה"ח סק"ח] שהאריך בזה והעלה שאם עבר על איסור דאורייתא אין רשאים לחלל עליו

מדרכי הלוי

לו ניתנה תורה והוא חייב בכל המצוות, א"כ ה"ה שמחויבים להצילו.

ח. גר שמל ולא טבל האם מותר לחלל שבת עבורו – בשו"ת בנין ציון [אטלינגר, ח"א סימן צא] כתב דלאחר הברית נחשב כיהודי אף שעדיין לא טבל. וכן כתבו הרדב"ז [בשו"ת ח"ג תקי"ז] והרשב"א [חידושי יבמות ע"א ע"א] שע"י המילה לבדה התחיל ונכנס בדת יהודית. ובשו"ת מחוזה אברהם [או"ח סימן נד] כתב שאסור לחלל עליו כל זמן שלא טבל. וכ"כ בשו"ת חלקת יעקב [מה"ת ס"ח]. וראה באריכות בספר יסודי ישרון [ח"ד מערכת פיקו"נ עמ' רלז].

10 "מצווה לחלל עליו את השבת"

א. וה"ה שיכולים לעשות המלאכה ע"י שתיים כמו בחול – תשובות הרמ"א [סימן עו, הובאו דבריו בעולת שבת סק"ב, ובאליה רבה סק"א. הנידון שם בתשובות הרמ"א הוא בעניין אם מותר לשני מוהלים למול תינוק בשבת, כגון שאחד יעשה החיתוך והשני את הפריעה, לדעת השו"ע אסור, והרמ"א חולק עליו ומביא ראיה מדיון פיקוח נפש, שהשבת לגבי חולה שיש בו סכנה כחול לכל דבר הנצרך לו, א"כ מוכח שאין מדקדקין לעשות בשבת את האיסור הקל, מפני שהשבת כחול לגביו, ולכן יכולים גם שני אנשים לעשות מלאכה עבורו כמו בחול, וה"ה לגבי מילה]. ובמשנ"ב [סט"ו, ביה"ל ד"ה ויש להם] כתב שמשמע מדברי האליה רבה שאף במקום חולי שאינו בהול מותר להרבות אנשים העושים מלאכה עבור החולה, וכתב דזהו רק במקום שעל ידי שניים אפשר שתהא המלאכה נגמרת מהר יותר דאז יש בזה צורך החולה שתעשה המלאכה ע"י שנים, אבל בלא"כ אסור. ורבינו לא הביא כלל את תשובת הרמ"א.

ב. ואף אם החולה יכול לעשות בעצמו

וכ"כ הציץ אליעזר [ח"ח סימן טו אות ו], להתיר בזמן הזה לחלל שבת אף באיסור תורה בכדי להציל אף מחלל שבת בפרהסיא.

ו. חילול שבת לצורך מאבד עצמו לדעת – מי שהכניס עצמו לסכנה או שניסה לאבד עצמו לדעת ונמצא במצב מסוכן, מחללין עליו את השבת – אורחות חיים [סעיף יט], שו"ת חלקת יעקב [ח"א סימן עב], שו"ת אגרות משה [או"ח ח"א סימן קכז], שו"ת ציץ אליעזר [ח"ח סימן טו פ"ה, וח"ט סי"ז פ"ב אות ו]. ובנשמת אברהם [עמ' קסט] הוסיף שהיום רוב רובם מאלו המנסים לאבד עצמם לדעת עושים זאת עקב מחלה, וגם אלו שעושים זאת עקב כעס וכו' אינם נקראים מאבד עצמו לדעת, לכן מותר וחייבים לנסות להצילו אפילו בשבת תוך חילול שבת. וראה שו"ת מלמד להועיל [להרב דוד צבי הופמן, סימן סא] שנשאל בעניין אבא שציווה את בנו לכתוב בשבת, והוא אינו רוצה, ואימו אמרה שאם אינו שומע בקול אביו ויהיה ריב בבית, תאבד עצמה לדעת ר"ל, האם מותר לנער לשמוע אל אביו משום פיקוח נפש דאמו? וענה: אם אמו רוצה בזדון לאבד עצמה לדעת אין זה נקרא פיקוח נפש. ועיין בשו"ת יהודה יעלה [אה"ע סימן קמ] שאין להתיר חלוצה לכהן אף שיש לחוש שימרו את דתם (וזה יותר מאיבוד הגוף דהוי איבוד הנפש) אם לא ישמעו בקולם, וכ"ש שאין להתיר איסור שבת משום חשש שיאבדו את גופם.

ז. חילול שבת לצורך ממזר – בשו"ת ציץ אליעזר [ח"ח סימן טו סוף פ"ג] כתב, שמוותר לחלל שבת עבורו משום שמצוים אנו להחיותו. וכן כתב בשערים המצוינים בהלכה [סימן צב סוסק"א בשם שו"ת חיים שאל סוף סימן ז]. וכן משמע דעת רבינו דכתב [סימן רפב ס"ח] שמוותר להעלות לתורה ממזר, שגם

משובח¹¹ והשואל הרי זה שופך דמים¹² והנשאל הרי זה מגונה¹³ שהיה לו לדרוש ברבים שמותר ואפילו ספק נפשות דוחה את השבת שנאמר אשר יעשה האדם וחי בהם¹⁴ מה תלמוד לומר וחי בהם כלומר ראה שיהא חי ודאי בעשיית המצות ולא שיבא על ידי כך לידי ספק סכנה ומכל מקום אפילו בודאי סכנה אין מחללין¹⁵ אלא ברפואה שהיא ידועה

מדרכי הלוי

בתוך שאר העומדים אצל החולה ואינו מזרז מיד את אלו שביכולתם לעשות הרפואה שיעשהו בזריזות, וממתין שישאלוהו, הרי זה מגונה. אבל רבינו כתב בפירוש שהי' לו לדרוש ברבים שמותר וכו'.

14 "שנאמר אשר יעשה אדם וחי בהם"

בשו"ת נהרי אפרסמון [אורח סימן טז אות ו] הקשה למה לי קרא שפיקוח נפש דוחה את השבת הא סברא היא. וביאר שצריך פסוק דאף במקום שאפשר ע"י נכרי, מ"מ מותר ע"י ישראל, ומצווה, ודבר זה אינו נלמד מסברא, כיון שאין בזה הצלת נפשות. ועל זה בא הלימוד ממילה דאפשר ג"כ ע"י עכו"ם ואפילו הכי מצווה על הישראל למול, ומצוות האב דוחה שבת, אע"ג דאפשר ע"י עכו"ם א"כ כ"ש בפיקוח נפש דמצווה על הישראל. וראה ליקוטי שיחות [הכ"ז ע' 133] בהרחבה ובביאור נפלא מדוע צריך את הפסוק "והי בהם". וראה עוד בחלק י"ז [ע' 490].

15 "אין מחללין"

היינו באיסור תורה, אבל באיסור דרבנן כתב בשו"ת מהרי"ל דיסקין [קו"א ס"ה אות לח] שמה שצריך רפואה ידועה, היינו רק כשצריך לעבור איסור תורה, אבל באיסור דרבנן, מותר אף ברפואה שאינה ידועה. וכן כתב בקצות השולחן [סימן קלה סק"א ד"ה ובשו"ת]. אבל התהלה לדוד [סק"ב] כתב דאף באיסור דרבנן אם אין התרופה ידועה, אסור לחלל שבת אפילו לחולה שיש בו סכנה.

בשעת הדחק, מותר לבריא לעשותן – אליה רבה [שם].

11 "והזריז הרי זה משובח"

ראה מש"כ רבינו לקמן [סי"ב] שאף שיכול לעשות את הרפואה ע"י נכרי, מ"מ הישראל יזדרז בדבר יותר, עיי"ש [ואף שפסק שם שהמנהג כסברא האחרונה להחמיר לעשות ע"י נכרי אם זה לא יגרום לעיכוב, מ"מ כתב "אבל טוב שלא לנהוג כן].

12 "והשואל הרי זה שופך דמים"

ובדרישה [סק"ד] כתב הטעם ששואל שופך דמים משום שרצה להחמיר שלא לעשות שום דבר זולת שאלת המורה, הרי זה שופך דמים. והמהרש"ל [על סמ"ג לאוין סה] כתב שהיינו דווקא באדם שהוא בר אוריין, שהיה לו ליידע מה הדין בזה. ובערוך השולחן [ס"ב] כתב שזה דווקא בחולה שזמנו בהול, וכל רגע משמעותי עבורו, ובזה אין שאלה ואין תשובה אלא עושים הכל כביום חול על מנת להצילו. אבל בחולה שאין זמנו בהול ודאי שיש לשאול, וכן כתב בתורת שבת [סק"ב].

13 "והנשאל הרי זה מגונה"

המחבר לא הזכיר זה, וכתב בתורת שבת [סק"ב] שיפה עשה המחבר שלא הזכירו משום שיש כמה דינים שאינם מבוררים בעניין זה, ומכל שכן שאין חיוב ללמד עמי הארץ כל דיני סימן זה, ופירש הגמרא בירושלמי [שצריך החכם לדרוש וללמד כל העם שמותר לחלל שבת עבור חולה] שאם יש בן תורה

לכל¹⁶ או על פי מומחה¹⁷ וכשהיא רפואה ידועה אף שאין ידוע אם זה יתרפא בה אם לאו מחללין מספק:

16 "אלא ברפואה שהיא ידועה לכל"

א. והקשה הפרמ"ג [א"א סק"א] דבספק נמי, שהרי ספק פיקוח נפש להקל. וכתב, דמייירי בחולה שאין בו סכנה, ובאיסור דרבנן אין מתירין בספק. וכן כתב במנורה הטהורה [קני המנורה סק"ב]. וראה עוד בהרחבה בדרכי תשובה [סימן קנב סק"ל]. והקשה התהלה לדוד [סק"ב], הרי מקור דברי הרמ"א הנ"ל הם באיסור והיתר הארוך, ושם מדובר בחולה שיש בו סכנה. ובשו"ת נהרי אפרסמון [יו"ד סימן קמו] כתב לבאר שאין כוונת הרמ"א והמג"א [וכן כתב רבינו] שצריך שתהיה רפואה שידוע שהיא מרפאת באופן ודאי, כי גם כל הרפואות שעושים המומחים אינן מרפאות בוודאי, אלא הכוונה שיהיה ידוע שברפואה זו יש תועלת למחלה זו, שעכ"פ לפעמים מרפא, ואז מותר ליתן אותה לחולה זה אף שיתכן שלא יועיל. ולפי"ז מתורצת קושיית הפרמ"ג שאף שמחללים שבת אף על ספק פיקוח נפש, מ"מ אין מרפאים ברפואה שאינה ידועה, כיון שכלל לא ידוע לנו שדבר זה הוא רפואה, ואינו נכנס בגדר ספק כלל כדי להתיר חילול שבת עבור זה, ורק כשנודע לרבים או על פי מומחה, אנו סומכים על כך. ורבינו [בסימן שו קו"א סק"א] כתב שרפואה ידועה היא רפואה שוודאי מרפאת בשאר פעמים אלא שעכשיו בחולה זה אין ידוע אם תועיל לו, לכן מחללים. וראה בשו"ת צמח צדק [או"ח סימן לח] בעניין רפואה ע"י סגולה.

ב. בעניין מה קובע האם הרפואה ידועה או לאו, כתב בשו"ת פרי הארץ [ח"ג יו"ד ב] רק אם ריפאה שלשה אנשים, ואף אם הריפוי היה באותו אדם ולא בשלשה אנשים הרי זה רפואה ידועה. אך בקצות השולחן [סימן קלה

סק"א] כתב דרך בשלשה אנשים שונים ע"י אותו רפואה הרי זו רפואה ידועה. ובתהלה לדוד [שם] כתב שרפואה ידועה היינו שנראה לרוב בני אדם הנמצאים אצל החולה שהוא צריך לרפואה זו, אך אם הם מסופקים אסור, אך על פי מומחה מחללין את השבת אף אם הוא מסתפק. ובשו"ת שבט הלוי [ח"ח סימן טט] כתב שאין הלשון משמע כדבריו.

ג. ובקצות השולחן [סימן קלה סק"א] הביא מש"כ המשנ"ב [ס"י ביה"ל ד"ה ורופא אחד] שאם החולה אומר שתרופה זו מועלת למחלה זו והרופא אומר שאינו מועיל אין לשמוע לחולה לחלל שבת בחינם אם לא דאיכא חשש שמא תיטרף דעתו עליו אם יראה שאינם עושים כדבריו. וכן כתב רבינו [בסימן שו סכ"ב]. וא"כ י"ל דגם ברפואה בלתי ידועה לכל, אם החולה דורש שיעשו לו, יהא מותר, כדי שלא תיטרף דעתו עליו. עוד כתב שם, שמשמע מדברי המשנ"ב שמתירים אף איסור דאורייתא בכדי שלא תיטרף עליו דעתו, ולא מצאנו שהתירו משום חשש זה אלא איסור דרבנן, עיי"ש מה שביאר. וראה עוד לקמן סי"ב [החילוק בין רבינו למשנ"ב דברי הרדב"ז שהוא מקור דין זה].

ד. במשנ"ב המבואר [עוז והדר, סקנ"ב] כתבו שמשמע מדברי המשנ"ב [סק"י, וביה"ל ד"ה ומצטער] שדווקא בריפוי ע"י ישראל, בעינן שתהיה רפואה ידועה. אבל ריפוי ע"י אינו יהודי [בחלה כל גופו וכ"ש בחשש סכנה] מותר אף ברפואה שאינה ידועה. ולמד זה מדברי רבינו בס"ג שכתב "ולכן מי שחושש בשינו ומצטער כל כך עד שחלה כל גופו (אזי מותר לחלל ע"י נכרי)", שכיון שבאליה רבה [סק"ג] כתב דהוצאת השן אינה רפואה ידועה, א"כ

מדרכי הלוי

אם מותר על ידי נכרי רפואה שאינה ידועה לחולה שמצטער הרבה או נפל למשכב, או אף בספק סכנה.

17 "או על פי מומחה"

א. ולא בעינין מומחה ממש - מנורה הטהורה [קני המנורה סק"ב].

ב. י"ל שמומחה נקרא כשריפא ג' בני אדם ממחלה זו [לאו דווקא עם אותו רפואה] - קצות השולחן [סימן קלה סק"א].

מובן ממה שכתב רבינו שע"י גוי מותר לחלל שבת [בהוצאת השן, שהיא פעולה שאינה רפואה ידועה], שבגוי אין צריך דווקא רפואה ידועה [אלא שרבינו השאיר זאת במוסגר]. אבל ראה לקמן סעיף ג' ד"ה אומר לנכרי להוציאנו, שדעת רבינו שצריך נכרי כיון שאין מכה ניכרת בשן ורק מצטער הרבה, ולכן אינו ספק סכנה, אבל בספק סכנה יש לומר שמותר גם על ידי ישראל [וראה לקמן סעיף ג' ד"ה "אומר לנכרי להוציאנו" שבימינו עקירת שן היא רפואה ידועה] ולפי זה קצת צ"ע בדעת רבינו

מדרכי הלוי

סיכום הדינים העולים למעשה:

א. אדם שנקלע למקום שיש צורך להזעיק רופא בשבת האם הוא מחוייב להזדרז ולקרוא לרופא או שיכול לסמוך על אחרים? המבחין באדם שנכנס למצב סכנה בשבת, מצווה עליו להתקשר להזעיק עזרה ולחלל שבת בכדי להצילו, וכל הזריז הרי זה משובח.

ב. האם מותר לחלל שבת במקרים הבאים :

1. לצורך עובר ברחם אמו - נחלקו הפוסקים ולדעת רבינו מותר.
2. לצורך מומר לחלל שבת - אף שהפוסקים כתבו וכן כתב רבינו שאסור לחלל שבת בכדי להציל מומר המחלל שבת בפרהסייה, מ"מ למעשה היום מחללין אפילו על מומר כזה. ויש שהתירו מטעם אחר שמא הרהר בתשובה כשהרגיש במצבו.
3. לצורך הצלת גוי - מעיקר הדין אסור, אך במקום שאם לא יחללו שבת על המומר או הגוי יש חשש איבה, מותר להצילו.
4. לצורך מאבד עצמו לדעת - מי שהכניס עצמו לסכנה או שניסה לאבד עצמו

מדרכי הלוי

לדעת ונמצא במצב מסוכן, מחללין עליו את השבת. ובפרט שהיום רוב רובם מאלו המנסים לאבד עצמם לדעת עושים זאת עקב מחלה, וגם אלו שעושים זאת עקב כעס וכו' אינם נקראים מאבד עצמו לדעת, לכן מותר וחייבים לנסות להצילו אפילו בשבת תוך חילול שבת.

5. לצורך ממזר - מותר לחלל שבת עבורו משום שמצווים אנו להחיותו. וכן משמע דעת רבינו דכתב שמותר להעלות לתורה ממזר שגם לו ניתנה תורה והוא חייב בכל המצוות, א"כ ה"ה שמחויבים להצילו.

6. לצורך גר שמל אך עדיין לא טבל - לדעת רוב הפוסקים לאחר הברית נחשב הגר כיהודי אף שעדיין לא טבל. אך יש שהחמירו שאסור לחלל עליו שבת כל זמן שלא טבל.

ג. בעקבות החמרה במצב החולה הציע אחד מבני המשפחה לעשות סגולות שונות היכולות להועיל לחולה, האם מותר לחלל שבת עבורם?

1. אין לחלל שבת בעשיית פעולת ריפוי שאינה ידועה כמועילה, אף בשביל חולה שיש בו סכנה, כי לא התירו לחלל שבת אלא עבור רפואות הידועות לאנשים כמועילות או על פי מומחה, ולא צריך מומחה ממש אלא מספיק שריפא כבר ג' בני אדם ממחלה זו אף בדרכים שונות, אך לגבי הגדרת הרפואה עצמה כידועה, צריך ששלשה אנשים נרפאו ממחלה זו ע"י הרפואה הזו.

2. ובעניין חילול שבת ברפואה סגולית - נחלקו הפוסקים האם מותר לחלל שבת, ולדעת הצמח צדק מותר. ואף להאוסרים, אם החולה שיש בו סכנה, מבקש מאוד לחלל שבת עבורו [כגון לשלוח פ"נ לרבי בשבת וכד', ראה סימן שא סעיף כה] ואין ברירה, מותר לשלוח ע"י גוי, ויש שאסרו גם ע"י גוי. ולמעשה במקום צורך יש לשאול רב. וראה לקמן ס"ד ד"ה כל מה שרגילין אות ה.

ד. חולה העומד בסכנה כגון מי שיש לו דלקת ראות, והרופא נתן לו אנטיביוטיקה אך הוא מסרב לקחת את התרופה ומבקש שיעשו לו כוסות רוח, האם מותר לחלל שבת עבור זה?

ראשית יש להקדים כי הטיפול בכוסות רוח כרוך בהדלקת פתילה טבולה בספירט, ויש בזה מלאכת מבעיר וחובל, ולכן זה חילול שבת.

לכן, אם יש גוי שיודע לטפל בשיטה זו מותר. אך ליהודי אסור משום שהתרופות הקונבנציונליות הוכיחו את עצמן שמרפאות לכל הדעות [אומנם יש הסוברים כי זה מזיק, אך אין חולק על יעילות הטיפול] משא"כ הטיפול האלטרנטיבי, לפיכך אין לחלל שבת על רפואה משלימה כשיש טיפול קונבנציונלי [הרב זילברשטיין בספר שושנת העמקים עמ' מא].

ג כל מכה של חלל¹⁸ דהיינו באיברים הפנימיים¹⁹ מהשיניים ולפנים²⁰ ושיניים עצמן בכלל²¹

מדרכי הלוי

ביותר – שו"ת ציץ אליעזר (חי"ב סימן חי) נשמת אברהם [ח"ד סימן רכ] בשם הגרשז"א.

20 "מהשיניים ולפנים"

המשנ"ב [סק"ז, שעה"צ סק"ב] כתב כל שכן אם חלה מקום מושב השיניים דהיינו החניכיים, הרי הם בכלל מכה שבתוך חלל הגוף [כיון שאין החניכיים קשים כשיניים]. וכן כתב בקצות השולחן [סימן קלו ס"ג]. ובמשנת שער הציון [סק"ב, במשנ"ב המבואר] הביא דברי הגמרא [ע"ז כח]. שבכל מקום מן השפה ולפנים נחשבת המכה או החולי כמכה של חלל. ורבי אלעזר נסתפק מה הדין לגבי מכה ב-"ככי ושיני", האם כיון שהם קשים המכה בהם היא כמכה חיכונית שאין מחללין עליה את השבת, או כיון שהם עומדים בפנים הפה הרי הם כמכה של חלל. וכתב הרא"ש [שם פ"ב ס"ח] שכיון שספקו של רבי אלעזר לא נפשט, ספק נפשות להקל ומחללים על כך את השבת, ועפ"ז כתב השו"ע שגם שיניים הם בכלל מכה של חלל. וכתב רש"י [שם ד"ה ככי] ש-"ככי" הם חניכיים, אך תוספות [שם ד"ה ככי] הקשה הרי ספקו של רבי אלעזר על "ככי ושיני" היה מחמת שהם קשים, ואילו החניכיים הם בשר, ולכן ביארו התוספות ש-"ככי" הם השיניים הגדולות הנמצאות בסוף הלחי, ו-"שיני" הם השיניים הקדמיות, ומוכח שעל החניכיים לא היה ספק בגמרא כלל, כיון שהם נמצאים מן השפתיים ולפנים ואין הם קשים, ורק על השיניים היה ספק כיון שהם קשים, ולכן כתב המשנ"ב שכל שכן שמחללים על מכה בחניכיים.

21 "ושיניים עצמן בכלל"

א. ראה איסור והיתר [להרב יונה אשכנזי כלל נט

18 "כל מכה של חלל"

אבל אם יודע ומכיר שאין במכה זו סכנה מיידית, אסור לחלל עליה את השבת אע"פ שהיא מכה של חלל – רבינו [ס"ד, כגון חולה כליות המטופל בדיאליזה ונצרך פעם בכמה ימים לעבור טיפול, אין מחללין על כך את השבת, אלא מסדרים את ימי הטיפול באמצע השבוע; ראה רפואת השבת פ"ז הערה יב].

19 "דהיינו באברים הפנימיים"

א. בריטב"א [פסחים כה: ד"ה א"ל] כתב שמכה של חלל היינו גם כשיש מכה מבחוץ העוברת לתוך חלל הגוף.

ב. דוגמאות ל"מכה של חלל" בזמננו – בספר חוט השני [ח"ד עמ' קעב] הביא כמה דוגמאות: א. כאבים בחזה – אם הכאב ממשיך אף כששוכב במיטה יכול לקרוא לרופא או ליסוע לבית הרפואה לברר אם זה מכה של חלל. ב. אדם המרגיש תופעות משוננות בגופו כגון הזעת יתר או התכווצויות שאינן חולפות, עליו לברר אצל רופא אף בשבת האם זה מכה של חלל. ג. מכה בתוך תעלת האוזן – נראה שממקום שאינו נראה מבחוץ, נחשב כמכה של חלל. ואם נראה מבחוץ, אינו נחשב כמכה של חלל. ובשו"ת ציץ אליעזר [ח"ח סט"ו פ"י] כתב דמי שסובל מטחורים ויש לו בשבת כאבים גדולים מאוד הוי כמכה של חלל ובמקום צורך מותר לחלל שבת בכדי לקבל טיפול מתאים. וה"ה בכאבי שיניים חזקים ויש לו מוגלה [שם, וראה לקמן מש"כ בשו"ת שבה"ל]. וכן הוא לפי רבינו [ביו"ד סימן קפז בקו"א ס"ק יא ד"ה מש"כ החכם צבי, ראה מזה לקמן ד"ה והוא שנתקלקלו השיניים] שמכה הכואבת מאוד הוי כמכה של חלל. ד. כל מיני ניתוחים באברים פנימיים אפילו הפשוטים

מדרכי הלוי

כיון שרק מניחים את השן במקומה והחיבור נעשה מכח פלאי הבריאה. ולכאורה לדעת רבינו יהא אסור להחזיר משום שדומה לבונה, דכתב [בסעיף נ"ב] "עצם שיצא ממקומו אסור להחזירו מפני שדומה לבונה (ועוד שכל רפואה אסורה)". ואם לא יוכלו לאחר מכן להחזיר את השן למקומה, הרי זה מותר כפי שכותב שם בהמשך הסעיף.

ובספר אורחות שבת [פ"כ הערה קיט] הקשה מדוע אין איסור בונה בהחזרת השן, וכתב דכיון שמחזיר השן למקומה, הוי כמעשה ריפוי ולא כבניה, ובפרט שבלי קיבוע של הרפואה השן לא תחזיק מעמד, ולכן אין בזה חשש בונה. ולפי זה יש לבאר את דיוק לשון רבינו שמדייק לכתוב שזה 'דומה לבונה' ולא בונה ממש. ובשולחן שלמה [רפואה, ח"ב עמ' קסז] כתב דאין בזה גם שאלת מוקצה, כיון שיכול לטלטלה ולהחזירה למקומה, והקשה האורחות שבת דהא סוף סוף אין בה שימוש, וא"כ למה אין בזה מוקצה, ואולי כיון שהשן הייתה חלק מגופו וכעת מחזירה למקומה, לכן לא חשיב מוקצה [ומ"מ אין מחללים על זה שבת במלאכות דאורייתא כיון שאין בדבר משום פקוח נפש, וגם על סכנת אבר אין מחללים (סעיף יט)].

ג. בספר רפואה והלכה [הרב משה הרשלה, ח"א עמ' קנד] פירט בקצרה רשימת טיפולי שיניים האסורים מהתורה ומדרבנן.

דוגמאות לאיסור דאורייתא: עקירת שן (אך ראה לקמן ד"ה אזי, שדעת רבינו והמשנ"ב שהאיסור הוא דרבנן). קדיחת השן והעצם. חיתוך. צילומי רנטגן. ניקוז מורסה ע"י מכשיר ואקום. התחלת טיפול שורש. הכנת חומר סתימה שמצריכה לישה וגיבול. סתימות קבועות או לזמן מרובה (עצם קיבוע הסתימה). בדיקות עם נורות חשמל. זריקות

דין ח"י] שיש שיניים שהעיניים תלויים בהם, ומקרי חולה שיש בו סכנה. ובקצות השולחן [סימן קלו סוף סק"ה] הוסיף שהעיניים תלויים בלב, והוי סכנה. [אך צ"ע משום שבזמן הזה לא שמענו שחששו בשיניים משום סכנת נפשות, והרי הפוסקים כתבו שעקירת שיניים אינה רפואה ידועה, וכבר העירו פוסקי דורנו כי בזמן הזה היא רפואה בדוקה. ואפשר שהחשש הוא באופן שיוכל להיגרם דלקת, ולהשפיע מאוד על העיניים שמעליהם].

ב. ובגדר מכה של חלל ככאב שיניים כתב בשו"ת שבט הלוי [ח"ח ס"ע אות ב-ג] שיש בזה כמה דרגות:

1. מי ששיניו כואבות מחמת שיש בהן חור, אבל אין לו דלקת ולא חלה העצב, וגם אין לו נפיחות סביב השן, ורפואתו היא רק לסתום את החור ואין חשש לזיהום, דינו כמי שיש לו מיחוש בעלמא, ומותר לעשות לו רק את הפעולות המתרות [המבוארות לקמן במחבר סל"ב ורבינו לח].

2. מי שיש לו נפיחות בפנים, או שיש לו הרבה מוגלה בחניכיים סביב השן, וכן אם חלה העצב שבתוך השן, ובפרט אם העצב מגולה וגורם לו כאבים נוראיים, נראה שנחשב כמכה של חלל.

3. נפלה שינו אין זה מכה של חלל, ואף אין בכך משום סכנת אבר, ואין להחזירה בכדי שתדבק מעצמה – שו"ת שבט הלוי [סימן צב סק"א]. אבל בשולחן שלמה [הערה ח] כתב הגרש"ז א בעניין מי שנפלה לו שן קבועה עם השורשים כתוצאה ממכה וכד', והרופאים טוענים שאפשר להחזיר את השן למקומה, ללא טיפולים נוספים, וככל שיקדימו להחזיר את השן יגדלו הסיכויים שתיקלט במקומה, והשיב שבמקרה כזה מותר ואין זה בונה,

מחללין עליה את השבת והוא שנתקלקלו השנים או אחד משאר איברים הפנימיים מחמת מכה או שיש בהם בועא וכיוצא בזה²² אבל מיחושים בעלמא אינן נקראים מכה ואין מחללין עליהם אפילו אם כואב לו מאד²³.

מדרכי הלוי

נקראים מכה ואין מחללין עליהם אפילו כואב לו מאד

א. מקור דברי רבינו הוא ברשב"א [בשם רבינו יונה הובא בר"ן (מ) ד"ה מכה, ובמגיד משנה (פ"ב ה"ה)] מסתימת לשונו שם נראה שאף אם כואב לו הרבה בפנים חלל הגוף אינו בכלל מכה של חלל, כל זמן שלא נתקלקל אחד האברים הפנימיים. אבל ראה במשנ"ב [ביה"ל ד"ה ודווקא] שהביא מש"כ בביאור הגר"א שלמד מהגמרא (ע"ז כח.) שאם כואב לו הרבה, מחללין עליו שבת, אך כתב שאולי יש לדחות שדברי הגמרא נאמרו רק בשיניים ולא על שאר האברים כי שיניים קשות הם ולא שייך בהם מכה כל כך לכן כשכואב לו הרבה יצא מכלל מיחוש ונחשב כמכה של חלל, משא"כ בשאר אברים פנימיים כל זמן שלא נעשה בהם מכה או בועה עדין בכלל מיחוש, ונשאר בצ"ע. אבל רבינו כתב ששיניים עצמם כדין אברים הפנימיים ואין מחללין שבת אלא כשיש בהם מכה או בועה. ולמעשה מסיים המשנ"ב דבריו שמ"מ אם כואב לו באחד האברים הפנימיים, ומסופק אם נתקלקל משהו באחד האברים ואין רופא בעיר לשאול, מותר לחלל שבת ליסוע לרופא.

ב. וראה גם בדברי רבינו [יו"ד סימן קפז קו"א ס"ק יא ד"ה מש"כ החכם צבין] שכאב גדול מקרי מכה ממש, שכשכואב לו הרבה אנו משערים שוודאי יש לו מכה או בועה, ולפי זה דברי רבינו סותרים אחד את השני. וראה קצות השולחן [סימן קלו סק"ה-ו] מה שכתב לבאר החילוק בדברי רבינו ביו"ד (שכתב דכאב גדול מקרי מכה, וכאן כתב דאפילו אם כואב

מנדיבולריות יש לפעמים חשש לאיסור תורה משום האספירציה שבאה לברר שלא פגע בשריר הלסת התחתונה.

דוגמאות לאיסור דרבנן: לקיחת תרופות לריפוי והרגעה. קומפרסים חמים או קרים בלא סחיטה. זריקות אל חוש מקומיים (תת עורי). ניקוז מורסה באופן ידני. טלטול מוקצה (מכשירים שונים). סתימות זמניות (עצם הקיבוע). חיתוך צמר גפן או ספוגיות (ובזה יש לפעמים חשש מלאכה מהתורה).

ד. בעניין מריחת משחה לתינוק הסובל מכאבים ביציאת השיניים כתב בשו"ת אז נדברו [ח"ז סי"ג] דאין להתיר לעשות מלאכה לצורך כך. ובשו"ת הלל אומר [סימוריד] התיר למי שסובל כאבים בצער גדול בשיניים לקחת כדור הרגעה. וראה ד"ה אפילו כואב, דגם לפי דעת רבינו מותר, ואין בזה חשש של שחיקת סממנים כדלעיל ס"א בענין משככי כאבים שמותר כשנחלש כל גופו. אולם יש להבהיר, שגם לפי דעת רבינו יהיה איסור במריחת משחה – שזהו איסור דאורייתא, משום ממרח.

22 "וכיוצא בזה"

ואינו בכלל זה מכה קטנה על בשר השיניים שידוע לכל שאינו סכנה, אם לא שהוא מכה גדולה – תורת שבת [סק"ג].

23 "והוא שנתקלקלו השיניים או אחד משאר האברים הפנימיים מחמת מכה או שיש בועא.. אבל מיחושים בעלמא אינן

ואם מצטער כל כך עד שחלה ממנו כל גופו אזי מותר לחלל על ידי נכרי אפילו במלאכה גמורה (ואם אינו מצטער כל כך מותר לעשות ע"י נכרי כל דבר האסור משום שבות) כמו שיתבאר ולכן מי שחושש בשינו ומצטער כל כך עד שחלה ממנו כל גופו²⁴ (אזי מותר לחלל ע"י נכרי²⁵) אומר לנכרי להוציא²⁶ ואף שהישראל ממציא לו שינו ומסייע קצת בהוצאתו אין בכך כלום שמסייע אין בו ממש לפי שאף אם לא היה הישראל מסייעו

מדרכי הלוי

26 "אומר לנכרי להוציא"

א. ואף שמתחילה מבואר דחולי השינים מקרי של חלל, מ"מ אינו מותר ההוצאה ע"י ישראל, כיון שהוצאת השן אינה רפואה ידועה, ואדרבה לפעמים יש סכנה על ידי זה [משום שבזמנם טיפול שיניים היה נתון ביד כל אדם והיו סיבוכים וזיהומים רציניים והיה בזה סכנה, אבל בזמננו שהטיפול רק ע"י רופא שינים וישנם תרופות למניעת זיהום וכו' אין בזה חשש סכנה] – משנ"ב [סק"י בשם אליה רבה. ולפי זה מובן שדעת המשנ"ב שאין הבדל בין צער גדול בחלל הגוף לבין צער גדול בשיניים לענין ספק פיקוח נפש]. אבל רבינו כתב "מי שחושש בשינו ומצטער כל כך עד שחלה ממנו כל גופו (אזי מותר לחלל ע"י נכרי)" משמע שרק בשן מצריכים נכרי, אבל במכה של חלל שיש בה סכנה, שרי אף ע"י ישראל, וכן משמע מדברי הפרמ"ג [א"א סק"ג, ובשער הציון שם סק"ו דחה דברי הפרמ"ג]. והוא כנ"ל בדברי רבינו שמדובר שאין מכה בשן, ולכן מצטער הרבה אינו ספק סכנה, ומובן שאם אכן יש חשש סכנה, מותר גם להוציא שן על ידי ישראל. וכן כתבו להתיר ע"י ישראל בשו"ת ציץ אליעזר [ח"ח סימן טו פ"י] שבזמננו הוצאת השן היא רפואה ידועה ומותרת אפילו ע"י רופא ישראל כשהוא קובע שזה הכרחי משום סכנת נפשות. ובשולחן שלמה [סק"ז] דבזמננו מותר להוציא ע"י רופא יהודי, אם לדעת הרופא יש בזה הצלה, ואף אם זה רק ספק הצלה, כיון שבזמננו אין סכנה בהוצאת שן משום

לו הרבה אינו מכה של חלל) דשם מיירי כשאינו יודע אם יש לו מכה, ועל כרחק מכיון שיש לו כאבים גדולים וחזקים יש לחוש למכה פנימית ומחללין עליו את השבת, וכאן מיירי שידוע וודאי שאין לו מכה. גם בשו"ת שבט הלוי [ח"ח סימן ע אות ה] כתב שבמקרה של כאב גדול בחלל הגוף הוא ספק פיקוח נפש ממש.

ג. ולפי דברי המשנ"ב [סק"י] מובן שאין הבדל בין מכה של חלל לבין השיניים, וגם צער גדול בשיניים בלי מכה ניכרת, נחשב ספק פיקוח נפש, ומה שמחללים רק על ידי נכרי, ראה לקמן ד"ה אומר לנכרי להוציא.

24 "עד שחלה ממנו כל גופו"

ראה עולת שבת [סק"ד] דמי שחושש בשינו, אע"פ שהולך ברגליו, כיון שמצטער וחלה ממנו כל גופו, כנופל למשכב דמי, וכן כתב רבינו לקמן סעיף יט.

25 "מי שחושש בשינו ומצטער כל כך עד שחלה ממנו כל גופו (אזי מותר לחלל ע"י נכרי)"

המג"א [סק"ג] כתב דזה שצריך שיהא חולה כל גופו היינו משום שהוצאת השן הוי מלאכה דאורייתא דהא חובל לרפואה. וגם בלשון רבינו מבואר שיש בדבר איסור דאורייתא למרות שלא כתב שהוא משום חובל.

סיוע זה אלא שלא היה מעכב על ידו היה הנכרי יכול לעשות דבר זה בלבדו (ולהאומרים מלאכה שאינה צריכה לגופה אינה אסורה אלא מדברי סופרים מותר להוציאו ע"י נכרי אף אם לא חלה ממנו כל גופו²⁷ כמו שיתבאר):

מדרכי הלוי

ג. יש לדון בעניין זריקת מורפיום שאינה באה לרפאות אלא להרגיע ואינה רפואה, האם מותר לישראל ליתנה בשבת. לכאורה נראה שדומה לעקירת שן ע"י ישראל שאסור מפני שאינה רפואה ידועה. וא"כ לכאורה גם לצורך הזרקת מורפיום אין לחלל את השבת. אך אעפ"כ יש מקום לומר שמותר לחלל את השבת ולהזריק לחולה המתייסר, משום שהרי גם כאבים חזקים עלולים לסכן חיי אדם - שולחן שלמה [ערכי רפואה ח"א עמ' סה].

27 "ולהאומרים מלאכה שאינה צריכה לגופה אינה אסורה אלא מד"ס מותר להוציא ע"י נכרי אף אם לא חלה ממנו כל גופו")

א. כדין שבות דשבות שמותר לצורך חולה אפילו לא חלה כל גופו, משא"כ לדעת המחייבים על מלאכה שאינה צריכה לגופה, הוי אמירה לנכרי במלאכה דאורייתא שהתירו רק אם חלה כל גופו.

ב. ראה מאמר מדרכי [סק"ג] דכתב שבהוצאת שן יש איסור אך אין בו חיוב חטאת, משום שחבלת הדם הנעשה על ידי זה אין צריך לגופה, וזהו לפי דברי המג"א דלעיל שמדובר על מלאכת חובל, ולכן כיון שאינו צריך את חבלת הדם הרי זו מלאכה שאינו צריכה לגופה שנחלקו בה הפוסקים [וראה משנ"ב [סימן שטז סק"ל] שהביא דברי המאמר מדרכי שמכריע שמלאכה שאינה צריכה לגופה אינה אסורה אלא מדברי סופרים, וכתב שכך משמע מהגר"ז [כאן], וקצ"ע מלשון רבינו שכתב "ולהאומרים"].

שהרופאים בקיאים בדרכי חיטוי. והשבט הלוי כתב [בשו"ת ח"ח סימן עאות ד] מאוד צריך לעיין אם בזמן הזה לא נשתנו הטבעיים, דישנם כאבי שיניים שאין ברירה רק הוצאת השן והוא בדוק ומנוסה. וכן דחה [שם באות ו] את דברי המשנ"ב והתיר בחולה שיש בו סכנה אף ע"י ישראל.

ב. ילדים בגיל בו השיניים מתחלפות, ובשבת מתנדנדת השן - אם השן תלויה בחוט השערה ומציקה לילד והוא מצטער מכך, אם אין חשש שיוציא דם, מותר להוציאה בשבת - שו"ת שבט הלוי [ח"ה סל"ט אות ד] ומוכיח זאת מדין שמותר לתלוש ציפורן או ציצין [= היינו חתיכות עור היוצאות סביב הציפורן] המדולדלות בתנאים מסוימים משום צער [כמבואר במחבר סל"א ורבינו סל"ז]. וכידוע בשן יש יותר צער מציפורן. אך יש להשתדל להוציאה בשינוי, ולאחר ההוצאה אין לטלטלה משום מוקצה. אך לדעת הגרשז"א - הובאו דבריו לעיל ד"ה ושינים עצמן בכלל - השן איננה נחשבת מוקצה. ובספר רפואת השבת [עמ' רמז הערה יז] כתב מסברה, שבהוצאת שן המתנדנדת לילד לא בהכרח יצא דם, וגם אם מעט יצא הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה. ואינה דומה לעקירת שן שיתבאר לקמן שיש בה מלאכה שאינה צריכה לגופה, משום שכאן אינו עוקר השן מהמכתשית מחמת מחלה או דלקת דאז יש צורך בדימום, אלא תהליך טבעי ששן חולבת ונפלת מאליה ותחתיה קיימת כבר השן הקבועה.

מדרכי הלוי

שאינה צריכה לגופה, היינו בעקירה שאין צריכים להוצאת הדם, אולם בהוצאת שן רגילה שמעוניין בדימום בכדי למנוע דלקת אין להקל, כי זו מלאכה גמורה.

[עקירת שן כטיפול היא מוגבלת, ולא בכל מצב של כאב חזק מחייב עקירה (מה שהיה מקובל בעבר), וברוב המקרים ניתן להציל את השן ויותר מכך ישנם מקרים בהם יש מוגלה והעקירה עלולה לזהם לכן היא תדחה עד לאחר טיפול אנטיביוטי, וברוב הטיפולים ניתן לדחות עקירה ללא סיכון החולה לפיכך אין הרופא צריך לעקור בשבת למעט מקרים דחופים].

ג. ולפי הרפואה בימינו, הוצאת השן באה בכדי להוציא את השן הפגועה לאחר שלא ניתן לרפואתה, והדימום עם העקירה באה כתוצאה ישירה של העקירה. אך יש תועלת/ ריפוי מן הדימום, שמקום העקירה בזמן הדימום נוח לריפוי ולקרישת הדם, ומונע כאבים והסתבכויות מיותרות. ואם לא יורד דם, יש צורך לגרום בדרך אחרת לדימום כגון על ידי חתכים סביב. ואם אין דימום - ולא גורמים לדימום, הרי שלא השגנו את המטרה למנוע ממנו כאבים אלא נגרם להיפך - ספר הלכה ורפואה [ח"א עמ' קכג].

עוד כתב [שם עמ' קטז] שלפי זה דברי רבינו ודברי המשנ"ב שעקירת שן היא מלאכה

מדרכי הלוי

סיכום הדינים העולים למעשה:

א. מתי התירו לחלל שבת על מכה של חלל [מכה פנימית]?

1. מותר לחלל שבת עבור כל מכה של חלל, אך זה דווקא אם ידוע שנתקלקל אבר פנימי, אך אם לא נתקלקל אלא יש רק מיחוש בעלמא, אין להתיר לחלל שבת עבור כך. אם הכאב גדול מאד, חוששים שנתקלקל אבר ומותר לחלל עליו את השבת. אבל אם ידוע שלא נתקלקל אבר פנימי ובכל זאת הוא מצטער כל כך עד שחלה ממנו כל גופו מותר לחלל שבת ע"י נכרי אפילו במלאכה גמורה, ואם אינו מצטער כל כך יכול לעשות מלאכה ע"י נכרי רק במלאכות דרבנן.

2. במקרה ויש כאב פנימי חזק ואין רופא שיכול לבדוק, יש להתיר לחלל שבת בנסיעה לרופא שיאבחן אם יש בכאב זה סכנה.

3. במקרה וידוע שאין במכה זו סכנה מיידית, אסור לחלל עליה את השבת אע"פ שהיא מכה של חלל.

ב. האם מותר לעשות צילום בשבת למי שסובל מדלקת זיהומית באבר פנימי?
עבור מכה של חלל מותר אף לעבור על איסור דאורייתא לכן מותר לעשות לו את הצילומים הנדרשים.

ג. האם מותר לחלל שבת עבור מי שיש לו חור עד עצב השן עם דלקת זיהומית המלווה בכאב חזק?

שן מחוררת עד העצב שיש בה דלקת זיהומית המפרישה מוגלה וגורמת לכאבים חזקים עד שנחלה כל גופו, מותר לחלל את השבת, מפני שגם השיניים הינם בכלל מכה של חלל שהתירו לחלל שבת. אך אם הרופא אומר שאין כל סכנה בהמתנה עד למוצאי שבת, יש להמתין.

ד. האם חולי החניכיים מוגדר כמכה של חלל? ומה הדין בדלקת זיהומית בחניכיים המלווה בחום ונפיחות?

דלקת חניכיים זיהומית המלווה בחום ונפיחות, נחשבת כמכה של חלל ומותר לחלל עליה את השבת, אך אם הרופא אומר שאין סכנה בדבר, אין לחלל שבת.

ה. מי שמרגיש כאב חזק בחניכיים, אך אין כל נפיחות או חום, האם מותר לחלל שבת עבורו?

לדעת רבינו מותר לחלל שבת בכאב שיניים רק כשיש מכה או בועה, לכן במקרה זה אין לחלל שבת. אמנם לפי מה שכתב רבינו ביו"ד [סימן קפז] אם כואב לו מאוד מן הסתם יש לו בועה או חבורה לכן מותר לחלל שבת.

מדרכי הלוי

ו. האם מותר למרוח משחה לתינוק הסובל מכאב גדילת שיניים?

אף שמי שסובל מכאבי שיניים ויש לו צער גדול מותר לו לקחת כדור הרגעה, מ"מ בעניין מריחת המשחה יש בזה חשש מורח ואסור, ובמקום צער יכול לגעת בנגיעות של המשחה והיא תמרח לבד.

ז. האם ובאיזה כאב שיניים [ללא סימני חום ומוגלה הנ"ל] מותר לחלל שבת?

1. מי שסובל מכאב שיניים רגיל הבא כתוצאה מחור פשוט אין לחלל עליו שבת.
2. מי שסובל מכאב שיניים חזק עד שמצטער כל גופו ואינו יכול לתפקד, לדעת רבינו מותר לחלל אף במלאכה גמורה מהתורה על ידי גוי בלבד, אך אם אינו מצטער כל כך חזק מותר על ידי גוי במלאכות דרבנן.

ח. הילד מתלונן שהשן המתנדנדת מטרידה ומפריעה לו, האם מותר לעוקרה בשבת?

שן התלויה כחוט השערה וגורמת צער לילד, אם אין חשש שיצא דם מותר לעוקרה בשבת.

ט. איך ניתן לטפל בכאב אוזניים בשבת?

1. מבוגר הסובל מכאב אוזניים אם כל גופו כואב מחמת זה או אפילו אין כל גופו כואב, אבל יש חשש לדלקת אוזניים דינו כחולה שנפל למשכב ומותר לתת לו טיפות אוזניים או אנטיביוטיקה.
2. אבל קטן הסובל מכאב אוזניים מותר לתת לו טיפות גם כשהכאב מקומי ואין כל גופו כואב.
3. כשיש רק מיחוש ללא דלקת כגון שהלך להיבדק אצל רופא לפני שבת, במבוגר אין לשים טיפות באוזניים אלא אם הכאב חזק, אז דינו כנפל למשכב ומותר. אבל בקטן מותר גם במיחוש.

י. האם מותר לתת זריקת הרגעה לחולה הסובל מכאבי שבת?

חולה המתייסר מותר לתת לו זריקת הרגעה בשבת אף שאינה באה לרפאות אלא להרגיע, משום שהכאבים החזקים עלולים לסכן חיי אדם, עיין בפנים.

ד מכה של חלל אינה צריכה אומד²⁸ אלא אפילו בסתם שאין שם בקיאות שמכירין בה שצריך חילול וגם החולה אינו אומר כלום עושין לו כל מה רגילין לעשות לו בחול²⁹

מדרכי הלוי

החול לנתח כשאין הצדקה רפואית, לכו"ע אין לעשות זאת בשבת, כיון שהניתוח אינו בכלל "תרופה מקובלת". אבל מצד "ייתוביי דעתיה", היות והיא חוששת מאוד מהכאבים בלידה רגילה, אולי יש להתיר לנתח ולחלל שבת עבודה בכדי להרגיע אותה [כמ"ש בסימן של ס"א], אך מאידך אולי אסור משום שאינה מפחדת מסכנת מוות, אלא מכאבים, ואולי אין זה בכלל "ייתוביי דעתיה" שמותר לחלל עליו שבת. ועיי"ש דלמעשה התיר לחלל עבודה שבת בכדי להרגיעה.

מקור דברי רבינו הוא במגיד משנה [הלכות שבת פ"ב הי"ד, הו"ד במג"א סק"ד], וסברת המגיד משנה משום שבפיקוח נפש "הותרה" שבת [לגמרי]. אבל לקמן בסי"ג כתב רבינו ששבת "דחוויה" בפיקוח נפש [ולא הותרה לגמרי] כדעת הרמב"ם הרשב"א והר"ן. וראה בשו"ת צמח צדק [או"ח סימן לח] מה שביאר בזה שמעיקר הדין אין לתלות המחלוקת בעניין עשיית דבר שאין במניעתו סכנה, למחלוקת בעניין שבת האם "הותרה" או "דחוויה" בפיקוח נפש, וראה בהמשך [ויש להעיר ממה שכתב כ"ק אדמו"ר באג"ק ח"ב ע' ריז, ויעויין ב' גדרים בדחוויה שו"ע רבינו סי' שכח סי"ג]. היינו שהרבי לומד בדברי רבינו, ששתי הסברות הינם בתוך סברת 'דחוויה' אלא שנחלקו האם כשנדחתה היא נדחתה לגמרי או לאן.

ד. כתב הרשב"א [בשו"ת ח"ג סימן ריד] שלא הותרו כל האיסורים אצל חולה שיש בו סכנה, שהשבת דחוויה אצל חולה ולא הותרה, וכל שאפשר לעשות לו דבר בהיתר, אין נותנים לו מן האיסור, ואם אפשר להמתין לו חצי שעה ולעשות בהיתר, יש

28 "אינה צריכה אומד"

היינו לאמוד את החולה אם הוא מסוכן לשעתו או לא – משנ"ב [ס"ק ג]. ובהמשך הסעיף יש לבאר שמדובר לאמוד אם יכולה רפואתו להתעכב עד מוצאי שבת - משנ"ב המבואר [שם].

29 "כל מה רגילין לעשות לו בחול"

א. ומיירי בדברים טובים לחולה או שהחולה נהנה ממנו והרי זה בכלל הרפואה – תהלה לדוד [סק"ד]. ואף שנתבאר בס"ב דאפילו בוודאי סכנה, אם אינה רפואה ידועה אין מחללין עליו את השבת, היינו ברפואה שאין אנו יודעים כלל שיש בה תועלת לחולה וגם אין החולה נהנה ממנו, משא"כ כשיש תועלת או הנאה לחולה, מותר, אפילו אין במניעת הדבר סכנה, כמבואר בהמשך.

ב. וראה מה שכתב רבינו [בסימן של סעיף ג] לעניין יולדת שהיא כחולה שיש בו סכנה: "טוב ליזהר שכשתגיע האישה לחודש תשיעי יזמין הכל מערב שבת כדי שלא יצטרכו לחלל שבת". וא"כ ה"ה הכא, כאשר מדובר בחולה שיש בו סכנה, יש להיערך מראש בכדי למעט בחילול שבת.

ג. בספר שיעורי תורה לרופאים [ח"ד סימן רלז] נשאל בעניין יולדת המבקשת ללדת בניתוח קיסרי ללא כל סיבה רפואית, ואינה מוכנה ללדת באופן רגיל. האם מותר לבצע את הניתוח? והאם יישוב דעתה של האישה מצדיק זאת? וכתב להוכיח מנדו"ד דכתוב בשו"ע "שעושין לחולה כל מה שרגילין לעשות לו בחול". א"כ אם אין רגילים בימות

מדרכי הלוי

יפים לחולה". אלא שלמעשה רבינו הביא דעת המחמירים דאין עושים זאת אלא ע"י נכרי, והוא מכריע להלכה שכל דבר שאפשר לעשותו על ידי נכרי ללא דיחוי ועיכוב כלל יש לעשותו על ידי נכרי, אבל אם אין נכרי מותר, אלא שמסיים [במוסגר] "מ"מ כל בעל נפש יחוש לעצמו באיסור של תורה" [ומשמע שלא לעשותו כלל בעצמו רק על ידי נכרי]. וראה בשו"ת צמח צדק [או"ח סימן לח] שמבאר שרבינו החמיר רק בדבר שאין בו צורך כל כך אבל לגבי רפואה סגולית שיכולה להועיל [כיון שכבר ריפאה], מותר. וראה באריכות מה שכתבתי בסימן שא סכ"ה.

ו. ראה שולחן שלמה [ס"ד עמ' עט] שמבאר את העניין שעושים לחולה שיש בו סכנה כדרך שעושים בחול, שזהו כמו ציצין שאין מעכבין את המילה דשינוי בגמרא [שבת קלג ע"ב] שאם עדיין לא פירש ממלאכת המילה מותר לחתכם בשבת. ולפי זה כתב שצ"ע אם הרופא רוצה לתת לחולה אנטיביוטיקה שטוב לקחת יחד איתם גם וויטמינים [עיי' שם בהערה שמדובר בהיכי תימצא שהאנטיביוטיקה לא יזיק לחולה ללא הוויטמינים], אם מותר לרופא לכתוב גם את הוויטמינים באותו מרשם, דהוי כמו ציצין שאין מעכבין את המילה שאם לא פירש, מותר. ברם לדעת מי שאמרו שהגמרא איירי דווקא בציצין שמעכבין על כל פנים מדרבנן, אין שום ראייה לדין שלנו, כיון שדין וויטמינים הבאים בצירוף לתרופה ודאי נחות מציצין.

ז. אדם שנחתכה לו חתיכה מהאצבע, אם יש ספק סכנת נפשות, מותר לעשות כל מה שצריך לרפואתו, אבל אם הסכנה היא רק שהאצבע לא תוכל למלא את תפקידה, זהו רק סכנת אבר ולא סכנת נפשות, ואין מחללין עליו את השבת במלאכות

לעשות כן. וכן כתב הרמ"א [יו"ד סימן קנה ס"ג]. ובתהלה לדוד [סק"ד] כתב לבאר את החילוק שבין דברי הרשב"א והרמ"א לבין הדין שלנו [בלי לתלות את החילוק במחלוקת אם שבת הותרה או דחוי' אצל פיקוח נפש], שכאן מדובר בחולה שאינו יכול להמתין לרפואתו אפילו חצי שעה, ולכן עושים עבורו כל מה שצריך לו, אבל הרשב"א והרמ"א מדברים במקרה שאפשר להמתין חצי שעה [שעה מועטת בלשון רבינו סעיף יג. וראה דברי הצ"צ בהמשך]. ובשו"ת מנחת שלמה [ח"א ס"ז אות א, ח"ב סימן סט ואת א] כתב שדברי הרמ"א נאמרו רק לגבי מאכלות אסורות או אף לגבי אכילה ביוה"כ, אך לא לגבי איסור עשיית מלאכה בשבת. אבל מדברי רבינו נראה שדין זה נאמר אף לגבי שבת, דכתב [בסעיף יג]: "אבל במקום שאפשר לעשות הרפואה מיד בלי חילול שבת, אלא שיצטרכו לשהות שעה מועטת, לא יחללו כדי לעשותה תיכף ומיד בלי שום שהויה כלל" [אלא שהצ"צ או"ח סימן לח לומד שבסעיף י"ג פסק רבינו כרש"י (השיטה המחמירה בסעיף ד'), ולכן החמיר בסוף סעיף ד. ולפי זה יש לומר שכן הדבר גם לגבי דברי הרמ"א ביו"ד, שזהו כפי פסיקת רבינו לחומרא. אלא שהצמח צדק מוסיף שם שיש לישב את דברי רבינו בסעיף י"ג גם לשיטת המגיד משנה (השיטה המקילה בסעיף ד'). שכיון ששבת כבר דחוי', כיון שהחולה צריך רפואה מיידית, לכן מותר לעשות לו כל דבר שהם יפים לחולה, אבל כשאפשר לדחות את הרפואה ועדיין אין השבת דחוי', או אין איסור אחר דחוי', יש לשהות קצת כדי לעשות בהיתר].

ה. מהלשון "כל מה שרגילין" וכו' משמע שגם דברים המוגדרים כסגולות רפואיות ונוהגים לעשותם בחול, מותרים בשבת. ויותר יש לדייק בדברי רבינו שהוסיף [מהרמב"ן] וכתב "ממאכלים ורפואות שהם

ממאכלים ורפואות³⁰ שהם יפים לחולה אע"פ שאין סכנה כלל במניעת הדבר ההוא³¹ כיון

מדרכי הלוי

הבריות – שולחן שלמה [שם, סק"ח אות ה].

30 "ממאכלים ורפואות"

בשו"ת שבט הלוי [ה"ה סימן נה] כתב שני תנאים בכדי להגדיר אלו תרופות מותר לעבור על איסור תורה ולהשתמש בהם בשבת. א. שחכמת הרפואה וההיגיון שבה קובעים שתרופה זו תועיל למחלה זו. ב. שהניסיון מורה שהתרופה מועילה. ואם אין ניסיון בזה או שזה רפואה סגולית שלא נקבעה עפ"י הרפואה אין לדחות שבת לצורך שימוש בתרופה זו [וראה סעיף ב' ד"ה "אלא ברפואה שהיא ידועה לכל", ובסעיף ד' - האם מותר לעשות רפואה סגולית ע"י נכרי].

31 "אע"פ שאין סכנה במניעת הדבר ההוא"

כגון במקרה והחולה צריך חימום עושים לו מדורה אע"פ שאפשר לחממו בבגדים, אבל לחולה שאין בו סכנה אסור אף ע"י גוי – תוספת שבת [סק"ו, הובאו דבריו ביד יוסף סק"ד]. אבל בשו"ת שואל ומשיב [מהדורא רביעאה עמ' מג] כתב, שהמדורה עצמה היא רפואה בדוקה, משום שתיכף יתחמם הגוף, משא"כ בהוספת בגדים, אין הגוף יתחמם במהרה, והחמימות עצמה אינה כ"כ כחמימות המדורה. ומדברי רבינו לקמן [סעיף כד] מובן שאין המדורה רפואה בדוקה, שכותב שלדעת המתירים כאן, מותר לעשות לו מדורה, אבל לדעת האוסרים, מותר לעשות מדורה רק על ידי נכרים [ושונה המקרה של המקיז דם שנצטנן, עיי"ש. ובדברי התוספת שבת דלעיל צ"ע מפני מה אסר מדורה על ידי גוי לחולה שאין בו סכנה, שהרי מפורש לקמן סעי' יט שחולה שאין בו סכנה שנפל למשכב צרכיו נעשין ע"י נכרי אפילו במלאכות גמורות של תורה].

דאורייתא. אך אם נקטעה האצבע, חושבני שיש חשש לזיהום, ומותר לתפור, ואף אם מספיק שלשה תפרים, מותר לתפור חמשה בכדי שלא תישאר צלקת לא יפה – שולחן שלמה [סק"ח אות ג] עיי"ש. ובחוט שני [שבת ח"ד פפ"ט עמ' קפ] כתב דכיון שתוספת תפירות אלו אינם נצרכים לפיקוח נפש, יש להחמיר בזה.

ח. מי שמדבר בטלפון לצורך חולה שיש בו סכנה אינו חייב למעט במילים אם יש בהם צורך [כגון פרטי המקרה, איך בדיוק להגיע למקום, וכו'] ואף מותר לו לומר בסיום השיחה, תודה רבה וכד', משום שלאחר שנוצר קשר טלפוני, אין בו איסור אם יוסיף לדבר, אך על כל פנים יזהר שלא לדבר דברים שאין בהם צורך לחולה. ובגמר השיחה אין להחזיר השפופרת למקומה, משום שמפסיק את זרם החשמל, אך במידה ויש סיכוי שמקבל השיחה יזדקק לטלפון לצורך פיקוח נפש [כגון רופא וכד' (ואם לא מנתקים, אין הקו חוזר אצל השני)] מותר להחזיר למקומה – שולחן שלמה [שם סק"ח אות ד]. והוא הדין אם הוא אמור לקבל חזרה שיחת טלפון הקשורה בענין החולה, שצריך להניח חזרה את השפופרת למקומה.

ט. מותר להיכנס לתא של טלפון ציבורי שנדלקת בו נורה באופן אוטמטי בשעת הכניסה ונכבית בשעת היציאה, לצורך הזמנת רופא לחולה שיש בו סכנה, אבל לגבי יציאתו מהתא – במידה ואין אפשרות להניח חפץ כבד על הרצפה, מעשה שיגרום שהאור לא יכבה – אם יש זמן רב עד מוצ"ש וקשה לו להישאר שם, יכול לצאת אף אם יכבה האור, ובפרט שלפעמים יש גם ענין של כבוד

שמכל מקום החולי יש בו סכנה³² אבל כשיודעים ומכירים באותו חולי שהוא ממתין³³ ואין צריך חילול אסור לחלל עליו אע"פ שהיא מכה של חלל³⁴ וכל שכן אם החולה או הבקי אומר שאין צריך.

ויש אומרים שאפילו במקום שצריך חילול אין מחללין ע"י ישראל אלא בדבר שיש לחוש בו שאם לא יעשהו לו יסתכן³⁵ אבל כל שאין במניעת אותו דבר סכנה אע"פ שמכל מקום

מדרכי הלוי

סכנה בהמתנתו, אין הוא נחשב כמסוכן לגבי האיסור, כך יש להמתין עם הטיפול בחולה למוצאי שבת, כיון שאין סכנה בדבר.

ד. ובהרבה מקרים ניתן להתייעץ עם רופא [שגר בשכונה וכד'] האם נחוץ לחלל שבת, כגון בדלקת בשיניים או בחניכיים שדינם כמכה של חלל. ובגיליון אליבא דהלכתא [ני"ל ע"י חברת אהבת שלום, סימן שכח עמ' סט] הביא בשם הגריש"א שפסק בענין מי שהזמין איש הצלה לחולה, ובינתיים נתרפא החולה, שאסור להתקשר לומר לו שלא יבוא. ואע"פ שהוא ממשיך כעת ליסוע ואין עכשיו סכנת נפשות, מ"מ כיון שאסור לחלל שבת אלא להצלת נפשות, ולא כדי למנוע חילול שבת, לכן לא יתקשר. ובהמשך לכך יש לדון האם מותר להתקשר לרופא להתייעץ עמו האם צריך לחלל שבת או שלא. ודין זה תלוי במטרת השיחה עם הרופא, אם יש אפשרות שיאמר לעשות לו איזה פעולה רפואית, הרי שההתקשרות עמו היא לצורך רפואה ומותר. אך אם היא רק לשאול אותו האם צריך לחלל שבת או לא, לכאורה אסור, משום שכל ההיתר לחילול שבת הינו רק לצורך רפואה ולא לצורך מניעת חילול השבת.

35 "שאם לא יעשהו לו יסתכן"

א. אדם החולה במחלה חשוכת מרפא וסובל מייסורים גדולים, מותר לקרוא לרפא שייתן לו תרופות הרגעה, לפי שהוא בכלל צרכי

32 "כיון שמ"מ החולי יש בו סכנה"

ומן הסתם אי אפשר להמתין ברפואתו, ראה עוד לקמן.

33 "ומכירין באותו חולי שהוא ממתין"

היינו שיודעים בבירור שלא יתגבר החולי יותר ולא יגרם שום נזק לחולה – משנ"ב [ס"ק טז]. והנפק"מ במקרה של מחלה שעדיין אינה מסכנת חיים, אולם אם לא יטפלו בה היא עלולה להחמיר ולהגיע לסכנת נפשות, כגון זיהום בעין לאחר ניתוח, אף שאין סכנת נפשות בהמתנה עד מוצ"ש, וא"כ היה מקום לחשוב שיש להמתין. אך לפי דברי המשנ"ב, היות והחולי יתגבר ואולי יגרם נזק (סכנת אבר), אין להמתין עד מוצ"ש; ראה בהרחבה בספר שיעור תורה לרופאים [להרב זילברשטיין ח"ב סימן קה עמ' 259].

34 "אסור לחלל עליו אע"פ שהיא מכה של חלל"

א. אך היות ודינו כחולה שאין בו סכנה, מותר לעשות לו מלאכה ע"י נכרי אף במלאכה דאורייתא - רבינו [סי"ט].

ב. ואם המכה אינה של חלל - ראה מה שכתב רבינו בסעיף הבא.

ג. ובטעם הדבר שצריך להמתין למוצאי שבת, כתב בשו"ת מנחת שלמה [ח"ב סימן סט אות א] דכשם שאין מאכילים את החולה בדבר האסור אם אפשר להאכילו דבר היתר, אע"פ שיצטרך להמתין קצת, שמכיוון שאין

צריך הוא לו ורגילין לעשותו לו בחול אין עושין אותו בשבת אלא ע"י נכרים כדין צרכי חולה שאין בו סכנה.

(וכן יש לנהוג במדינות אלו שנוהגים להחמיר אפילו בדבר שיש סכנה במניעתו שלא לעשותו ע"י ישראל כל שאפשר לעשותו ע"י נכרי בלא דיחוי ועי"כ כלל כמו שיתבאר א"כ בדבר שאין במניעתו שום סכנה כלל יש לעשותו ע"י נכרי³⁶ אף אם יש לחוש שיתעצל קצת אבל אם אין שם נכרי כלל יש לסמוך על סברה הראשונה ומכל מקום כל בעל נפש יחוש לעצמו באיסור של תורה³⁷.)

מדרכי הלוי

ע הערה 83]. ובשולחן שלמה [סימן של ס"ק יב, ב] הביא את הדין שמותר לחתוך את חבל הטבור בשבת, אף שאפשר להחזיקו באופן שאין בו סכנה כלל. וכתב להוכיח לנדו"ד שאין לעשות דברים באופן שונה ממה שנוהגים בימות החול.

37. "ומ"מ כל בעל נפש יחמיר לעצמו באיסור תורה"

א. רבינו החמיר רק לעצמו. אבל המשנ"ב [ס"ק יד] כתב בלשון "נכון להחמיר באיסור תורה", משמע גם לאחרים. ובשער הציון [ס"ק יא] כתב שבמקום צורך הרבה, אפילו לדעת המחמירים מותר. וכן הביא בשמו בקצות השולחן [סימן קלה ס"ק יא]. וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה [פ"ב ס"ב], שכל דבר שיש בו צורך גדול לחולה להקל עליו, או כדי לחזק ולרענן את גופו, מותר.

ב. ואע"פ שמחמיר לעצמו יכול הישראל לעשות המלאכה ע"י שינוי שאז אין איסור מהתורה – רבינו [לקמן סי"ג, וראה גם בשולחן שלמה ס"ק יג, ב].

ג. משמע שבאיסור דרבנן מותר לכתחילה. וראה מש"כ בשו"ת שבט הלוי [ח"א סימן לב] להוכיח מכאן להתיר לחולה לאכול חלב לאחר המתנת שעה מאכילת בשר [שהוא איסור דרבנן], עיי"ש.

החולה – שו"ת שבט הלוי (ח"ו ס"ל אות ב). וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה [פ"ב הערה קן], שהיות והכאבים עלולים לסכן את החולה, לכן מותר לחלל שבת לצורך הרגעת הכאבים. וכן מי שסובל מכאבים ומחמת כך מצב רוחו יורד ומשפיע על בריאותו, כגון חולה הסובל ממחלה, וכן יולדת הסובלת מכאבים מחמת הצירים, מותר לחלל שבת בכדי להרגיע את הכאבים. ומכאן נלמד לגבי הרדמה לפני ניתוח, שאף שאין ההרדמה חלק מהריפוי, אך היא מרגיעה את הכאב, לכן מותר – חוט שני [שבת ח"ד פפ"ט סק"ט אות ב].

ב. חולה אסטמה היוודע שאם יתאמץ ללכת לביהכ"ס יצטרך לקחת תרופות, כתב בשו"ת אגרות משה [יו"ד ח"ד סימן יג אות ב] שצריך ללכת בשביל קריאת התורה, וילך לאט לאט, כיון שלא בטוח שיחלה מזה, אך אם יצטרך לקחת את התרופות, מותר לו.

36 "א"כ בדבר שאין במניעתו שום סכנה כלל יש לעשותו ע"י נכרי"

ואף שכתב רבינו דכשאינו בו סכנה יש לעשותו על ידי נכרי, ושבעל נפש יחמיר גם אם אין נכרי, מ"מ בדבר שרגילין לעשותו בדרך הטיפול, יש לעשותו גם בשבת, כגון כשעושים ניתוח, ובשלב מסוים ניתן להפסיק דוודאי שאין בו סכנה, אעפ"כ מותר לסיים – גיליון אליבא דהלכתא [סימן שכח עמ' 100].

מדרכי הלוי

סיכום הדינים העולים למעשה:

א. יולדת המבקשת ללדת בניתוח קיסרי ללא כל סיבה רפואית, ואינה מוכנה ללדת באופן רגיל. האם מותר לבצע את הניתוח?
ראה מש"כ בפנים, ולמעשה מותר לחלל עבורה שבת בכדי להרגיע אותה.

ב. במקרה וצריך להזמין אמבלונס או רופא בטלפון לחולה שיש בו סכנה האם צריך לקצר בשיחת הטלפון, והאם מותר לסיים באמירת תודה רבה?
מאחר וזה לצורך חולה שיש בו סכנה אין צורך לצמצם במילים לכן מותר לפרט בדיוק את הכתובת, ואף מותר לו לומר בסיום השיחה, תודה רבה וכד', משום שלאחר שנוצר הקשר הטלפוני אין בו איסור אם יוסיף לדבר, אך על כל פנים יזהר שלא לדבר דברים שאין בהם צורך לחולה.

ג. אדם שנאלץ להתאשפז בשבת עקב זיהום פנימי [מכה של חלל] והרופא רוצה לתת לו טיפול אנטיביוטיקה דרך הוריד, לשאלת החולה ענה הרופא כי אין סכנה אם הטיפול ידחה למוצאי שבת, האם מותר לו להתחיל בטיפול דרך הוריד בשבת?

מכה של חלל [היינו מכה פנימית] אף אם יש בה סכנת נפשות, אם ברור לנו לפי חוות דעת הרופא, שניתן לדחות את הטיפול למוצאי שבת ולא יגרם כל נזק רפואי, אסור לחלל שבת עבורו. לכן יש לדחות את מתן האנטיביוטיקה דרך הוריד למוצאי שבת.

ד. האם מותר לחלל שבת לצורך הרגעת כאבים? האם מותר לקרוא לרופא מרדים לבצע הרדמה לפני ניתוח בשבת?

אדם החולה במחלה חשוכת מרפא וסובל מייסורים גדולים מותר לקרוא לרפא שייתן לו תרופות הרגעה, לפי שהוא בכלל צרכי החולה. משום שהכאבים עלולים לסכן את החולה, לכן מותר לחלל שבת לצורך הרגעת הכאבים. וכן מי שסובל מכאבים ומחמת כך מצב רוחו יורד ומשפיע על בריאותו, כגון חולה הסובל ממחלה, וכן יולדת הסובלת מכאבים מחמת הצירים, מותר לחלל שבת בכדי להרגיע את הכאבים. ומכאן נלמד לגבי הרדמה לפני ניתוח, שאף שאין ההרדמה חלק מהריפוי אך היא מרגיעה את הכאב, לכן מותר.

ה. אדם הלוקח בהוראת הרופא בכל יום כדור נגד לחץ דם גבוה, ובשבת שם לב שנגמרו לו הכדורים, האם יכול לחלל שבת בכדי להשיג כדורים אלו?

מאחר ואינו מסתכן אם יחסיר יום אחד, אין מסתכלים על כללות החולי שיש בו סכנה, לכן אסור לו לחלל שבת בכדי להשיג את הכדורים האלו.

מדרכי הלוי

ו. חולה אסטמה שנתקף בהתקף אסטמה בשבת, האם מותר לחלל שבת בכדי להביא לו מכשיר אינהלנציה, ללא חוות דעת רופא שאכן יש סכנה. מותר לחלל שבת במכה של חלל שיש בה פיקוח נפש אף אין אין מומחה המאבחן סכנה, לכן מותר במקרה זה לחלל שבת ולהביא לו מכשיר אינהלנציה.

ז. אדם שעבר ניתוח לב ומוגדר כחולה שיש בו סכנה ומותר לחלל שבת עבורו ככל שידרש, האם במהלך השבת מותר לחלל שבת עבורו לצורך צרכיו האישיים? כגון להדליק חשמל עבורו, להדליק מזגן, לסחוט מיץ, להרתיח מים.

לדעת המחבר מותר לעשות כל מלאכה שיש בה צורך ורגילים לעשותה בחול עבור חולה שיש בו סכנה, אף אם בה ממש צורך לרפואתו. ולדעת פוסקים אחרים לא התירו אלא במלאכות שיש חשש שאם לא יעשו עבורו יכבד חוליו, אבל שאר נלאכות אף שיש בהם צורך לא התירו. למעשה לדעת המשנ"ב יש להחמיר במלאכות האסורות מהתורה. לכן, הדלקת חשמל וחימום מים האסורים מהתורה אם אין צורך לרפואתו אסור. אבל הדלקת מזגן וסחיטת פרי האסורים מדרבנן, מותר. ואם יש צורך הרבה מותר אף באיסור תורה [שעה"צ סקי"א]. אבל לדעת רבינו לכתחילה יעשה הכל ע"י גוי, אך אם אין גוי יכול לעשות ע"י ישראל אף איסורי תורה, וסיים רבינו שבעל נפש יחוש להחמיר באיסורי תורה.

ה מכה שאינה של חלל נשאלין³⁸ בבקי³⁹ ובחולה⁴⁰ אם יאמר אחד מהם שצריך

מדרכי הלוי

בו סכנה, מי אומר שעשה תשובה, ומסיק שמ"מ על כל פנים ספק יש כאן, ולכן מותר להאכילו, אבל מומר להכעיס פשוט שאסור [וראה לעיל ריש סעיף בד"ה חולי של סכנה, אות ה'].

ג. ואם הרופא הוא אישה או נכרי הרי הוא ככשר שבישראל – רבינו [סימן תריח ס"ו]. ואפילו הרופא עובד כוכבים ומזלות – מנחת שבת [פרק צב ס"ג]. ואפילו שהעובד כוכבים ומזלות אינו מסיח לפי תומו – עיקרי הדינים [או"ח סי"ד אות פב, בשם התשב"ץ ח"ג סימן רעא]. ובשו"ת דברי חיים [ח"א י"ד סוף סימן לא] כתב שצריך בדיקה רבה מאוד אם לסמוך עליהם באיזה דבר. אבל החיד"א [סימן שכח שיו"ר ברכה סק"א] ובשו"ת פנים מאירות [ח"א סי"ב] ובשבות יעקב [ח"ב סימן עז] ובשדי חמד [מערכת יו"כ סימן ג סק"ה] ובאגרות משה [בספר הלכה ורפואה ח"א עמ' קל] כתבו שרופא נכרי נאמן במקום סכנה. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר [ח"ח סימן טו פ"ח].

ד. ואפילו הרופא הישראל מומר לחלל שבתות בפרהסיא ג"כ יש לסמוך על דבריו בסכנת נפשות, ואפילו היכא דהוא מומר לחלל שבתות הרבה להכעיס, אפשר ג"כ לסמוך עליו להקל, כיון דעל כל פנים מידי ספק סכנת נפשות לא נפקא – מנחות שבת [שם ס"ק טז]. וראה מש"כ רבינו [סימן תריח סוף סי"ז] שבכל ספק נפשות הולכים להקל אפילו בכמה וכמה ספיקות.

ה. ובענין נאמנות סתם אדם שאינו רופא, ראה לקמן סעיף י.

40 "ובחולה"

א. מקור הלכה זו ברמב"ן [בתורת האדם שעו הסכנה ד"ה בפרק אין מעמידין] ובמחבר [ס"ה],

38 "נשאלין"

היינו שהחולה יודע שהיום הוא שבת, ובכל זאת מבקש שיחללו עבורו את השבת, פירוש שמבין את סכנת גופו ולכן אפשר לסמוך על דבריו - חוט שני [פפ"ט סק"י].

39 "בבקי"

א. התורת שבת [סק"ו] לומד שלגבי ההערכה אם יכבד עליו החולי, דווקא רופא בקי היודע טבע האדם יכול לומר מתי אפשר שיכבד החולי, אבל החולה עצמו אינו יודע מה שעתיד להיות במניעת צרכיו. וממשיך שם שהבית יוסף כתב שאף החולה עצמו יכול לומר כן מפני שמכיר את טבעו בניסיון, ויודע מרת נפשו מה שיגיע אליו במניעת צרכיו, ומסיק שהכל לפי הענין שאפילו ספק ספקא דסכנת נפשות להקל. וכן מבואר בדברי רבינו כאן. ובטעם הדבר כתב רבינו [סימן תריח ס"א] "שומעין לחולה שבודאי הוא מרגיש בעצמו שהוא צריך לכך שהלב יודע מרת נפשו".

ב. מומר שהיה אוכל ביוה"כ גם כשהיה בריא, יש להסתפק האם אומרים שיודע מרת נפשו [כנ"ל] כדי להאכילו ביוה"כ. וכתב בקצה המטה [סימן תריח סק"ב] דאין לחלל עליו שבת [וטעמו משום שאין לחלל את השבת כלל עבור מומר, אפילו בוודאי שיש בו סכנה. אבל לדידן, לא פסקין הכי, כנ"ל סעיף ב]. ובקצה המטה הביא גם מש"כ בשו"ת חת"ס [יו"ד סימן שמא] לגבי מומר לתאבון, שמסתבר לומר שחזר בתשובה באותם רגעים סמוך למיתתו, ולכן מחללין עליו שבת, וא"כ ה"ה בנדו"ד. אלא שכתב לחלק שבמקרה שהביא החת"ס היה לפני מיתתו, ולכן י"ל שחזר בתשובה, אבל בנדו"ד שהוא רק חולה שיש

לחילול⁴¹ או שיאמר שאם לא יחללו אפשר שיכביד עליו חליו והוא בענין שיש לחוש שאם יכביד עליו חליו אפשר שמסתכן⁴² מחללין ואם לאו אין מחללין:

מדרכי הלוי

אם נחלש הרבה עד שנראה לרוב בני אדם שאצלו שהוא מסוכן, מאכילין אותו".

41 "אם יאמר אחד מהם שצריך לחילול"

כלומר אפילו אחד מהם אומר שאינו צריך והשני אומר שצריך, כיון שאחד מהם אומר שצריך, מחללין על ידו – עולת שבת [סק"ז]. וראה מש"כ רבינו [בסימן תריח ס"ב] לגבי חולה, "ואע"פ שהחולה בעצמו אומר שאינו צריך, אין אמירתו נחשבת לכלום.. דשמא מחמת טירוף הדעת הוא אומר כן, שאינו מרגיש בחוליו מחמת רוב חולשה, וספק נפשות להקל".

42 "שאם יכביד עליו חליו אפשר שמסתכן"

א. אף שפיקוח נפש דוחה שבת גם בספק ספקא ואפשרות רחוקה, זהו דווקא אם סיבת הסכנה כבר לפנינו, אך אם אינה לפנינו, אלא שעל צד רחוק אחת מיני אלף אפשר שיצמח מזה סכנה, אין זה בגדר פיקוח נפש [שאם אתה אומר כן אין לך שום חולה שאין בו סכנה, שתמיד אפשר גם ממחלה קלה שיתעוררו אח"כ דברים שיגרמו לסכנה] – משנ"ב המבואר [ציונים והערות ס"ק קמד]. וראה עוד בשמירת שבת כהלכתה [פ"ב הערה ב].

ב. בגדר היתר זה כתב בשו"ת שבט הלוי [ח"ג סל"ו] ספק פיקוח נפש דוחה שבת בתורת ודאי, ולא בתורת ספק, משום שהתורה צייתה בחיוב ודאי להציל נפשות גם אם אין בזה אלא ספק פיקוח נפש, ויש בזה קיום רצון ה' שלא יבואו אנשים לידי ספק סכנה.

ג. במקרה ולפי כללי התלמוד אין החולה

אלא שהרמב"ן כתב בלשון "בקי או חולה", והמחבר ורבינו כתבו בלשון "בקי וחולה", בוא"ו החיבור, ומשמע שצריכים את שניהם. ומאידיך, בהמשך, לשון הרמב"ן והמחבר הינו "ואין מחללין עליו שבת עד שיאמר אחד מהם", היינו שצריכים דעת הבקי או החולה, וכן כתב רבינו "אם יאמר אחד מהם".

ב. וחילוק יש בין רופא לחולה, שכשהרופא מסופק הוי ספק פיקוח נפש, וכשהחולה מסופק לא – תהלה לדוד [סק"ו]. ולכאורה יש להקשות על התהלה לדוד [שמביא זאת ללא שום מקור וסברא], דהרי מלשונו של רבינו נראה לדייק אחרת. א. מלשון רבינו "אם יאמר אחד מהם" משמע שאין חילוק ביניהם. ב. רבינו כתב: "או שיאמר שאם לא יחללו אפשר שיכביד עליו חליו" היינו, שאין זה וודאי שיכביד החולי, אלא זה רק 'אפשר', ובכל זאת מחללין. ובהלכות יום הכיפורים ניתן למצוא סמך חזק יותר לכך, דהא כתב רבינו [בסימן תרי"ח ס"א]: "חולה שהוא אומר צריך אני לאכול אע"פ שאינו אומר שאם לא יאכל אפשר שישתכן... או שאומר איני יכול לסבול התענית מחמת חוליו וכיוצא בלשונות אלו שנראה מהם כוונתו שאע"פ שהוא יודע שהיום הוא יום הכיפורים אעפ"כ רצונו לאכול, מאכילין אותו מיד עד שיאמר די", ולפי דברי התהלה לדוד, אינו מובן כיצד ניתן להאכילו, שהרי יתכן שהוא אומר זאת מחמת הספק שיש לו, ולדבריו היו צריכים לשאול אותו אם זה ודאי לו שישתכן או לא.

ג. ואם אין במקום בקי, ראה מש"כ רבינו [בסימן תריח ס"ו]: "אפילו במקום שאין רופאים בקי אין שיאמרוהו אם הוא צריך לאכול, מ"מ

מדרכי הלוי

מוגדר כחולה שיש בו סכנה, אך לדעת הרופא הגוי יש לחלל עליו את השבת, ראה בשו"ת בשמים ראש [מיוחס להרא"ש, סימן רנט] שכתב שעיינינו רואות שנשתנו הזמנים בעניין זה, ויש לסמוך על הרופא. וראה גם בסימן של"א סי"א בעניין רחיצת הולד לפני המילה, שבזמן הגמרא היה סכנה אם לא

רחצו, ובזמננו נשתנו הטבעיים. ד. ומכאן לכאורה ניתן ללמוד כי תינוק הבוכה זמן רב ללא הפסקה, ואין אנו יודעים מה הסיבה, שמותר ללכת עמו לרופא אף אם כרוך בכך חילול שבת, משום שיתכן שיש סכנה במצבו והוא מבטא זאת בבכי רצוף.

מדרכי הלוי

סיכום הדינים העולים למעשה:

א. ילד קיבל מכה בראש ואביו רוצה ליסוע עמו לבית הרפואה, האם מותר לו לחלל שבת?

מכה שאינה של חלל, אין מחללים עליה את השבת ללא חוות דעת מומחה או בקי המכריע שיש סכנת נפשות.

ב. מי מוגדר כבקי לעניין זה, האם רק רופא או מי שמתעסק ברפואה? האם ניתן לסמוך על החולה עצמו?

אף אם הרופא הוא אישה או נכרי ניתן לסמוך עליהם, ואף רופא יהודי שמחלל שבת בפרהסיה נחשב כבקי לעניין זה. ניתן לסמוך על דברי החולה שבוודאי הוא מרגיש בעצמו שהוא צריך לכך שהלב יודע מרת נפשו.

ג. במקרה ולפי כללי התלמוד אין החולה מוגדר כחולה שיש בו סכנה אך לדעת הרופא הגוי יש לחלל עליו את השבת, יש שפסקו שסומכים על הרופא מפני שנשתנו הטבעיים.

ד. תינוק הבוכה זמן רב ללא הפסקה ואין אנו יודעים מה הסיבה, מותר ללכת עמו לרופא אף אם כרוך בכך חילול שבת, משום שיתכן שמצבו בספק נפשות והוא מבטא זאת בבכי רצוף.

ו מכה⁴³ שעל גב היד או על גב הרגל⁴⁴ אפילו עלתה שם מאליה שלא מחמת הכאת ברזל⁴⁵ וכן מי שבלע עלוקה⁴⁶ והיא תולעת קטנה ומצויה במים וכשבאה לבשר אדם

מדרכי הלוי

ג. הערוך השולחן [סכ"ה] כתב שהכוונה ליד ורגל שאחרי האצבעות בצד של הציפורניים [ולא בצד הפנימי או בכף הרגל עליה אנו דורכים]. ובקצות השולחן [סימן קלו סק"א] כתב שגב האצבעות אינו בכלל גב היד לענין זה. ובנשמת אברהם [סק"כ] כתב בשם הגרש"ז א שלדעתו יתכן שגם הערוך השולחן יודה לקצות השולחן שהאצבעות אינם בכלל גב היד. ובחוט שני [ח"ד פפ"ט ס"ק יא] כתב להגדיר מכה שעל גב היד, דהיינו כל דבר משונה על גב היד והרגל שיש לחוש בו לסכנה, כגון נפירות או כאבים חזקים, וכן חתך עמוק או עצם זר שנכנס לגב היד. אך סוג חבורה שאפילו בחול אין ממהרים לטפל בה, ודאי שאין מחללין עליה את השבת, אפילו אם היא נמצאת על גב היד או הרגל.

45 "שלא מחמת הכאת ברזל"

כגון חולי שעלה מאליו או שניגפו ידו ורגלו באבן, אבל מכה שע"י ברזל, מחללין עליה שבת בכל מקום שבגוף כפי שיתבאר בסעיף הבא.

46 "וכן מי שבלע עלוקה"

והוא הדין למי שבלע גוף זר או חומרים מסוכנים שיש מקרים שיש בהם פיקוח נפש ואז מחללין עליו את השבת – חוט שני [פפ"ט ס"ק יב עמ' קפד]. וכן מי שבלע בטרייה, אפילו קטנה ביותר, או כדורים שונים. ואף אם בלע מטבע גדולה ועברה ולא נתקעה בוושט, וא"כ לכאורה אין כעת חשש חנק וכד', מ"מ מותר לחלל עליו השבת משום שמטבע זו יכולה לגרום חסימה במעיים ואז יגיע למצב סכנה – אוצר הלכות [הערה לו].

43 "מכה"

היינו חבלה, שבר או דלקת.

44 "שעל גב היד או גב הרגל"

א. שיש שם מקום הרבה גידים ולכן הוא מקום סכנה לכל הגוף, אף שלפעמים מתרפא מאליו - אור זרוע [ע"ז סימן קמח].

ב. בשמירת שבת כהלכתה [החדש פל"ב הערה מג] כתב שלדעת הרופאים היום, אין זו מכה שיש בה סכנה, וצריך לומר שנשתנו הטבעיים, לכן אם רופא אומר שאין זה מכה שיש בה סכנה, ודאי אין מחללין עליו את השבת. וראה עוד באריכות בספר נשמת אברהם [סק"כ], וסיים דבריו דיש להבין מדוע אנשים היראים לדבר ה' אינם מקפידים לחלל את השבת לפי הצורך על כל פצע או מכה שעל גב היד או הרגל, והלא בדבר שחז"ל הגדירו כמסוכן וכמכה של חלל, מה יועיל מחשבת הרופא או החולה? וביאר שם, שיש לחלק, כי גם במכה של חלל [שהוא דבר כללי ולא מוגדר] חילקו חז"ל בין כשהרופא או החולה אומרים שאין צריך, שאז אין מחללין, ובין כשאין רופא בנמצא והחולה אינו אומר כלום, שמחללין. אולם כשמדובר על מחלה מיוחדת ומגודרת, אז חייבים לטפל בחולה ככל חולה מסוכן, ואפילו נגד אומדנא של הרופאים. ובשם הרב נויבירט ז"ל כתב שמאחר ואנחנו לא יודעים ברור מה זה מכה על גב היד או גב הרגל, ומאידיך מבואר שכשיודעים ומכירים באותו חולי שממתין שאין צריך חילול, אסור לחלל עליו אע"פ שהוא מכה של חלל, עיי"ש [וראה עוד לקמן ס"ט ד"ה שמאור העין תלוי בלב אות ב].

מוצצת הדרם עד שהיא כמו חבית קטנה וכשאדם בולעה בתוך המים הוא מוצצת ליחה שבמעיו ונמצא כריסו צבה⁴⁷ וכן מי שנשכו כלב שוטה⁴⁸ או אחד מזוחלי עפר הממיתים⁴⁹ אפילו ספק אם ממית אם לאו הרי הם כמכה של חלל⁵⁰.

מדרכי הלוי

איזה סוג מחלה יש לו ובהתאם לכך לתת את הטיפול המתאים – רפואת השבת [פרק לו ס"א].

"או אחד מזוחלי עפר הממיתים" 49

כגון נחש, עקרב [גם שחור] או שאר בעלי חיים הממיתים, הכל לפי המקום והזמן.

"הרי הם כמכה של חלל" 50

ראה מה שהעיר בתהלה לדוד [סק"ז] שבגמרא הוזכר כמכה של חלל רק גב היד וגב הרגל, אך לא מי שבלע עלוקה, נשכו כלב וכו', דדינם כיש בהם סכנה. אבל המחבר בשו"ע, וכן רבינו, לא חילקו, ואין הבדל בין מכה של חלל לבין יש בו סכנה. שלא כמ"ש הפרמ"ג [א"א סק"ב שמחלק בין סתם של חלל שמחללים אא"כ הרופא אומר שלא צריך לבין סתם שאינו של חלל שלא מחללים אלא אם כן אומר הרופא (או החולה) לחלל].

"ונמצא כריסו צבה" 47

ורפואתו להחם לו מים חמים לשתות – גמרא [ע"ז יב:]. הבית יוסף הביא דברי הגמרא והוסיף דה"ה אם צריך לרפואות אחרות שמותר לעשות לו.

"וכן מי שנשכו כלב שוטה" 48

א. בגמרא [יומא פג:] מבואר חמשה סימנים לכלב שוטה: פיו פתוח, רירו נוטף, אזניו סרוחות, זנבו מונח על ירכותיו, ומהלך בצידי הדרכים, ויש אומרים אף נובח ואין קולו נשמע, ושמואל אמר רוח רעה שורה עליו וכו'. ובזמננו הרופאים טוענים כי כל כלב יש בו סכנת כלבת. וראה שמירת שבת כהלכתה [פרק לב ס"א] שכתב בשם רופא כי גם שריטת חתול חשיבה סכנה, ואפילו נשיכת סוס וחמור שלגביה קיים חשש שהיא מסוכנת.

ב. ולא רק שמותר לחלל שבת עבורו, אלא אף מותר ללכוד הכלב על מנת שיוכלו לזהות

מדרכי הלוי

סיכום הדינים העולים למעשה:

א. מי שנשך ע"י כלב ויש חשש שידבק בכלבת האם מותר לחלל את השבת עבורו? האם מותר ללכוד את הכלב בכדי לדעת איזה טיפול לתת? אם יש חשש שנדבק בכלבת אף אם זה רק ספק מותר חלל שבת עבורו, והוא הדין שמותר ללכוד את הכלב בכדי לדעת איזה טיפול לתת.

ב. מי שנעקץ ע"י עקרב או נחש אך לא ידוע אם הנחש ארסי או לא, האם מותר לחלל שבת עבורו? והאם מותר ללכוד את הנחש בכדי לזהות איזה סוג טיפול צריך לתת לו?

מי שנעקץ על ידי עקרב או נחש מותר לחלל שבת עבורו, אף בספק אם יש לנחש או העקרב ארס, ומותר ללכוד את הנחש על מנת לדעת איזה סוג טיפול לתת לנעקץ.

ג. מי שנשרט ע"י חתול או ננשך על ידי חמור או סוס האם מותר לחלל שבת עבורו?

מותר לחלל שבת עבורו משום שגם שריטת חתול ונשיכת סוס או חמור חשובים כסכנה.

ד. מי שבלע בשבת גוף זר כגון בטרייה קטנה, מחט, או ששתה חומרי ניקוי מסוכנים האם יכול לחלל שבת עבורו? מותר לחלל שבת במקרים אלו מחמת הסכנה.

ז וכן מחללין⁵¹ על כל מכה⁵² שנעשית מחמת ברזל⁵³ אפילו על הבשר מבחוץ שלא על גב היד והרגל⁵⁴ וכן מחללין על שחין הבא בפי הטבעת⁵⁵ ועל סימטא) והוא הנקרא פלונקר"ז

מדרכי הלוי

51 "וכן מחללין"

כתב שאם החתך קטן ואין בו חשש כל כך, יכול לעצור את הדם ע"י דחיקת אצבעו, ואין לחלל שבת. ובקצות השולחן [סימן קלו סק"ב] כתב, שכל הסכנה בברזל משום שמא היה איזה חלודה ויבוא לידי הרעלת הדם, אבל בסכין חדשה אין סכנה. וגם בזה יש חילוק בין אם נחתך מעט העור שאין בו סכנה לבין נחתך חתך קצת עמוק דהוא ספק סכנה, ובכל מקום שיש ספק אין להחמיר נגד התבואות שור. והכף החיים [סק"ל ד] כתב בפשטות, ואפילו [כשהמכה באה ב]דרך חיתוך בנחת [ולא בכח], הוי סכנה. וראה בשמירת שבת כהלכתה [פ"ב סעיף יא הערה ז].

ד. כתב כף החיים [סק"ל ז] משמע שכל מה שמוזכר בסעיף זה שהוא מדברי הגמרא אף אם הרופא או החולה אומרים שאין צריך לחלל שבת אין שומעים להם ששקר אומרים מאחר שבגמרא אמרו שיש סכנה ולא אמרינן נשתנה הזמן [אבל ראה לעיל סעיף ו' ד"ה שעל גב היד או גב הרגל מנשמת אברהם]. וגבי מכה של חלל שאמרו בסתם שמחללין משום שמסתמא יש פיקוח נפש, הא כשאמרו הרופאים או החולה שאין צריך לחלל, אין מחללין [אבל ראה לעיל סעיף ו' בסופו ד"ה הרי כמכה של חלל דיוק התהלה לדוד, וראה עוד לקמן ס"ט ד"ה שמאור העין תלוי בלב אות ב].

52 "על כל מכה"

ב. מי שנפצע ע"י ברזל ולדעת הרופאים עליו לקבל זריקת טטנוס, אם הנפצע אינו מחוסן יש למהר וליסוע כרגיל לבית הרפואה בלי שינויים, אך אם הוא כבר חוסן, אפשר גם ללכת ברגל לקבל את הזריקה, כי הסכנה היא רק כאשר יעברו עשרים וארבע שעות – שולחן שלמה [סק"י].

משמע שלא משנה מה גודל ומה עומק הפצע – נשמת אברהם [סק"א].

53 "שנעשית מחמת ברזל"

54 "שלא על גב היד והרגל"
ואפילו אינה בחלל הגוף – משנ"ב [סק"ח].

55 "ועל שחין הבא בפי הטבעת"

בגמרא [ע"ז כח.] כתוב "האי עינבתא פרוונקא דמלאכא דמותא" [שלוחו של מלך המוות הוא, כלומר מסוכן להמית]. והשו"ע כתב דהיינו שחין בפי הטבעת, וכן כתב רבינו [ומקורו בר"ן מ. ד"ה מעלין] ונראה שהכוונה למה שנקרא נוואצי"ר בלע"ז, ובשו"ת רב פעלים [יו"ד סימן יג] כתב שהוא טחורים. וגבי חילוק

א. מקור דברי המחבר ורבינו בהגהות מימוניות [פ"ב אות ד], ומדבריו משמע שהוא הדין כשהמכה נעשית בנחת. אבל התבואות שור [יו"ד טרפות סימן מד אות ד, הו"ד במשנ"ב ביה"ל ד"ה מחמת ברזל] כתב שצריך ביאור מה המקור לדברי הגהות מימוניות שיש סכנה אף שלא בכח. וסיים שאפשר משום חומרא דנפשות החמירו בכל ברזל מספק, אף בחיתוך שלא ע"י כח. אבל הכרתי ופלתי [שם סק"ה-ו] חלק עליו ודווקא כשהמכה בכח מחללין עליה שבת. וכן כתב הערוך השולחן [סק"ו]. וכן משמע מדברי התורת שבת [סק"ח]. והמור וקציעה [ד"ה ולתת קורי עכביש]

בלע"ז (ועל מי שיש בו קדחת חם ביותר⁵⁶ או אפילו אינו חם ביותר אלא שהוא עם סימור דהיינו עם קרירות⁵⁷) שקורין שוידריין בל"א) והוא שבפעם אחת בא עליו החמימות

מדרכי הלוי

על האגרות משה, ובפרט שהיום מצויים אמצעים שונים להורדת החום מיידי. ובשו"ת שבט הלוי [ח"ג סימן לז] כתב שמ-40 מעלות ודאי ספק סכנה, וברוב המקרים ישנה מחלה פנימית הגורמת לחום הגבוה. ובחוט שני [ח"ד פפ"ט ס"ק טו] כתב שאם החום אינו יורד אף לאחר שלקח תרופה להורדת החום הרי הוא בכלל חולה שיש בו סכנה. ובשמירת שבת כהלכתה [פ"ב הערה ל] כתב חום גבוה עם הרגשה רעה שטרם נקבע סיבתו הוי סכנה.

ג. יש לציין, כי מבחינה רפואית מקובל להגדיר חום תקין בילדים מעל גיל חצי שנה – מתחת לבית השחי מ- 36.2 עד 36.8 צלסיוס. ובפי הטבעת מ- 37.3 עד 37.9 צלסיוס - אנציקלופדיה רפואית [עמ' 334 הערה 344]. עוד הוסיף שם הוראות רפואיות בענין הפניה לרופא כשיש חום אצל ילדים. עד גיל חצי שנה כל חום יש לפנות לרופא, מעל גיל חצי שנה מחום של 39 מעלות.

ד. ובענין האם מותר לנער מד חום בשבת בכדי להוריד את הכספית שבתוכו, לכאורה יש לדון בדבר לאיסור משום תיקון מנא, ולמעשה בשמירת שבת כהלכתה [פ"מ ס"ב] כתב להתיר, ובהערה [שם] ביאר שהיות וזה הרגילות לעשות כן כל פעם, לכן אין לחוש לתיקון כלי. אך לדעת השבט הלוי יש להוריד את הכספית ע"י הכנסה למים קרים – משנה ברורה [למעשה] [להרב יהושע הורביץ עמ' רכג].

57 "סימור דהיינו עם קרירות"

היינו צמרמורת.

שבת כשיש טחורים האריכו הפוסקים, ראה מש"כ בקצות השולחן [סימן קלה ס"ק לא] שאסור לחלל שבת ואסור אפילו לשים פתילה, מפני שהוא רפואה, אלא רק ע"י שינוי. וכן כתב בשו"ת אז נדברו [ח"א סימן כז] ששאל רופא, וסתם טחורים אין בהם משום סכנה. אבל בשו"ת אמרי ישר [להגר"מ אריק ח"ב סימן מג אות ד] כתב להוכיח מדברי רבינו ביו"ד [סימן קפז סק"א] שאם כואב לו הרבה, הוי דינו כמכה ממש [וראה מש"כ בהערות וציונים לעיל ס"ג ד"ה דהיינו אות ב, ובד"ה אפילו כואב לו מאוד]. ובשו"ת ציץ אליעזר [ח"ח סימן טו פ"י אות ה] כתב שהוי כחולה שיש בו סכנה ודינו כמכה של חלל ומותר לחלל עליו את השבת.

56 "ועל מי שיש לו קדחת חם ביותר"

א. כתב התהלה לדוד [סק"י] שצ"ע מהו השיעור של חם ביותר שעליו מחללין את השבת. ובברכי יוסף [סק"ג] כתב שבכדי לדעת אם הוא חם ביותר ולחלל עליו שבת, צריך להיות בקי.

ב. ולענין מחלת חום בימינו כתב בשו"ת אגרות משה [ח"א סימן קכט] לחלק בין חום שבא כתוצאה ממחלת ריאה ובין חום שבא מהצטננות. במחלת ריאה אף אם החום נמוך מחללין עליו את השבת משום דהוי מכה של חלל. אבל בחום הבא מהצטננות, אין בו גדר מיוחד וברור מהו גובה החום המתיר חילול שבת, וסתם בני אדם חוששים לחום מ-38.9 מעלות, ובתינוק 37.8 מעלות. אבל בשו"ת באר משה [ח"ו סימן נז] חלק

והקרירות⁵⁸ אבל קדחת המצוי⁵⁹ שתחלתו קר וסופו חם אין בו סכנה⁶⁰:

מדרכי הלוי

59 "אבל קדחת המצוי"

היינו חום מעל הרגיל אצלו, אך אינו חום גבוה מאוד [משום שאז מחללין עליו שבת אף אם לא סמר בשרו] – שמירת שבת כהלכתה [פל"ג ס"א], ובהערה ב הוסיף שאף שבקצות השולחן [סימן קלח ס"ק לא] כתב שחום של חולה שאין בו סכנה הוא 38 מעלות, נראה שאין לקבוע כללים בזה אלא יש לדון כל מקרה לגופו, וכן היא דעת הרופאים.

58 "והוא שבפעם אחת בא עליו

החמימות והקרירות"

היינו שבפעם אחת באים עליו הקור והחום יחד בכל הגוף - משנ"ב [סימן ריט ס"ק כח], לאפוקי מקדחת המצוי וכו' [ולהעיר כי במשנ"ב המבואר - עוז והדר, - שם בביה"ל ד"ה כגון מכה, ביארו שהקור והחום באים בשעה אחת, ורבינו כתב בפעם אחת, כלשון הט"ז. ונראה דלשון רבינו הוא בדווקא "בפעם" אחת, דהיינו "בבת" אחת. אך לשון ב"שעה" אחת, אינו בבת אחת אלא ב"אותו זמן" כגון בסמיכות וכו'].

מדרכי הלוי

סיכום הדינים העולים למעשה:

א. מה הדין במקרה ואדם נפל על ברזל ונפצע האם מותר לחלל את השבת ? והאם יש הבדל בין מכה חזקה לבין חתך בסכין?

כל מכה הבאה מחמת ברזל יש לחוש לזיהום ולכן מותר לחלל את השבת. אבל אם המכה לא באה בכח אלא במתינות כגון חתך מסכין, אין מחללים את השבת אלא אם הסכין מזוהם ועלול לגרום לזיהום מסוכן.

ב. האם מותר לחלל שבת בכדי להוריד חום גבוה ?

1. חום גבוה מעל 40 מעלות שאינו יורד, יש חשש סכנה ומותר לחלל שבת בכדי להוריד את החום. פחות מ40 מעלות יש להבחין, אם יש סימנים נוספים לזיהום פנימי, מותר. בתינוק עד גיל חודש מותר לחלל שבת אף בחום בגובה 37.8 מעלות. מעל גיל חצי שנה מחום של 39 מעלות ניתן לחלל את השבת.

2. אם החולה מרגיש צמרמורות בגופו מותר לחלל שבת אף בחום נמוך יותר היות והצמרמורת מראה שיש זיהום פנימי בגוף.

3. חום שאינו יורד אף לאחר לקיחת תרופה להורדת החום, הרי הוא בכלל חולה שיש בו סכנה.

4. חום גבוה עם הרגשה רעה שטרם נקבע סיבתו הוי סכנה.

ג. האם מותר לחלל שבת בכדי לקבל זריקת טטנוס ?

מי שנפצע ע"י ברזל ולדעת הרופאים עליו לקבל זריקת טטנוס, אם הנפצע אינו מחוסן יש למהר וליסוע כרגיל לבית הרפואה בלי שינויים, אך אם הוא כבר חוסן אפשר גם ללכת ברגל לקבל את הזריקה, כי הסכנה היא רק כאשר יעברו עשרים וארבע שעות.

ד. האם מותר לנער מד חום בשבת בכדי להוריד את הכספית שבתוכו ?

לדעת השמירת שבת כהלכתה מותר, ואין כאן משום תיקון כלי היות וזה הרגילות לעשות כן בכל פעם. ולדעת השבט הלוי יש להוריד את הכספית ע"י הכנסה למים קרים.

ה. האם מותר לחלל שבת בטיפול בטחורים?

אין לחלל שבת בטיפול בטחורים, ובמקום הצורך יש לסמוך על המתירים.

ח מי שאחזו דם⁶¹ (והוא בענין שיש בו חשש סכנה⁶²) מקיזין אותו⁶³ ואפילו הולך על

מדרכי הלוי

במוסגר שדווקא בענין שיש בו סכנה, ובזה הוא חולק על הלבוש שקבע שדבר ברור שמי שאחזו דם יש בו סכנה. ויש לומר שמתעם זה כתב רבינו את דבריו במוסגר, כיון שלא ברירא לי לגמרי שלא כל מי שאחזו דם יש בו סכנה, או גם אם ברירא לי, אפשר שלא מצא בפירושו מי שחולק על הלבוש. ובמשנ"ב [שם, בשם הגר"א ס"ק כב] כתב: ואם אחזו דם במקצת ומנכר שהוא רק מיחוש בעלמא, אסור, דהיינו שאם בנוסף על ספקו של רבינו גם אחיזת הדם אינה רק במקצת, אסור.

ב. בענין גדר איסור הוצאת דם בשבת, ראה לעיל סעיף ג' לגבי עקירת שן, וכאן שצריך להוציא את הדם לצורך הרפואה, זהו מלאכה הצריכה לגופא שאסורה מדאורייתא.

ג. מחלת צהבת, פעמים הינה בגדר חולה שיש בו סכנה, ופעמים חולה שאין בו סכנה [ראה בספר אוצר הברית ח"ג עמ' קמד הסבר באריכות בענין]. כשיש סכנה, מותר להניח יונה על חולה באופן שפי הטבעת שלה מונח על הטבור של החולה והיא שואבת את הצהבת מהחולה ומתה, והחולה מתרפא [ראה בספר טעמי המנהגים עיני סגולות, דף מה]. אך אם אין בו סכנה, אין להניח היונה אלא ע"י גוי [ויש כמה פרטים לדון בהם, כגון החזקת היונה בידיים משום מוקצה, רפואה סגולית ואין כאן מקומם].

63 "מקיזין אותו"

א. אפילו ע"י ישראל, משום סכנה – משנ"ב [ס"ק כא].

ב. בתורת שבת [ס"ק] כתב שבזמננו לא נהגו הרופאים להקיז דם אלא למי שיש לו קדחת

60 "אין בו סכנה"

א. ומותר להקיז דם ע"י נכרי - איסור והיתר הארוך (כלל נט דין כה, כו). וה"ה שיכול לעשות צרכיו ע"י גוי אפילו במלאכות דאורייתא, דקדחת המצוי בינינו, הנקרא פיבער, פשוט דהוי חולי הכולל כל הגוף – תהלה לדוד [ס"ק יא] כף החיים [ס"ק לו].

ב. ואם חלה בקדחת פעם שניה ושלישית, אין בה סכנה, אך בפעם הרביעית הוי סכנה - מור וקציעה [ד"ה קדחת חם ביותר]. ואם הרופא אומר שיש בו סכנה ואינו דומה לקדחות המצויות, מחללין את השבת, ואין לדמות מקרה למקרה – כף החיים [שם].

ג. אך במקרה של קדחת תמידיה, הוי כחולה שיש בו סכנה – שו"ת פעולת צדיק [להרב יחיא צלאח].

61 "מי שאחזו דם"

היינו שנתרבה הדם בגופו ואם לא יקיזו ממנו קצת דם הוי סכנה – ר' עובדיה מברטנורא [בכורות פ"ה מ"ב]. ובחוט שני [ח"ד פ"ט ס"ק טו] כתב דנראה שהכוונה למה שקרוי היום לחץ דם גבוה או נמוך, וישנם אופנים שיש בזה פיקוח נפש. אבל מדברי רבינו כאן [בסוף הסעיף במוסגר] ובסימן שלב [סעיף ג לגבי בהמה] יותר נראה שזהו סוג של חום [וראה גם לעיל סעיף ו ד"ה אין בו סכנה מדברי האיסור והיתר הארוך. וסניף להבנה זו שדין אחזו דם מוזכר בפוסקים בהמשך לדין קדחת].

62 "(והוא בענין שיש בו חשש סכנה)"

א. לשון הלבוש הוא: "מי שאחזו דם - יש בו סכנה ומקיזים אותו", אבל רבינו הוסיף

רגליו ואפילו הוא יום הראשון שאחזו הדם (ואם אין בו חשש סכנה⁶⁴ מותר לו להצטנן במים מפני שנראה כמיקר ולא כמתכוין לרפואה)

מדרכי הלוי

הריאה, ואין לעשות רפואה זו לחולה שיש בו סכנה, אלא מה שיאמר הרופא, כי הטבע נשתנה, ואפשר שיזיק לו יותר מממה שירפא, ושב ואל תעשה עדיף אם לא שהיא רפואה ידועה לדבר זה.

64 "ואם אין חשש סכנה..". כגון, מי שנפל ונצרר הדם, אסור להקיז לו דם אפילו ע"י נכרי, מפני שאפשר להמתין עד למוצאי יו"ט – רבינו [סימן תצו ס"ז].

מדרכי הלוי

סיכום הדינים העולים למעשה

אדם הסובל מלחץ דם גבוה ובודק את עצמו כל יום, ובבדיקה בשבת נמצא כי הלחץ דם גבוה ברמת סיכון, האם מותר לו לחלל שבת? במידה ואין לו כדור שיכול לגרום ללחץ דם לרדת במהירות, מותר לו לחלל שבת, אף שכעת הוא מתנהג ומתפקד ככל אדם.

ט החושש⁶⁵ בעיניו או בעינו אחת⁶⁶ ויש בה ציר או ששותת ממנה דמעות⁶⁷ מחמת הכאב⁶⁸

מדרכי הלוי

68 "מחמת הכאב"

א. במקור חיים [מרבנו יאיר חיים בכרך בעל החוות יאיר, ס"ט] כתב שצ"ע גדול לומר שיש ספק נפשות במי ששותתות ממנו דמעות ובמי שיש לו רירא, שהרי אפילו על חשש עיוורון אין מחללים שבת [כמובאר להלן שו"ע סעיף יז ורבינו ס"ט, ולכאורה יש להקשות על המקור חיים דהא אין הנדון דומה לראייה, שם מבואר שלא מחללין על סכנת איבר, אולם בנדו"ד המקרה שונה כי לגבי העין "שאם תפקע העין ימות, שמאור העין תלוי בלב" היינו שסכנתה של העין נוגעת לכל הגוף], וכתב שכמה פעמים היה לו נזילת עיניים עם כאב ושריפה, ונמנע מלעשות להם רפואה בשבת. ובשו"ת דברי מלכיאל [ח"ב סימן קלא אות ד] הקשה שהרי אנו רואים אנשים שעניניהם דומעות תמיד ועם כל זה הם מאריכים ימים, וכן מצינו בגמרא שיש אנשים שטבע עיניהם שדומעות תמיד, ואין זה אלא מום, ולא חולי מסוכן. וכן קשה שמחללין שבת על מי שעניניו מוציאות ריר, הרי זה דבר רגיל שיוצא מהעיניים ליחה. וכתב שצריך לומר שיש חילוקים בזה, ולא כל הדמעות והליחות שוות, יש דמעה וריר שהם מחמת חולי העין, וזה מוסכן, ויש שטבע העין הוא שדומעת כל הזמן והגוף התרגל לכך ואין בזה כל סכנה. וכן כתב למעשה בשו"ת שבט הלוי [ח"ה סימן עג] דצ"ע לחלל שבת על מי שעניניו שותתות דמעות כיון שאנו לא בקיאים בזה ואין אנו יודעים באיזה דרגה של כאב מדובר בשו"ע, ויש לשאול רופא אם זה סוג מחלה העלול לגרום לסכנת נפשות אפילו בחשש רחוק, ע"כ. ומ"מ בוודאי מי שסובל מאלרגיה וכתוצאה מכך עניניו דומעות, אינו דומה לנדו"ד, לפי שכאן מדובר על דמעות הבאות

65 "החושש"

היינו הרגשת כאב קל או אפילו חזק וראה מש"כ בזה ברמב"ם השלם [הוצאת מכון הרמב"ם השלם, פ"ב ה"ד הערה 1].

66 "בעיניו או בעינו אחת"

כתב הטור: "וז"ל הרמב"ם ז"ל, החושש בשתי עיניו או שהיה באחת מהן ציר וכו'". וכתב הפרישה [סק"ב] מלשון רבינו (הטור) משמע שחששת עיניו צריכה להיות בשתייהן, וציר אפילו באחת מהן. אבל מלשון הרמב"ם [שלפנינו] מובן ד"עניניו" (לשון רבים) לאו דווקא, וכמו שממשיך מייד "והוא.. או באחת מהן", ויתכן ש"חושש" אינו כאב דווקא אלא הרגשת חולי. וכן משמע בפרישה [שם] וקבע שהגירסא ברמב"ם שלפנינו יותר מדוקדקת, וכן משמע בלשון המחבר ובדברי רבינו שאין צריך לחלות בשתי עיניו דווקא, וכמ"ש רבינו: "החושש בעיניו או בעינו אחת, ויש בה ציר או ששותת מהן.. דם שותת מהן", שכוונתו לשתייהן או לאחת מהן, כפי שכלל בתחילת דבריו. ועפ"ז החילוק בין הטור לבין רמב"ם שלפנינו ולשו"ע, שהטור סבר לקולא שמחללין גם על כאב בלבד, אף ללא סימנים, אם הוא בשתי העיניים. אבל לרמב"ם והשו"ע אין מחללין על כאב אפילו בשתי עיניים, רק אם יש סימנים על כל פנים בעין אחת, ואז מחללין אפילו ללא כאב – רמב"ם השלם [שם הערה 3].

67 "או שהיו שותתות ממנו דמעות"

היינו טיפין טיפין בלא הפסק – משנ"ב המבואר [ס"ט], על פי פירוש המשניות לרמב"ם ורע"ב מסכת אהלות פ"ג מ"ה, ורש"י בכורות מד: ד"ה ששותת, נדה עא: ד"ה ושותת].

או ששותת דם⁶⁹ או שיש בה ריר שמגליד תמיד⁷⁰ או שהכאב נועץ בה כמו מחט⁷¹ או

מדרכי הלוי

בליבא תלו [= מאור העיניים תלוי בלב] – אורה
ושמחה [על הרמב"ם הלכות שבת פ"ב הלכה ד,
לרב יוסף קדיש בראנדסדארפער].

69 "ששותת דם"

היינו דמעות הנוטות למראה אדום – משנ"ב
המבואר [הערה קעו, על פי מש"כ בחידושי המאירי
- ביצה כב. ד"ה מהו]. ויש שכתבו שהכוונה
שבעין יש אדמומית [כגון שטף דם] ולא שהדם
יוצא מעין, עיי"ש. ובאנציקלופדיה הלכתית
רפואית [ערך עין עמ' 259] כתב, היינו אודם
וגודש בעין. אבל מלשון רבינו "ששותת דם"
משמע ששותת מהעין ולא שהעין אדומה
בלבד.

70 "או שיש בה ריר שמגליד תמיד"

א. המחבר כתב "או שהיה בו רירא" ורבינו
הוסיף שהריר "מגליד תמיד", משמע
שהסכנה היא רק בריר המגליד תמיד, אבל
ריר הנוזל ואינו מגליד תמיד, אינו מוגדר
כסכנה.

ב. ריר זה הינו הפרשה מוגלתית הבאה
מהלחמית – אנציקלופדיה הלכתית רפואית
[שם].

71 "או שהכאב נועץ בה כמו מחט"

א. בגמרא [עבודה זרה כז: כח.] נאמר כגון:
רירא, דיצא, דמא, דמעתא, קידחא, ותחילת
אוכלא. ודברי המחבר הם מלשון הרמב"ם
[הלכות שבת פ"ב ה"ד] ובמקום דיצא, גורס
הרמב"ם צירא, והשמיט בשו"ע כאן קדחתא
שהוזכר בגמרא, וקידחא. והרמב"ם והטור
כתבו. וכן כתב רבינו.

ב. פירוש, שהכאב מותח ודוקר בתוך העין,

עם כאב עיניים, אבל מי שסובל מאלרגיה
דינו כמיחוש בעלמא, ונתבאר לעיל ס"א.

ב. ובשו"ת אבני נזר [יו"ד סימן שכ] נשאל
האם חילול השבת הוא רק כשיש כאב, או
אף ללא כאבים, וכתב להוכיח מדברי הגמרא
שאף אם אין כאב, אך יש אחד מהסמנים
שהגמרא מביאה, מותר לחלל עליו את
השבת [יש לשים לב - שדברי האבני נזר הללו,
סותרים את המסקנא שהובא לעיל, שאין לחלל את
השבת רק מפני הסימנים שמובאים בגמרא – אלא
רק אם הרופא מכריע שזה סכנה]. וראה עוד
מש"כ בשו"ת שבט הלוי [ח"ח סימן עג].

ג. יש להסתפק האם מה שכתב הרמב"ם
[הלכות שבת פ"ב ה"ד] "מרוב הכאב" [והמחבר
ורבינו כתבו בלשון "מחמת הכאב"] קאי רק
על שהיו דמעות שותתות או גם על ציר.
והנפק"מ היא כשיש בעיניים ציר בלבד ללא
כאב, האם נחשב גם כסכנה או שציר בלבד
אינו סכנה אלא אם יש לו גם כאב. וראיתי
בפירוש קדמון ממצרים [נדפס ברמב"ם הוצאת
ר"ש פרנקל] שכתב שכל תמצית קרויה ציר,
ועין הכואבת יזוב ממנה ציר לכן יבש בעקרי
שערות העפעפיים. ויש מפרשים "ציר כאב"
כמו צירים וחבלים, והוא הנכון ע"כ. מתבאר
מזה שעל כל פנים ציר בלבד בלא כאב,
לאו סכנה היא [ובפשטות, כך גם משמע בדברי
רבינו – כי הוא כתב "החושש בעיניו" ונתבאר לעיל
שפירושו הוא, שמרגיש כאב כלשהו. ועל זה הוסיף
רבינו וכתב "ויש בה ציר" היינו שבנוסף לכאב (ואפילו
כאב קל) ישנו ציר, ואין לפרש שהוא"ו בא במקום או,
כדמוכח מהמשך דבריו "או ששותת ממנו דמעות".
ולכן קשה לומר שזהו רק ציר בלא כאב]. ובטעם
שמחללים שבת הוא שחולי זה סכנה לכל
הגוף, כדאמרינן בגמרא דשורייני דעינא

שהוא שורף וקודח⁷² מחללין בתחלת החול⁷³ של כל אלו מפני שאז יש סכנה⁷⁴ שאם

מדרכי הלוי

של המחלה, אלא - מה מצב המחלה: אם זה עדיין בשלב סיכון והוא לא "קרוב להתרפאות" [כלשונו], אזי עדיין מחללין. ואפילו הוא באמצע המחלה. אבל אם הוא "קרוב להתרפאות", אזי ניתן להגדיר זאת כסוף החולי.

74 "מפני שאז יש סכנה"

א. במקרה ונשפך לעין חומר רעיל כגון אקונומיקה וכד', ואפשר שזה מגיע ופוגע באחד מנימי העין הפנימיים, ואפשר שזה קשור ללב, כל עוד שאין ידוע שאינו פוגע, הוי חשש פיקוח נפש - חוט השני [ח"ד עמ' קפו].

ב. דלקת עיניים חזקה, היא חשש פיקוח נפש ומחללים עליה את השבת, ודלקת עיניים שאינה חזקה, יש להתיר רפואה בשבת, ויש להתיר להרטיב בשבת שקית תה [תיון] במים צוננים ולהניח על העיניים, וכיון שיש מיעוט בני אדם המשתמשים בתיון אף במים צוננים, שוב לא הוי מוקצה - חוט שני [שם].

ג. ואם יש חשש לעיוורון בעין, אף כשיש סכנת אבר, אין זה מוגדר כחולי העין הנ"ל המתיר חילול שבת במלאכות דאורייתא, שלמרות שלשון רבינו הוא - "שמאור העין תלוי בלב" משמע שדבר שפוגע "במאור" - בראייה, יכול לפגום בלב, וראה בתוספות שם "ראיית העין תלוי בהבנת הלב", היום הולכים אחר דעת הרופאים מה נקרא סכנה, כנ"ל. אלא רק במלאכה דרבנן ובלא שינוי, משום סכנת אבר - רבינו [סעיף ט]. ובהגהות חכמת שלמה [להגר"ש קלוגער סימן שכח סמ"ז] כתב להתיר לחלל שבת במקרה של סכנת אבר

כביטוי לדלקת - אנציקלופדיה הלכתית רפואית [שם].

72 "או שהוא שורף וקודח"

א. היינו הרגשת חום גדול ושורף בעין - משנ"ב המבואר [עפ"י רש"י ע"ז כח: ד"ה דקדא, ביצה כב. ד"ה קדחתא], וכן הוא על פי לשון רבינו בסעיף ז "מי שיש בו קדחת חם ביותר".

ב. ישנם עוד כמה סוגי מחלות עיניים שחז"ל תיארו כפי שמבואר בגמרא, ראה באנציקלופדיה הלכתית רפואית [שם עמ' 259].

73 "בתחילת החולי"

ובמשנ"ב [ס"ק כד] כתב: וכן באמצע המחלה [ומקור דבריו הוא בחידושי המאירי ביצה כב. ד"ה מהו למחל], ואף שרבינו לא כתב "באמצע" המחלה, לכאורה ניתן לדייק זאת בדבריו. דכתב: "אבל בסוף החולי של כל אלו דהיינו שכבר הוא קרוב להתרפאות ולא נשאר בה אלא מקצת חולי שקודחת מעט אין עושין". היינו, שבסוף החולי דייקא לא מחללין אבל באמצעו מחללין. יתירה מזו, משמעותם הפשוטה של דברי הגמרא מראים כדברי המאירי, שכתוב [ע"ז כח:]: "ותחלת אוכלא [כלומר, בתחילת החולי - רש"י] לאפוקי סוף אוכלא" היינו שהגמרא ממעטת מהמילים "תחילת אוכלא" למעט את סוף החולי. ואילו הגמרא היתה יכולה לדייק יתירה מזו, לאפוקי אמצע החולי? ומדברי רבינו לא ניתן לדייק לכאן או לכאן. אז אולי עדיף לפרשו כפשט דברי הגמרא וכביאור המאירי.

ובאמת נראה לומר, שההגדרה האמיתית בדברי רבינו היא - לא ההתחלה או הסוף

תפקע העין⁷⁵ ימות⁷⁶ שמאור העין תלוי בלב⁷⁷ אבל בסוף החולי של כל אלו דהיינו שכבר הוא קרוב להתרפאות ולא נשאר בה אלא מקצת חולי שקודחת מעט אין עושין

מדרכי הלוי

ותשובת הציץ אליעזר בספר הלכה ורפואה [ח"א עמ' קנא, קצט].

77 "שמאור העין תלוי בלב"

א. ואף על גב שמשום סכנת אבר אין מחללין שבת באיסור דאורייתא [כמבואר במחבר סעיף יז, ורבינו סעיף יט], מ"מ בעין הדין שונה, משום שהוורידים בעין תלויים בלב, ויש סכנת נפש. ובמשנ"ב המבואר [הערה קעט] הביאו בשם קובץ המעיין, שהחיבור בין העין ללב הוא בעצבים, והכוונה לעצב הנודד שהוא אחד משני העצבים החשובים שבמערכת העצבים המסדר את תהליכי האיברים הפנימיים, חלקים מעצב זה נמצאים בעין, ושלוחותיו מעורים גם בלב. הדבר ניכר בזמן של לחץ על גלגל העין, אז נגרמת האטה בקצב הדופק, ונקרא רפלקס עין לב, כמו כן תרופות שמשפיעות על העצבים באישון העין, משפיעות גם על עצבי הלב, ולעיתים יכולים למות עקב השפעתם על הלב.

ב. ובזמננו, לדעת הרופאים, אין בסכנות העין המובאות בסעיף זה גדר סכנת נפשות, ואולי נשתנו הטבעיים בעניין זה ואין כאן אלא סכנת איבר שאין מחללים עליה את השבת במלאכות דאורייתא, לכן כשברור לרופאים שאין בזה סכנה, אין מחללים שבת עבור זה במלאכות דאורייתא – חשוקי חמד [הרב זילברשטיין, על מסכת עבודה זרה דף כח: בשם הגריש"א], וראה גם בספר שיעורי תורה לרופאים [ח"ב סימן קה עמ' 257]. אבל המנחת שבת [סימן צב ס"ק לב] ובשו"ת תשורת שי [סימן שצג, בענין דחיית ברית] כתבו כדעת הפרמ"ג [משב"ז סק"ב] דאף שלא מצינו היום שיהא בזה סכנת נפש, מ"מ אין לסמוך על

של עיוורון בשתי העיניים, אף שלא נשקפת סכנה לכל הגוף, עיי"ש. ובשו"ת ציץ אליעזר [ח"ח סימן טו פ"י, אותיות ט-יד] הביא דבריו, הקשה והאריך, ולמסקנא כתב, שבזמננו בכל סכנת אבר יש לחוש להתפשטות הסכנה לכל הגוף, ובצירוף סברה נוספת שמותר לחלל אף במלאכה דאורייתא ע"י ישראל כשיש סכנת אבר, יש מקום להתיר לחלל שבת כשיש סכנת עיוורון. ובשו"ת שבט הלוי [ח"ח סימן עג] כתב דאם אין מחלה אלא רק סכנת עיוורון, אין לחלל השבת, משמע דאם יש מחלה מותר. אבל לדעת רבינו נראה שאף במצב כזה, הדרך היחידה לחלל שבת במלאכות דאורייתא היא ע"י גוי, ובדרבנן אף ע"י ישראל.

75 "שאם תפקע העין"

היינו ניקוב העין כשלב סופי של דלקת חמורה - אנציקלופדיה הלכתית רפואית [שם עמ' 261].

76 "ימות"

דוגמאות נוספות למחלות עיניים חריפות המסכנות את העיניים ועקב כך דינם כפיקוח נפש, מתוך האנציקלופדיה הלכתית רפואית [שם עמ' 261] – דלקות חריפות ומוגלתיות של הלחמית ושל העפעפיים. דלקות חריפות של הקרנית [כתוצאה מפגיעה של גופים זרים, חיידקים, וירוסים, פטריות, יובש וחוסר ויטמינים שונים]. דלקות חריפות של הענביה. התקף חריף של לחץ תוך עיני מוגבר. שטף דם תוך עיני, או חבלה בעין. היפרדות הרשתית. דלקת חריפה של עצב הראיה. סתימת עורק או ווריד של הרשתית או של הדמית. וראה עוד בהרחבה מאמרו של ד"ר אלחנן ידוואב,

אפילו ע"י נכרי אלא דבר שהוא משום שבות כגון לכהול בסמנים השחוקים מאתמול
כמו שיתבאר:

מדרכי הלוי

הרופאים כנגד מש"כ בגמרא. ובשמירת שבת כהלכתה [פלי"ד ס"ח] כתב שמחלת עיניים רצינית הינה בגדר סכנת נפשות, ובשולחן שלמה [הערה לח] כתב שלדעת הרופאים בזמננו כל סכנת איבר הוי דינו כחולה שיש בו סכנה. וראה באריכות בענין "נשתנו הטבעים" מש"כ בשדי חמד [קונטרס הכללים מערכת ט כלל ה. וראה גם לעיל סעיף ו' ד"ה שעל גב היד או גב הרגל מנשמת אברהם, ותחילת סעיף ז' ד"ה וכן מחללין].

מדרכי הלוי

סיכום הדינים העולים למעשה:

- א. מחלה העלולה לגרום לעיוורון האם מותר לחלל עליה את השבת?
כל מחלה העלולה לגרום לעיוורון, מותר לחלל עליה את השבת בעשיית איסור תורה כדי לטפל בעין ולהצילה, ואף שאין מחללים את השבת עבור סכנת אבר, בעין התירו, והאיל וחולי העין יכול להזיק ללב, ויש בכך משום פיקוח נפש. אבל אם דעת הרופאים היום היא שאין בזה סכנת נפשות, נראה שאף במצב כזה, הדרך היחידה לחלל שבת במלאכות דאורייתא היא ע"י גוי, ובמלאכות דרבנן, מותר אף ע"י ישראל.
- ב. תוך כדי משחק ילדים בשבת, חדר חפץ חד לעינו של אחד הילדים וגרם לשטף דם בעין, אביו שם לב לטיפות דם הנוטפות מהעין, והחליט מיד לקחת את בנו לבית הרפואה, האם מותר לו לחלל שבת עבור זה?
חפץ חד שחדר לעין בשבת וגרם לשטף דם פנימי עד שטיפות דם נוטפות מן העין, יש בכך חשש סכנה לעין [שטף דם כזה יכול לגרום להיפרדות הרשתית המביאה לידי עיוורון] ומותר לחלל את השבת.
- ג. בהתאם למש"כ רבינו בהוספה על מש"כ השו"ע [כנ"ל בפנים] "או שהכאב נועץ בה כמו מחט או שהוא שורף וקודח", מי שסובל מכאב פנימי חזק בעין [לחץ תוך עיני הנקרא בשם גלאוקומה], מותר לחלל עליו את השבת משום שהוא סכנה לעין, העלול לגרום להפרעות בקצב הלב ולסכנה.
- ד. נשפך לתוך העין חומר רעיל כגון אקונומיקה וכד', מותר לחלל שבת, משום שעלול להשפיע על נימי הדם הפנימיים ולהגיע ללב.
- ה. אין להכניס לעין טיפות עיניים למניעת גירוד קל בעין, משום שאין בזה סכנה ולא נפל למשכב. אך מי שיש לו דלקת בעין, יכול להמשיך את הטיפול שהתחיל לפני שבת. וראה מש"כ בסעיף א' ד"ה "ויתחייב משום טוחן" אות ו. שם מבואר דין זה - של מי שהתחיל לטפל בערב שבת, האם יכול להמשיך בשבת - באריכות.

לזכות

חתן הבר מצווה

הת' **יוסף יצחק** שיחי'

ולזכות אחיותיו - פריידא מאריי שא, שפרה גנסיה.

ואחיו - לוי, שניאור זלמן, שמואל, שלום אליהו,

ישכר שלמה, שיחיו

לעילוי נשמת

הרה"ג הרה"ח הרב **חיים מנחם** ז"ל

בן הגה"ק

הרב **ישכר שלמה** הי"ד

טייכטל

לזכות

הרה"ח ר' **מנחם מענדל** ורעייתו **רייזל שפרינצא** שיחיו

גרינוולד

לבריאות ונחת מכל יו"ח

לע"נ

הרה"ח הרה"ת ר' אברהם מנחם
ורעייתו מרת רייזל ז"ל

נעלקען

הרה"ח הרה"ת ר' צבי יוסף
ורעייתו מרת גאלדע ז"ל

קאטלרסקי

הרה"ח ר' משה נח
ורעייתו מרת דבורה רייזל ז"ל

הרשקופ

נדבת נכדם

הרה"ת אלכסנדר זאב
ורעייתו חנה בניהם ובנותיהם שיחיו

נעלקען

לעילוי נשמת

זקני וזקנתי הרה"ח יהודה לייב ז"ל

ורעייתו מרת איטא ז"ל

ביסטריצקי